DOSYA: Osmanlı'nın fethinden Kut-ül-Amara'ya Bağdat

popüler tarih

72 saatlik dehşet

populer.tarih@dunya.com Nisan 2003 Sayı 32 3.500.000 TL

ISSN 1302-6577 212323 03/04

DÜNYA Yayıncılık

25 Nisan 1915, Gelibolu

SALDIRININ İLK GÜNÜ

İçindekiler

Nisan 2003

KAPAK

36 Çıkarmanın ilk günü
İngiliz kara ve deniz birliklerinin Seddülbahir'e, Anzak birliklerinin de Arıburnu'na karşı giriştiği saldırılarla, çıkarma harekâtı, sabahın erken saatlerinde başladı...
Oğuz Otay

KAPAK FOTOĞRAFI: ANZAK ÇIKARMASI

8 Editörden

10 Ayın Tarihi

14 Basında Bu Ay

16 Karakutu
Kansu Şarman

18 Tartışma: On Soruda Fetret Devri
Erhan Afyoncu

24 Avrupa Yakındoğu'dan neler öğrendi?
Işın Demirkent

30 Almanya'nın Schlieffen planı
Cem Kum

66 Moralızade kardeşler
Safa Tekeli

70 Moda Deniz Kulübü'nün öyküsü
Deniz Kavukçuoğlu

76 Japonya'nın efendisi MacArthur
M. Tanju Akad

80 Karaköy'deki Kadıköy İskelesi
Eser Tutel

84 Dumlupınar: 72 saatlik dehşet
Bülent Çaplı

90 Dumlupınar Faciası'nın yankıları
Ertan Ünal

94 Ajanda
Devrim Çakır

102 Kitap
Lütfü Tınç

104 Bulmaca
Sedat Yaşayan

106 Ayın Fotoğrafı

DOSYA

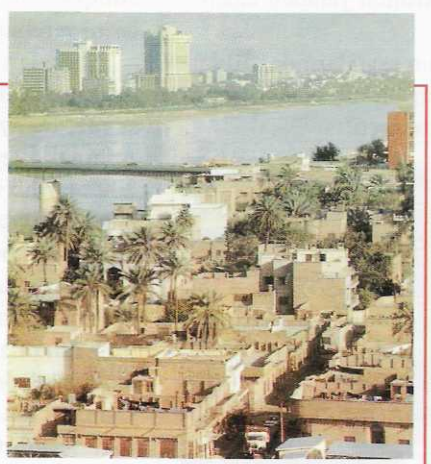
OSMANLI'NIN SORUNU: KANAYAN YARA BAĞDAT

44 Kanuni'den sonra Bağdat nasıl geri alındı?
Erhan Afyoncu

50 Kut-ül-Amara zaferine rağmen Irak nasıl kaybedildi?
Orhan Koloğlu

56 Goltz Paşa'nın anılarındaki Irak Cephesi
Orhan Koloğlu

62 Söyleşi: İskender Pala ile, kültür tarihimizde Bağdat
Mehmet Korkmaz

popüler tarih

Yıl: 3 Sayı: 2003/32 Nisan 2003
Her ayın başında yayımlanır

DÜNYA YAYINCILIK A.Ş. adına
İmtiyaz Sahibi
DİDEM DEMİRKENT ERSİNAN

Genel Yönetmen
OSMAN S. AROLAT

Yazı İşleri Müdürü
LÜTFÜ TINÇ

Haber Merkezi
DEVRİM ÇAKIR

Görsel Yönetmen
MURAT BEŞİKTAŞ

Reklam Müdürü
AYŞE BIYIKLI TUNCA

Danışma Kurulu
ERHAN AFYONCU • FAHRİ ARAL
ÜMİT BAYAZOĞLU • YÜCEL DEMİREL
IŞIN DEMİRKENT • EDHEM ELDEM
VAHDETTİN ENGİN • ALPAY KABACALI
HAYDAR KAZGAN • ÖMER KOÇ
ORHAN KOLOĞLU • MURAT KORALTÜRK
CÜNEYT KORYÜREK • İLBER ORTAYLI
SAMİ ÖNAL • NECDET SAKAOĞLU
METİN SÖZEN • ESER TUTEL

Bu sayıya fotoğraflarıyla katkıda bulunanlar
ARA GÜLER, VURAL YAZICIOĞLU
ZEYNEP ÖZKARTAL

Abone ve Dağıtım Müdürü
HÜLYA KOÇ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü
NİLAY ŞAHİNOĞLU DOYURAN

Ofset hazırlık ve baskı
DÜNYA YAYINCILIK A.Ş.
"GLOBUS" DÜNYA BASINEVİ
100. Yıl Mahallesi 34440 Bağcılar - İstanbul
Tel: 0.212. 629 08 08 (40 hat)
Yazı İşleri dahili: 1638 - 1639
Reklam dahili: 1629
Abone dahili: 1305 - 1306
Fax: 0.212. 629 46 25
e-mail: populer.tarih@dunya.com
Ücretsiz danışma hattı
0.800 219 20 24 • 0.800 219 20 25

LÜTFÜ TINÇ
lutfi.tinc@dunya.com

NATO dahil, tarih her şeyi eskitmekte

Dergimizin son sayfasında, her sayıda bir 'Ayın Fotoğrafı' buluyorsunuz. Bu sayıda da var. Konusu da 'NATO'... Bu fotoğrafları, dünya ya da Türkiye tarihinin yakın dönemlerinden seçmeye özen gösterirken, güncel bağlantılara da önem veriyoruz. Ama, bir 'tarih dergisi' olarak, tabii ki yalnızca bağlantılara! Ve tabii ki, kaba teşbihler yapmadan!

Ancak bu ay, 'NATO ittifakı imzada...' başlığı altındaki fotoğrafımızın sunuş yazısını kaleme alırken, epey zorlandık. Evet; ilk bakışta garip gelebilir. Fakat aynen böyle oldu!

'Konuyu' yani 4 Nisan 1949'da imza töreni yapılan Kuzey Atlantik Paktı Örgütü'nü, bugüne bağlarken çıktı sorun: Sayfamızı, ABD'nin başını çektiği 'Koalisyon Güçleri'nin Irak Savaşı'nı başlatmasından iki gün önce düzenlediğimizden, baskıya girmeden önce, yazıyı değiştirdik ve 'savaş durumuna göre' baş kısmını yeniden kaleme aldık!..

Yani bir tarih dergisinin sayfalarında, 50 küsur yıllık NATO'ya ilişkin birkaç cümle yazarken, zaman bizim önümüze geçti!

NATO'nun 1948'deki kuruluş toplantısı.

İşte böylesine bir altüst oluş, böylesine hızlı bir değişim süreci içinde dünya... Her şey çok hızlı değişiyor. Çok değil, bundan üç ya da beş yıl sonra, farklı bir 'NATO tarihi' olacak. 'Birleşmiş Milletler' farklı bir biçimde yorumlanacak. Her şey hızla eskiyor. Bunun nedenleri üzerinde düşünmekte fayda var...

Savaş'ın ikinci günü, bir televizyon söyleşisi sırasında, Türkiye'nin yetkin bir diplomat ve yazarı, Onur Öymen, "Birleşmiş Milletler yara almıştır; NATO yara almıştır" diyordu. Birkaç yıl önce, yeni bir binyıldan, üçüncü 'Milenyum'dan söz ediyorduk. Ama aslında, 20. Yüzyıl ve hatta, 19. Yüzyıl bile hâlâ kapanmadı.

Çok iyi hatırlıyorum. ABD'nın eski Başkan'ı Clinton 17 Ağustos Depremi sonrasında Türkiye'ye geldiğinde, "Yirminci Yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun geride bıraktığı sorunların çözülmesi çabalarıyla geçti" mealinde bir söz sarf etmişti. Ama anlaşılan, bu çabalar henüz meyvelerini verebilmiş değil!

Sorunlardan önemli bir bölümü, hâlâ ortalarda duruyor. İşte biraz da bu düşünceler doğrultusunda, bu ay çok geniş bir 'Bağdat Dosyası' hazırlamak istedik. Bir anlamda, daha önce Aralık 2002 tarihli sayımızın kapağına taşıdığımız "Babil'den Bağdat'a Irak: Çatışma toprakları" konumuzun devamı gibi...

Bu kez daha ayrıntılı bir yaklaşımla, Bağdat ve Irak'ı Osmanlı tarihi çerçevesinde ele alırken, özel noktalara, Kut-ül-Amara'daki zafere rağmen İngilizlerin bölgeye egemen oluşlarına ve Osmanlı'nın Irak Cephesi'nin çöküşüne ışık tuttuk. Sevgili Orhan Koloğlu'nun arşivinden gelme ve bugüne kadar hiç yayımlanmamış kimi belge ve fotoğraflar da işin, bir artı zenginliği oldu.

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle. ■

1 NİSAN: Metristepe'deki 10. Yunan Tümeni'nin geri çekilmesinin ardından taarruza geçen Türk birlikleri, II. İnönü Meydan Muharebesi'ni kazandı. Milli Mücadele sürecinin dönüm noktalarından biri olan bu zaferin ardından; Fransa, Ankara ile anlaşmanın yollarını aramaya başladı (1921).

2 NİSAN: Yazar Sabahattin Ali, Bulgaristan sınırını geçmeye çalışırken, kılavuzu Ali Ertekin tarafından öldürüldü. 28 Aralık'ta tutuklanan Ertekin'in cezası indirime uğramış; aynı yıl çıkan af yasasıyla da serbest bırakılmıştı (1948).

3 NİSAN: Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, ABD Başkanı Johnson'ın davetlisi olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Sunay'ın 12 günlük resmi ziyaretinin ilk gecesinde, Washington'daki Türk Büyükelçiliği binasına bomba atıldı; olayda ölen ya da yaralanan olmadı (1967).

4 NİSAN: İstanbul, Beyoğlu'ndaki bir kumarhanede oyun oynarken yakalanan ve yargılanan 'Büyük Doğu' dergisinin sahibi Necip Fazıl Kısakürek, 30 lira para cezasına çarptırıldı (1951).

5 NİSAN: 11 Eylül 2001'de düzenlenen saldırı sonucu her iki kulesi de yıkılan Dünya Ticaret Merkezi binası açıldı. Yapımına 1970'te başlanan ve 37 milyon dolara mal olan binanın mimarı Minuori Yamasaki'ydi (1974).

7 NİSAN: Dünya Sağlık Örgütü (WHO; World Health Organization) kuruldu. Birleşmiş Milletler'e bağlı olan örgütün merkezi, Cenevre kentinde bulunuyor. '7 Nisan', tüm dünyada 'Dünya Sağlık Günü' olarak kabul edildi (1948).

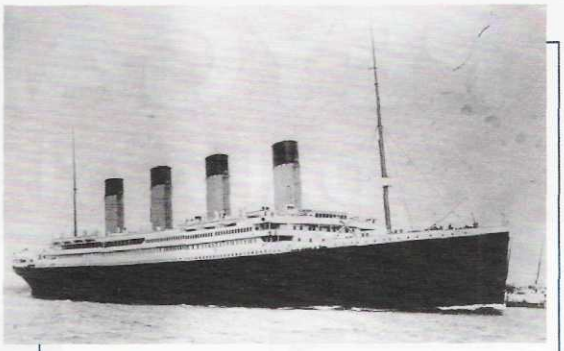
8 NİSAN: I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası işbirliğini geliştirmek üzere, galip İtilaf Devletleri'nin girişimleriyle kurulan Milletler Cemiyeti, Cenova'da son kez toplandı. Hitler'in Versailles Antlaşması'nı tanımaması karşısında hareketsiz kalan Milletler Cemiyet'i, giderek güvenilirliğini yitirmişti (1946).

10 NİSAN: Anayasa'nın 2. Maddesi'nde yapılan değişiklikle, "Türkiye devletinin dini İslam'dır" hükmü maddeden çıkarıldı. 26. Madde'de, TBMM'nin görevleri arasında sayılan "şer'i hükümlerin uygulanması" ibaresi de kaldırıldı (1928).

12 NİSAN: Rus kozmonot Yuri Gagarin, Vostok-1 adlı kapsül ile dünyanın çevresini dolanan ilk insan oldu. Yeryüzünden 175 ila 327 km uzaklıktaki eliptik bir yörüngeye oturan Vostok-1, dünya çevresindeki bir tam dönüşünü 89 dakikada tamamladı (1961).

13 NİSAN: Yüksek Mühendis Mektebi'ni (bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi) bitiren Sabiha ve Melek hanımlar, diplomalarını alarak Türkiye'nin ilk kadın mühendisleri oldular. Sabiha Hanım Ankara, Melek Hanım da Bursa Nafia İdaresi'ne atandı (1933).

14 NİSAN: İç Savaş sırasında Amerikan birliğinin ayakta kalmasını ve kölelerin özgürlüklerine kavuşmasını sağlayan ABD'nin 16. Başkanı Abraham Lincoln; bir Güneyli olan John W. Boot tarafından öldürüldü (1865).

2 bin 340 yolcuyla ilk yolculuğuna çıkan Titanik transatlantiği, 15 Nisan'da bir buzdağına çarptı ve birkaç saat içinde battı.

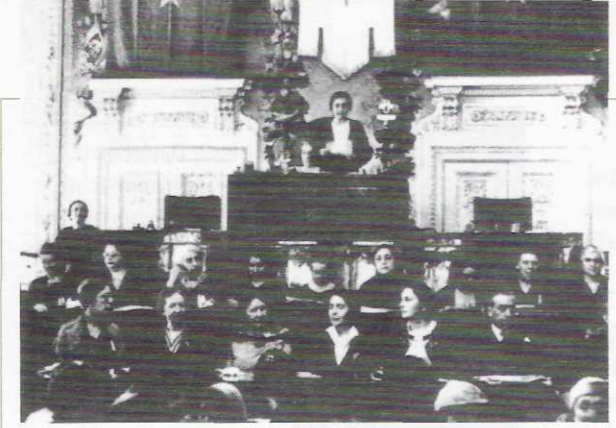

THE NEW YORK HERALD.
THE TITANIC SINKS WITH 1,800 ON BOARD; ONLY 675, MOSTLY WOMEN AND CHILDREN, SAVED

Yolculardan sadece bin 500'ü kurtulabildi. Dev geminin batışını cankurtaran sandallarından izleyen telsizci Harold Bridge, "Gemi sulara gömülürken, balo salonunda orkestra hala müzik çalıyordu" dedi (1912).

Önce Portekiz ardından da İspanya adına seferler düzenleyen ve 9 Mart'ta ulaştığı *Filipinler'de* imzaladığı ittifak anlaşmasıyla İspanya'ya Büyük Okyanus bölgesindeki ilk müttefikini kazandıran Portekizli kaşif Ferdinand Magellan; 27 Nisan günü, Mactan adasındaki yerlilerle girdiği bir çatışmada öldürüldü (1521).

Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 12. Kadınlar Kongresi, 18 Nisan'da İstanbul'da, Yıldız Sarayı'nda başladı. Birlik, Türk kadınının ilk kez seçme ve seçilme hakkını kullanması ve TBMM'ye 18 kadın milletvekilinin girmesi üzerine, 12. kongresini Türkiye'de yapma kararı almıştı (1935).

Fransız şehircilik uzmanı Henri Prost'un *(ortada)* hazırladığı 'İstanbul Nâzım Planı', 29 Nisan'da Şehir Meclisi tarafından kabul edildi. Ağırlıklı olarak 'tarihi yarımada' ve Beyoğlu kesimlerini ele alan plan; kenti, tarihi karakterini koruyarak modernleştirmeyi amaçlıyordu (1938).

ABD'nin Türkiye'deki üsleri tartışılıyor... Fransa'nın NATO üslerine cephe alması, Türkiye'nin de neden aynı şeyi yapmadığı sorusunu gündeme getirince, Başbakan Süleyman Demirel, 4 Nisan'da, "Türkiye'de Amerikan üssü yoktur, tesisi vardır" açıklamasını yaptı (1966).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, güzellik yarışmaları, kadının özgürlüğünü kazanmasının bir simgesi olmuştu. 1933'ün güzellik kraliçesi seçilen Nazire Hanım da, 6 Nisan günü, Fenerbahçe-Boçkay maçının başlama vuruşunu yapmıştı (1933).

ABD Senatosu, 'Marshall Planı' kapsamında, Türkiye'ye yapılacak 100 milyon dolarlık yardımı 22 Nisan'da onayladı. ABD Başkanı Harry S. Truman yardım tasarısını Mayıs ayında imzalarken; yardım kapsamındaki ağır toplar ve tanklar, 7 Nisan 1948'de İstanbul'a geldi (1947).

Endonezya'da yapılan Camel Trophy-88 yarışmasını, 6 Nisan'da, Ali Deveci ve Galip Gürel'den oluşan Türk ekibi kazandı. Dünyanın en zorlu yarışlarından biri olarak kabul edilen yarış, bin 500 millik zorlu bir parkurda yapıldı (1988).

15 NİSAN: Kanadalı bilim adamları Frederick G. Banting ve Charles H. Best, şeker hastalığına karşı kullanılan 'insülin' hormonunu buldular. 'İnsulin', 1980'lerin başında, bazı bakteri soylarının genetik yapısının değiştirilmesiyle de elde edilmeye başlandı (1922).

16 NİSAN: İstanbul'daki 300 odalı Hilton Oteli'nin temeli atıldı. Emekli Sandığı'nın 'Hilton International' adlı uluslararası bir otelcilik şirketiyle yaptığı anlaşmaya dayanılarak 'Hilton' adı verilen otelin iç ve dış mimari kontrolünü Sedat Eldem yapmıştı (1952).

17 NİSAN: ABD'nin desteklediği sürgündeki Kübalılar, Fidel Castro'yu devirmek üzere Küba'ya çıkarma yaptılar. 'Domuzlar Körfezi Harekâtı' olarak bilinen çıkarma, Fidel Castro'nun zaferiyle sonuçlandı (1961).

18 NİSAN: Albert Einstein, ABD'nin Princeton kentinde, 76 yaşında öldü. 1921'de, 'fotoelektrik etki' konusundaki çalışmalarıyla Nobel Fizik Ödülü kazanan Einstein, kamuoyunda daha çok 'görelilik kuramı'yla tanınıyordu (1955).

19 NİSAN: Monaco Prensi III. Rainer ile Amerikalı sinema oyuncusu Grace Kelly, Monte Carlo'da yapılan muhteşem bir düğünle evlendiler. Tören için 25 ülkenin temsilcileri de Monaco'ya geldiler (1956).

23 NİSAN: ABD Sağlık Bakanlığı'ndan Margaret Heckler, 20. Yüzyıl'ın vebası olarak tanımlanan AIDS'e yolaçan virüsün bulunduğunu açıkladı. Sözkonusu virüsün 'HTLV-III' tipi bir virüs olduğu belirtildi (1984).

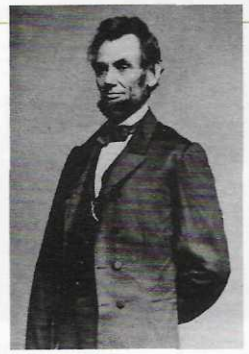
25 NİSAN: Portekiz'de, 48 yıllık askeri diktatörlük, 'Karanfil Darbesi' olarak da bilinen bir darbeyle sona erdi. 'Silahlı Kuvvetler Hareketi', 'yeni devlet' anayasasını kaldırarak ordu ve bürokraside geniş çaplı bir tasfiye hareketine girişti (1974).

26 NİSAN: Hitler uçaklarını, General Franco'ya komünistler karşısında yardım etmek için, İspanya'ya yolladı. Uçaklar, Guernica'yı bombaladı. 2 bine yakın insan bombaların altında can verdi (1937).

27 NİSAN: 'Köy Enstitüleri'nin kuruluşuna ilişkin kanun kabul edildi. Köylünün eğitilmesini, kalkınmasını ve toprağa bağlanmasını amaçlayan Köy Enstitüleri; 1946'dan sonra klasik öğretmen okullarına dönüştürülmüştü (1940).

28 NİSAN: Filistin Savaşı, Ürdün Kralı Abdullah'ın da Yahudilere savaş ilan etmesiyle resmiyet kazandı. Böylece, hemen hemen tüm Arap devletleri Yahudilere karşı savaşa katılmış oldu (1948).

30 NİSAN: Cumhuriyet Halk Partisi 4. Olağanüstü Kurultayı sonuçlandı. Kurultay'da kabul edilen "Ortanın Solu" siyasetine karşı çıkan Kayseri Milletvekili Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun liderliğini yaptığı 33 milletvekili ve 15 senatör partiden istifa etti (1967).

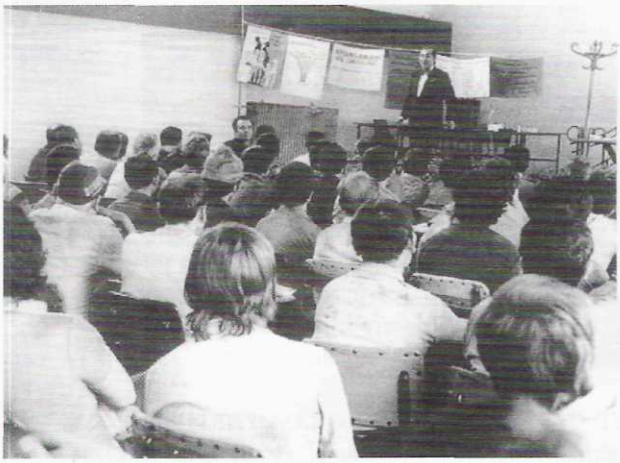
Birleşik Devletler Federal Hükümeti'yle, Birlik'ten ayrılmayı öne süren 11 eyalet arasında gerçekleşen ve dört yıl süren 'Amerikan İç Savaşı'; 12 Nisan'da, Konfederasyon topçusunun Charleston'daki Sumter Kalesi'ne ateş açmasıyla başladı. Bu dönemde, Federal Hükümet'in başında Abraham Lincoln, ayrılıkçı Konfederе Hükümet'in başında ise Jefferson Davis bulunuyordu (1861).

Dünyanın ilk büyük nükleer faciası, Çernobil Nükleer Santralı'nda, 26 Nisan'da meydana geldi. Santralın 4 numaralı reaktöründe meydana gelen patlamayla oluşan radyasyon, İskandinav ülkelerini, Doğu Avrupa ve Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeleri etkiledi (1986).

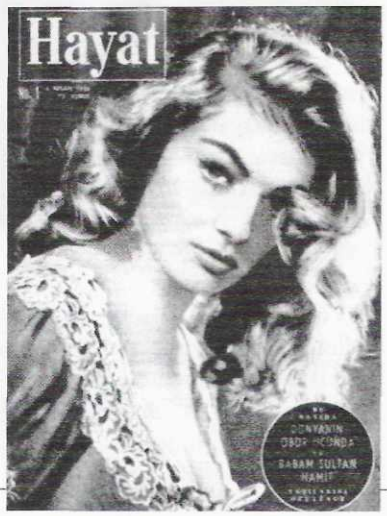

Nüfus Planlaması Kanunu, 1 Nisan'da kabul edildi. Çalışmayı yürüten Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yetkilileri, fabrikalarda nüfus planlamasına yönelik seminerler verdiler (1965).

Pakistan'ın eski Başbakanı Zülfikar Ali Bhutto, 4 Nisan'da idam edildi. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel de, siyasi muarızlarından birinin babasını öldürmek suçuyla, 1978'de ölüm cezasına çarptırılan Bhutto'nun affı için, Pakistan'daki askeri yönetimin lideri Ziya ül-Hak nezdinde girişimlerde bulunmuşlardı (1979).

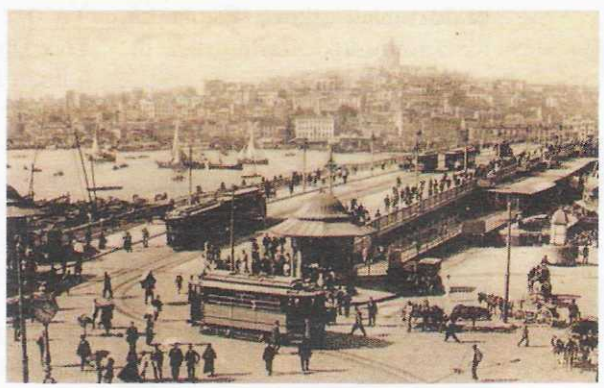
'Hayat' mecmuasının ilk sayısı, 6 Nisan günü piyasa çıktı. 170 bin gibi büyük bir tirajla okuyuculara sunulan ve 75 kuruştan satılan 32 sayfalık 'Hayat'ın kapağını, o yılların ünlü İsveçli sinema oyuncusu Anita Ekberg süslüyordu.(1956).

Türkiye Tiyatrocular Sendikası'na bağlı oyuncu ve çalışanlar, 15 Nisan'da greve gittiler. Şehir Tiyatroları'nda çalışan 250 üyenin, sonradan çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle katılmadıkları grev, 15 gün sürdü (1965).

1961'e kadar, Türkiye'nin tek demir-çelik üreticisi olarak kalan Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın temeli, 3 Nisan'da, Başbakan İsmet İnönü tarafından, Zonguldak'ın Karabük köyünde atıldı. Böylece Karabük'te, Türkiye'nin ilk ağır sanayi hamlesi başlatıldı (1937).

Galata Köprüsü, 14 Nisan günü, törenle hizmete girdi. Köprüden geçiş, 1930'a kadar paralı olarak sağlandı. 'Müruriye' denen geçiş parasını; önünde yalnız büyük bir cep bulunan önlükler giyen tahsildarlar topluyordu (1912).

100 YIL ÖNCE

Makineli yeni bir top

Amerikalı generaller Maylis ve Viler yeni icat edilmiş bir topun denemesini yapmışlardır. Söz konusu top 450 kilo ağırlığında olup, her biri birer kiloluk 25 mermi ihtiva etmektedir. Yapılan deneme sonucu makineli top dakikada 800 mermi atmıştır.
(Sabah, 1 Nisan 1903)

Sivas'ta halı imalatı

Sivas'ta imal edilerek İstanbul ve Avrupa piyasalarına gönderilmekte olan halıların gördüğü rağbet bu şehirdeki ticaret erbabımızı halı üretiminde bir kat daha hızlı davranmaya sevk etmiştir. Bunun yanında, İzmirli tüccarlardan biri de Sivas'ta bir fabrika kurup çok miktarda halı üretme teşebbüslerine başlamıştır.
(Sabah, 20 Nisan 1903)

1903 yılı kurası

1903 yılında silah altına alınacak delikanlıların ilk muayeneleri tamamlanmış ve muayene sonuçlarının yazıldığı defterler ordu müşirliklerine gönderilmiş bulunmaktadır. Askere alma kanunu gereğince, yakında kura çekileceğinden, bu konuda yapılması gerekenler Seraskerlik Makamı'na iletilmiştir.
(Sabah, 23 Nisan 1903)

Taşrada düğünler

Düğün törenleri sırasında taşra ahalisinin, maddi güçlerini çok aşacak tarzda masraf yaptıkları ve bu masrafa katlanamayan pek çok kişinin gayri meşru yollara saparak suç işledikleri Şurayı Devlet'e sunulan bir dilekçe ile dile getirilmiştir. Bu konularda israfın önüne geçilmesi için ahalinin daha önce defalarca uyarıldığı, buna rağmen kurallara uyulmadığı görülmüştür.
(Sabah, 9 Nisan 1903)

İpek kozası yarışması

Osmanlı ülkesinde ipek böcekçiliğinin gelişmesi amacıyla, Ziraat Nezareti bu sene de çok sayıda fidan dağıtmıştır. Bu sene gerçekleştirilecek ipek kozası yarışmalarından birinin Suriye ve Beyrut vilayetlerinin Sur ve Sayda kazalarında, diğerinin ise Amasya'da yapılması nezaretçe kararlaştırılmıştır.
(Sabah, 15 Nisan 1903)

75 YIL ÖNCE

Doktorlar Kongresi

Milletlerarası Kadın Doktorlar Cemiyeti'nin Merkez Heyeti azası Doktor Safiye Ali Hanım, İtalya'da toplanacak uluslararası kongreye katılmak üzere, dün Sardunya vapuruyla İtalya'ya hareket etmiştir. Daha önce Londra'da birincisi yapılan kongrenin ikincisi Bolonya'da toplanacaktır. (Fotoğrafta, ilk kadın doktorlarımızdan bir grup görülüyor...)
(Cumhuriyet, 4 Nisan 1928)

Yavuz-Havuz Davası

Yüce Divan dün eski Bahriye Vekili İhsan Bey ve arkadaşları hakkında karar verdi. İhsan Bey iki yıl ağır hapis ve memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırıldı. Hakkı Bey bir sene, Fikret ve Nâzım beyler dörder ay hapse mahkûm oldular.
(Cumhuriyet, 17 Nisan 1928)

İzmir'de büyük deprem

İzmir ve havalisinde evvelki gece şiddetli bir yer sarsıntısı meydana geldi. 16 ölü; 10'u ağır yaralı olmak üzere, 50 yaralı mevcuttur. Depremin merkezi Torbalı olup burada 200'den fazla ev yıkılmıştır. İzmir'de Saat Kulesi'nin kubbesi çökmüş, 20 ev yıkılmış, bazı binalar hasar görmüştür.
(Cumhuriyet, 1 Nisan 1928)

23 Nisan Bayramı

Bugün Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günün yıldönümü ve yetim ve öksüz yavruların bayramıdır. 23 Nisan milli bayramların en büyüğünden biridir. 23 Nisan 1920'de açılan Meclis, milletin iradesini herkese ve her şeye hakim kılmayı başarmıştır.
(Cumhuriyet, 23 Nisan 1928)

50 YIL ÖNCE

POLATKAN'DAN AÇIKLAMA

Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Türkiye'nin mevcut döviz açığı konusunda bilgi verdi. Polatkan, Meclis'te yaptığı açıklamada, Türkiye'nin döviz açığının 553 milyon dolar olduğunu söyledi.
(9 Nisan 1953)

KONGRE'DE OLAY ÇIKTI

Türk Kadınlar Birliği 2. Kongresi hizipler yüzünden tartışmalı başladı. Mualla Anıl ve İffet Halim Oruz önderliğindeki hizipler arasındaki tartışmalar, seçim sonucuna rağmen bitmedi. Mualla Anıl, İdare Kurulu'na seçilmesine rağmen, kongre kararlarını tanımadığını açıkladı.
(25 Nisan 1953)

BAYAR, YURT GEZİSİNDE

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, yurt gezisine çıktığı Antakya'da halka hitaben yaptığı konuşmada, "Gericilik hareketlerinin ölmediği göz önünde bulundurulmalıdır" dedi ve sözlerini sürdürdü: "Vazifelerimiz son bulmamıştır. Medeniyet yolunda süratle yürüyeceğiz. Gericiliği önlemek için Türk milleti zinde olmalıdır."
(18 Nisan 1953)

DNA'NIN YAPISI

Cambridge Üniversitesi'nden Dr. James D. Watson ve Dr. Francis Crick, kalıtsal özellikleri ebeveynden çocuğa taşıyan ve 'dezoksiribonükleik asit' (DNA) ismini verdikleri molekül yapısının detaylarını bulduklarını açıkladılar. Buna göre bu moleküller, birbirinin etrafına sarılmış, helezonik yapıda iki nükleoid idi. Bu nükleoidler de şeker ve fosfattan oluşuyordu.
(25 Nisan 1953)

25 YIL ÖNCE

'HAMİDO' ÖLDÜRÜLDÜ

'Hamido' adıyla tanınan Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu, evine gönderilen bir paketi açarken, paketteki bombanın patlaması sonucu öldü. Patlamada, Fendoğlu'nun gelini ve iki torunu da hayatını kaybetti. Olayın ardından bazı maskeli kişiler Malatya'da CHP binasını, Töb-Der lokallerini ve Alevilere ait işyerlerini tahrip ettiler. Olaylar, askerler tarafından güçlükle bastırıldı.
(19 Nisan 1978)

RÖNTGEN FİLMİ

Bir buçuk yıldır süren röntgen filmi sıkıntısını gidermek amacıyla Kızılay tarafından 500 bin dolarlık röntgen filmi getirildi. Hastalar için teşhiste büyük önem taşıyan röntgen filmi, döviz yokluğundan dolayı, uzun süreden beri ithal edilemiyordu.
(14 Nisan 1978)

DOÇENT TANİLLİ VURULDU

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Doçenti Server Tanilli, evine giderken, kimlikleri belirlenemeyen kişiler tarafından tabancayla vurularak ağır yaralandı. Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne kaldırılan Tanilli ameliyata alındı. Adalet Bakanı Mehmet Can, Tanilli'yi ziyaret etti.
(7 Nisan 1978)

ECEVİT, TÜRKEŞ'İ SUÇLADI

Malatya'daki olaylarla ilgili olarak Başbakan Bülent Ecevit ve İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı, ülkücü gençleri ve MHP'yi suçladı. Ecevit'in iddialarına cevap veren MHP lideri Alparslan Türkeş ise, Ecevit'i iddialarını ispata çağırdı ve ispat edemedikleri taktirde dünyanın en alçak insanları olacaklarını söyledi.
(21 Nisan 1978)

İngiltere'nin 'Sevr kartı'

Yunanistan'ın İstanbul hayali

İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması taslağını gündeme getirdikleri günlerde, İngiltere, Osmanlı Hükümeti'ni imzaya zorlamak için, Yunan kozunu masaya sürdü.

KANSU ŞARMAN

Sevr Antlaşması taslağının İstanbul'a ulaştığı 1920 Mayıs ayı başlarında, Damat Ferit Hükümeti büyük bir telaşa düşmüştü. Taslakta görünen şartlar çok ağırdı. Başta Ahmet Tevfik Paşa olmak üzere, anlaşmaya İstanbul Hükümeti içinde ciddi bir muhalefet başladı. Bunun üzerine İngiltere, Sevr Antlaşması'nı onaylatmak için yeni bir formül aramaya başladı.

İngiliz Başbakanı Lloyd George'un aklına gelen en etkin yöntem, Yunanistan kozunun kullanılmasıydı. Zaten Sevr taslağı bile Atina'da büyük bir heyecan uyandırmıştı. Yunan Meclisi, 13 Mayıs 1920'de yaptığı toplantıda taslağı görüşmüş ve Yunanistan'ın anlaşmayı Türklere kabul ettirecek en önemli güç olduğu kararına varmıştı.

Lloyd George da İzmir'deki Yunan kuvvetlerinin hareket alanını genişleterek Osmanlı Hükümeti'ni imzaya zorlayacak ve Kuvvayı Milliye hareketini sindirebilecek bir operasyonun yapılabileceğini düşünüyordu. İngiliz Genelkurmay Başkanı Wilson ise bu yolda Yunan ordusunun kullanılmasının gerekliliğine dikkat çekiyordu. Dışişleri Bakanlığı Doğu Masası uzmanlarından D. G. Osborne daha da ileri giderek, İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi söylemini ortaya atıyordu.

Bu gelişmeler üzerine Yunan ordusu, 20 Haziran 1920'de ileri harekâtına başladı. Henüz yeterince örgütlenmemiş ve teçhizat açısından büyük eksikleri bulunan Kuvvayı Milliye'nin direnişine rağmen Yunan ordusu Alaşehir, Balıkesir ve Bandırma'nın ardından Bursa'ya girdi. İngiltere de Marmara'nın güney

Yunanistan işgal ordusu Bursa yakınlarında (sağda). Yunanistan'ı, Anadolu'yu işgale yönlendiren İngiltere Başbakanı Lloyd George (sağ üstte).

kıyılarını kontrol altına almak için Mudanya ve Karamürsel'i işgal etti. İngiliz uçakları hava saldırıları düzenlediler.

Temmuz sonunda Trakya'da da saldırı başlatan Yunanistan 27 Temmuz'da, Edirne dahil tüm Trakya'yı işgal etti. Direnemeyen İstanbul Hükümeti 10 Ağustos 1920 günü Paris'te Sevr Antlaşması'nı imzaladı.

Sevr'in imzalanması ve Anadolu'dan gelen haberlerin Yunanistan'da yansımaları dikkat çekici oldu. Yunanistan artık İstanbul hayali kuruyordu. Yunan gazetelerinde sık sık İstanbul'un Yunanistan'a verileceği, bunun her ne koşulda olursa olsun sağlanması gerektiği yazılıyordu. Kathimerini, Politia, Elefterotipia gibi gazetelerde, başkentin Atina'dan İstanbul'a taşınacağı haberleri verilirken, İngiltere ve Fransa'nın üzerlerine almak istemedikleri işi Yunanistan'ın başardığı yorumları yer alıyordu. Yunan Hükümeti ise bu haberleri yalanlamıyordu.

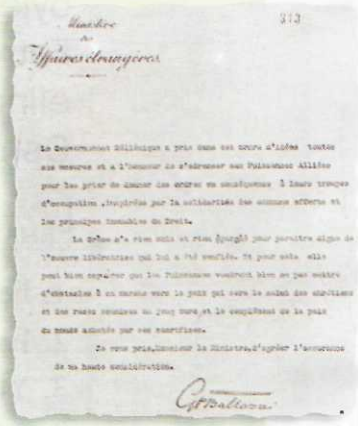
8 Eylül'de toplanan Yunan Meclisi, Sevr Antlaşması'nı onayladı. Görüşmelerde, antlaşmanın imzalanmasını sağlayan Başbakan Venizelos ve İtilaf Devletleri'ne teşekkür mesajı yayımlandı. Ancak bu aşamadan sonra, işler Yunanistan'ın istediği gibi gitmemeye başladı.

İtilaf Devletleri Yüksek Konseyi, Sevr Antlaşması'nı İstanbul Hükümeti'ne imzalatınca, Yunan askeri harekâtının son bulmasını istedi. İtilaf güçlerinin izniyle ilerleyen Yunanistan, durmak zorunda kaldı. Yunan Başkomutanı Paraskevopulos, ordusunun Ankara'ya kadar ilerlemesi gerektiğini söylüyor, Yunan ordusunda büyük bir moral çöküntü yaşanıyordu. Ancak İngiltere, Yunan işgallerinin Anadolu'daki direnişi büyük ölçüde hızlandırdığını anlamıştı. Hepsinden önemlisi, Sevr'de ortaya çıkan sonuçtan çıkarlarının zedelendiğini düşünen İtalya ve Fransa,Yunanistan'ın daha fazla ilerlemesine karşı çıkmışlardı.

Bu durum Ankara'ya Meclis'i hazırlanmak için zaman kazandırdı. Güney illerinin Fransız işgalinden kurtulması ve Ocak 1921'de I. İnönü Savaşı'nın kazanılması, Ankara'ya diplomatik adımlar atma şansı tanımıştı. Bunun sonucunda, Fransa ve İtalya'nın İngiltere-Yunanistan bloğundan ayrılması, Yunanlıların İstanbul hayalinin sona erdiği anlamına geliyordu. ■

Yunan Dışişleri'nin mektubu

Yunanistan Dışişleri Bakanı Baltazzi'nin İstanbul'un işgal edilmesini İtilaf Devletleri'ne bildirdiği mektupta *(altta)*, müttefik güçlerin, "Yunanistan'ın, Hıristiyanların esenliğini sağlayacak olan barışa yürüyüşüne engel çıkarmayacağı" ümidini taşıdığı belirtiliyordu. "Kemalistlerin uzun zamandır, Küçük Asya'daki Hıristiyanları katletmek ve topraklarından sürmek doğrultusunda bir plan yürüttükleri" kaydedilen mektup şu cümlelerle devam ediyordu: "İstanbul Hükümeti buna ahlaki bir tepki dahi vermiyor. Kemalistlerin, İstanbul Hükümeti'nin eylemlerindeki etkisi gitgide artıyor ve Osmanlı Hükümeti'nin Anadolu'ya silah ve cephane aktarımı sürüyor. Bu şartlar altında, hükümetimiz şu sonuca vardı: Bu duruma son verilmesi ve barışın sağlanması için, Yunan ordusunun, imparatorluğun başkenti İstanbul'u işgal etmesi gerekmektedir."

10 Ağustos 1920: Paris'teki Sevr buluşması

Türk ve Yunan heyetleri Fransa'da Sevr Antlaşması'nı imzalıyorlar: Masa başında, Osmanlı devleti adına Hamdi Paşa (solda), Yunanistan adına da Başbakan Venizelos (sağda) var.

Yunanistan'ın 'Küçük Asya Ordusu Komutanı' General Papulas, 1920 yazında girdikleri Bursa'da (sol üstte).

On soruda Fetret Devri

Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli'de öylesine sağlam bir yapı kurmuştu ki, Fetret Devri'nde, Anadolu toprakları elinden çıkarken, Rumeli kaldı ve Osmanlı bu sayede varlığını sürdürebildi.

ERHAN AFYONCU

1. Fetret ne demektir?
2. Fetret Devri nasıl başladı?
3. Yıldırım Bayezid'in kaç oğlu vardı?
4. Şehzadeler neden çatıştı?
5. Çelebi Mehmed tahtı nasıl ele geçirdi?
6. Düzmece Mustafa, Yıldırım'ın oğlu değil miydi?
7. Tahta çıkanlar hükümdar değil miydi?
8. Fetret Devri ne zaman sona erdi?
9. Çelebi Mehmed'in tarihteki yeri nedir?
10. Fetret Devri, Osmanlı tarihini nasıl etkiledi?

1 Fetret ne demektir?

Fetret sözcüğü, 'zaaf, gevşeme, gücünü ve tesirini kaybetme' anlamlarına gelir. Dini literatürde 'Fetret', Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında geçen dönemin adıdır. Tasavvufta, müritlerin tarikat adap ve erkanını yerine getirmede gevşeklik gösterdiği dönemler 'fetret' olarak adlandırılır. Siyasi tarihte ise, devletlerde merkezi otoritenin zayıflayıp yönetim boşluğunun doğduğu dönemlere 'fetret devri' denilir.

Osmanlı tarihinde, Yıldırım Bayezid'in Timur'a 1402'de yenilip esir düşmesinden, Çelebi Mehmed'in bütün kardeşlerini bertaraf edip tek başına Osmanlı tahtına çıktığı 1413 yılına kadar süren döneme, 'Fetret Devri' adı verilir. Bu döneme 'Fasıla-i Saltanat', yani 'Saltanat arası' da denilir.

Silsilenâme'de yer alan Yıldırım Bayezid ve Timur minyatürleri (sağ üstte). Timur'un ordusu bir saldırı sırasında (sağda).

Ricaut'nun kitabından, Emir Süleyman (en solda), Musa Çelebi (ortada) ve İsa Çelebi (solda).

2 Fetret Devri nasıl başladı?

Ankara Savaşı, Osmanlı tarihinin ilk dönemlerinin en önemli başarısızlığıdır. Bu yenilgiyle, adım adım büyük zorluklarla kurulan Osmanlı Beyliği, bölünme ve dağılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir.

28 Temmuz 1402'de Yıldırım Bayezid'in ordusu, Timur karşısında Osmanlı tarihinin en ağır yenilgilerinden biriyle karşı karşıya idi. Ordu dağılmış ve Sultan, iki oğlu ile birlikte, esir düşmüştü. Yıldırım'ın savaş meydanından kaçmayı başaran üç oğlu ise, devletin birliğini sağlayacak durumda değillerdi.

Timur, Anadolu'dan ayrılırken, yeniden ayağa kalkmaması için, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını parçalamıştı. Yıldırım zamanında ilhak edilmiş Anadolu beyliklerinin topraklarını, eski bey ailelerine vermiş; üç şehzadeyi de bulundukları bölgelerin hakimi tayin etmişti.

Böylelikle Osmanlı için, dağılma ve parçalanma gündeme gelmişti. Yaklaşık bir asırlık bir mücadele sonunda oluşturulmuş olan devlette kaos vardı. Bu durum, şehzadelerin hem kendi aralarında hem de Anadolu beylikleriyle mücadeleye girmelerine neden oldu.

3 Yıldırım Bayezid'in kaç oğlu vardı?

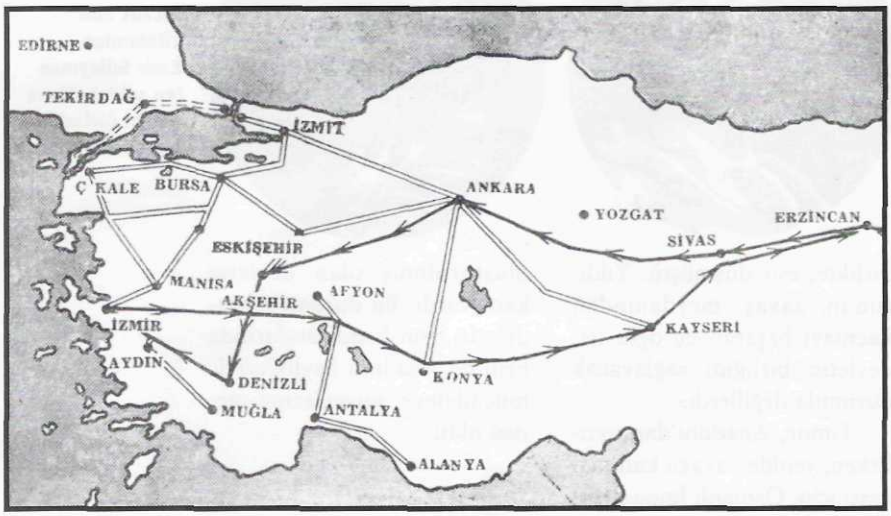

Yıldırım'ın küçük yaşta ölenler haricinde, 7 oğlu vardı. Ancak bunlardan Ertuğrul, Kadı Burhaneddin ile yapılan Kırkdilim Savaşı'nda ölmüştü. Yıldırım Bayezid, Ankara Savaşı'nda esir alınıp, kısa bir süre sonra öldüğünde, arkasında; Süleyman, İsa, Musa, Mustafa, Mehmed ve Kasım adlarında 6 oğlu kalmıştı.

Ankara Savaşı'nın kaybedildiğini anlayan şehzadelerin bir bölümü, adamlarıyla birlikte savaş sahrasından kaçmışlardı.

Timur'un bir portresi (üstte). Yıldırım Bayezid'in (en solda) ve Çelebi Mehmed'in (solda) Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alan tabloları.

Timur'un Anadolu'ya geliş ve gidiş yolları (üstte). Elinde 'kızıl elma' ile, Çelebi Mehmed'in *Topkapı* Sarayı Müzesi'ndeki bir minyatürü (sağda).

Yıldırım'ın büyük oğlu Emir Süleyman, Veziriazam Çandarlı Ali Paşa ve diğer devlet ileri gelenleriyle başkent Bursa'ya gitmiş, buradaki devlet hazinesiyle arşivi alarak Edirne'ye geçmiş ve hükümdarlığını ilan etmişti. Ancak Anadolu'da da Şehzade İsa ve Mehmed Çelebi vardı. İsa Çelebi, Bursa'yı ele geçirmiş; Mehmed Çelebi ise Amasya, Sivas ve Tokat civarlarına egemen olmuştu.

Yıldırım'ın Mustafa ve Musa isimli oğulları Timur'a esir düşmüştü. En küçük oğlu Kasım ise Emir Süleyman tarafından Bizans'a rehin verilmişti.

4 Şehzadeler neden çatıştı?

Başlangıçta, Bursa ve civarına egemen olan İsa Çelebi ile Amasya bölgesine egemen olan Mehmed Çelebi, Edirne'de bulunan ağabeyleri Emir Süleyman'ın hükümdarlığını tanıyorlardı.

Timur'un ülkesine dönerken Musa Çelebi'yi serbest bırakması, ilk mücadeleyi başlattı. Musa Çelebi ile İsa Çelebi Bursa için savaştılar.

Bu arada, İç Anadolu'ya egemen olan Mehmed Çelebi'nin Anadolu'yu paylaşma önerisini İsa Çelebi kabul etmeyince, iki kardeş Ulubat civarında savaştılar. Galip gelen Mehmed Çelebi 1404'te Bursa'ya girerek hükümdarlığını ilan etti. İsa Çelebi ise İstanbul'a kaçtı. Emir Süleyman'ın isteği üzerine de Edirne'ye gönderildi.

Emir Süleyman, İsa'yı bir ordu ile Bursa'yı almaya gönderdi. Ancak İsa Çelebi başarı sağlayamadı; 1406 yılındaki son teşebbüsünde ise yakalanarak öldürüldü.

İsa'nın öldürülmesiyle Menteşe, Aydın gibi beylikler Anadolu'ya hakim olan Çelebi Mehmed'in hükümdarlığını tanıdılar.

Emir Süleyman bu gelişmeler karşısında, harekete geçerek Bursa'yı aldı ve Ankara'ya doğru ilerledi. Çelebi Mehmed onun karşısında duramadı.

Ertesi yıl Çelebi Mehmed, Musa Çelebi'yi yanına çağırarak onu bir miktar askerle Rumeli'ye geçirdi. Böylelikle Emir Süleyman'ın Anadolu'dan ayrılmasını sağlamaya çalıştı. Bizans'ın desteğini alan Emir Süleyman, kardeşiyle İstanbul yakınlarında karşılaştı. Musa yenilerek Eflak'a kaçtı. Kendisini toparladıktan sonra taraf değiştiren Rumeli beyleri sayesinde Edirne'yi ele geçirdi. Ondan kaçan Emir Süleyman ise 18 Mayıs 1410'da Düğüncü Köyü'nde yakalanarak öldürüldü.

5 Çelebi Mehmed tahtı nasıl ele geçirdi?

Musa Çelebi, başarısını Mehmed Çelebi'ye borçlu olmasına rağmen, Edirne'yi ele geçirince onu tanımadı ve kendi hükümdarlığını ilan etti.

Bizans'a verilmiş olan toprakları geri aldı ve 1411'de İstanbul'u kuşattı. Vergileri istemek üzere, Bizans'a Çandarlı İbrahim Paşa'yı gönderdi. Ancak İbrahim Paşa İstanbul'da kaldı ve Bizans İmparatoru Manuel'i, Çelebi Mehmed ile temasa geçmesi için teşvik etti.

Bizans, Musa Çelebi'nin kuşatması altında sıkıştığı için, Çelebi Mehmed'i Bursa'dan çağırarak onunla anlaşıp Rumeli'ye geçmesini sağladı. Fakat Çatalca civarındaki savaşta yenilen Çelebi Mehmed, kaçarak zor kurtuldu. Anadolu'ya geri döndü. Musa

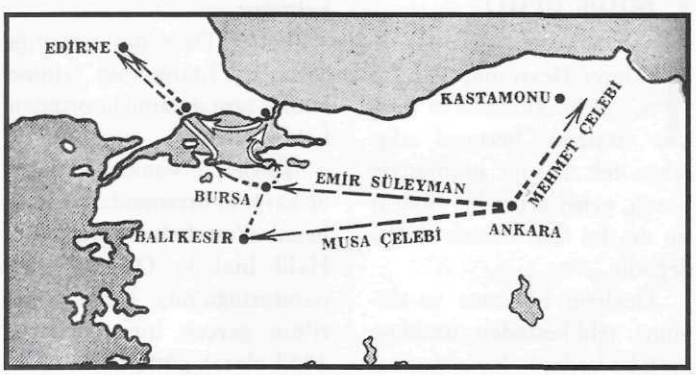

Çelebi tam ipleri eline geçirmişken, sertliği yüzünden, devlet ileri gelenlerinin önemli bir kısmını karşısına aldı.

Bu sırada tekrar Rumeli'ye geçen Çelebi Mehmed yine mağlup oldu. Rumeli beylerinin Musa Çelebi'den uzaklaşıp Sırplarla işbirliği yaptığını öğrenince, onlarla temasa geçti... Musa Çelebi'nin etrafında birkaç beyden başkası kalmamıştı.

Evrenos Gazi'nin desteğiyle tekrar Rumeli'ye geçen Çelebi Mehmed, üzerine gönderilen kuvvetleri yenerek Edirne'ye doğru yürüdü. Durumun vahametini gören Musa Çelebi ise Filibe civarına gitti.

Sonunda, iki kardeşin orduları Sofya'nın güneyinde Çamurlu Ova sahrasında karşılaştılar. Musa Çelebi mağlup oldu ve yaralı olarak kaçtı. Ancak kısa bir süre sonra yakalandı ve 5 Temmuz 1413'te boğduruldu. Çelebi Mehmed de, Edirne'de kendisini hükümdar ilan etti.

6 Düzmece Mustafa, Yıldırım'ın oğlu değil midir?

Yıldırım'ın, Ankara Savaşı'nda esir düşmüş oğlu Mustafa Çelebi ilginç bir şahsiyettir. Saltanat mücadelesine en son o katılmıştır. Timur tarafından esir alınarak Semarkand'a götürülmüş; Timur'un ölümünden sonra serbest bırakılmıştır.

Mustafa Çelebi bir süre Niğde civarlarında bulunur; daha sonra İsfendiyaroğlu'nun topraklarına, Rumeli'ye geçer. 1419'da Selanik taraflarında Çelebi Mehmed ile yaptığı savaşı kaybedince Bizans'a sığınır ve Osmanlı tahtı için bir tehdit unsuru olarak kalmaya devam eder. Çelebi Mehmed, onun Bizans'ta tutulması karşılığında yıllık 300 bin akçe vermeyi kabul eder. Mustafa Çelebi, Çelebi Mehmed hayatta olduğu müddetçe, Limni Adası'nda kalır.

Çelebi Mehmed'in 1421'de

Dönemin Bizans İmparatoru Manuel Komnenos (solda, en üstte). Anadolu'daki beylikler arasında sürüp giden çatışmaları tasvir eden Batı kaynaklı bir çizim (üstte). Silsilenâme'deki bir minyatürde Çelebi Sultan Mehmed (sol üstte). Ankara Savaşı'nda Yıldırım'ın şehzadelerinin kaçış istikametleri (solda).

II. Murad (üstte). Çelebi Sultan Mehmed (sağda). I. Murad (altta). Yıldırım Bayezid: Matania'nın çizgileriyle (sağ sayfada, üstte) ve bir Osmanlı minyatüründe (sağ sayfada, ortada). Yavuz Sultan Selim (karşı sayfada, en sağda). Batı kaynaklı bir gravürde, Timur'a esir olan Yıldırım Beyazid, demir kafeste hapsedilmiş olarak gösteriliyor (sağ sayfada, altta).

Edirne'de ölümü, Bizans'ın elinde bulunan Yıldırım'ın oğlu Mustafa'dan korkulduğu için, günlerce saklı tutulur.

Gerçekten de, durumu öğrenen Mustafa Çelebi, harekete geçtiğinde bütün Rumeli'yi kısa sürede egemenliği altına alır.

Ancak II. Murad'ın yanındaki devlet adamlarının çabalarıyla, ordusu dağıtılarak mağlup edilir. Mustafa Çelebi de Eflak'a kaçmak üzere iken, Kızılağaç Yenicesi'nde yakalanır. Edirne'ye getirilerek, 1422'de kale burcuna asılır.

Osmanlı tarihleri, asılan Mustafa Çelebi'nin, Yıldırım'ın gerçek oğlu olmadığını iddia eder ve onu 'Düzme' veya 'Düzmece Mustafa' diye adlandırırlar. Bu davranış, onun meşruiyetini reddetmek için yapılan bir propagandadır. 'Düzmece Mustafa' sahte bir şehzade değildir. Yıldırım Bayezid'in gerçek oğludur.

7 Tahta çıkanlar hükümdar değil miydi?

Fetret devri genellikle hükümdarsız geçmiş bir dönem olarak gösterilirse de, Osmanlı tarihçilerinin bir kısmı bu dönemde, önce Emir Süleyman'ın sonra da Musa Çelebi'nin tahtta bulunduğunu zikrederler.

Örneğin, anonim 'Tevârih-i Âl-i Osmanlar'da, Lütfi Paşa Tarihi'nde, önce Emir Süleyman'ın tahta çıkıp yedi yıl beylik, yani hükümdarlık yaptığı, ardından da Musa Çelebi'nin yaklaşık iki buçuk yıl tahtta bulunduğu ifade edilir.

8 Fetret Devri ne zaman sona erdi?

Fetret Devri'nin, 1413'te Çelebi Mehmed'in kardeşlerini bertaraf edip tahta tek başına geçmesiyle bittiği, genel geçer bir söylem ise de, bu tam olarak doğru değildir.

Devletin bölünme ve dağılma tehlikesinden uzaklaşması bu kadar kolay olmamıştır. Gerek Hanedan üyeleri, gerekse Anadolu beylikleri ve Balkanlar'dan gelen Haçlı tehlikesi, Osmanlı devletini Çelebi Mehmed'den sonra da ciddi olarak tehdit etmeye devam edecektir...

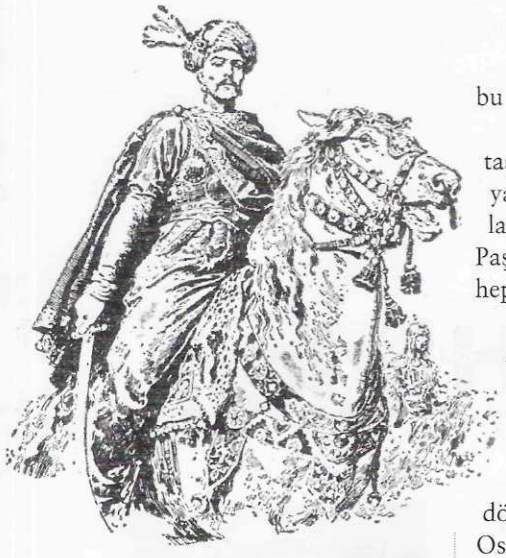
Yıldırım'ın, en son sahneye çıkan oğlu Mustafa Çelebi önce Çelebi Mehmed, sonra da II. Murad dönemlerinde saltanat mücadelesine girişir. Özellikle II. Murad döneminde, devlet neredeyse Rumeli ve Anadolu olarak ikiye bölünme tehlikesini çok canlı olarak yaşar.

Mustafa Çelebi'den sonra da başka şehzadelerin faaliyetleri görülür. Onun kadar etkili olmasalar da, bunların girişimleri de Osmanlı tahtını tehdit eder.

I. Murad'ın oğlu Savcı Bey'in oğlu Davud, Balkanlar'da Osmanlılara karşı Haçlılarla birlikte hareket etmiş, Bizans'ın himayesindeki Cafer ve İsmail isimli iki şehzade de II. Murad'a karşı çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca Bizans'ın elinde bulunan Şehzade Orhan da İstanbul fethedilene kadar, Osmanlı tahtı için bir tehlike olarak kalmıştır.

Fetret Devri'nin yarattığı sorunlar, İstanbul'un fethine kadar, tam anlamıyla ortadan kaldırılamaz.

Devlet, bölünme tehlikesi ve kargaşa ortamından, ancak İstanbul'un fethiyle kurtulur. Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nda Fetret Devri'nin gerçek bitiş tarihini, 1453 olarak gösterir.

9 Çelebi Mehmed'in tarihteki yeri nedir?

Osmanlı tarih kitapları, Çelebi Mehmed'i devletin 'bâni-i sânisi', yani ikinci kurucusu olarak gösterirler.

Gerçekten de yaptığı işler incelendiğinde, onun bu sıfatı hak ettiği görülür.

Çelebi Mehmed, Ankara Savaşı'nın kaybedildiğini görünce, mâiyetiyle birlikte, valilik yaptığı Amasya'ya kaçar. Daha 15 yaşındadır. Diğer kardeşleri karşısında, askeri güç ve devlet olanakları bakımından en zayıf durumda olan odur... Ancak zekası, mücadele azmi ve politik becerisiyle, tahta tek başına çıkmayı başarır.

Çelebi Mehmed'in valilik yaptığı Amasya ve çevresi, Danişmendli Beyliği'nin eski topraklarıdır. Anadolu'nun fethi sırasında ilk gazi beyliğin kurulduğu bu bölgede, gaza ruhu hâlâ canlıdır ve bir dinamizm vardır. Bu havanın, Çelebi Mehmed'in kişisel gelişiminde büyük etkileri olur.

Fetret Devri sırasında 'Sultan' unvanını alan tek şehzade, Çelebi Mehmed'dir. 1407'den önceki bir tarihte bu unvanı almıştır.

Çelebi Mehmed'i iktidara taşıyan yolda ona en fazla yardımcı olan devlet adamları Bayezid Paşa, Hacı İvaz Paşa, Bicaroğlu Hamza Bey, hep bu bölgenin insanlarıdır.

Çelebi Mehmed ilk önce, Amasya ve civarındaki Türkmenleri itaat altına almak için uzun mücadelelere girişir. Daha sonra, yalnızca taht mücadeleleri döneminde değil, tek başına Osmanlı tahtında oturduğu 8 yıllık deverede de hayatı mücadelelerle geçer. Öldüğünde, vücudunda 30'a yakın yara izi olduğu söylenir.

10 Fetret Devri, Osmanlı tarihini nasıl etkiledi?

Fetret Devri'nden önce, Osmanlı Beyliği, kuruluş sürecini tamamlamıştı. Ancak Ankara Savaşı yenilgisi ve ardından 11 yıl süren mücadeleler, devletin gelişimini engelledi. Yıldırım zamanında Anadolu'nun büyük bir kısmı fethedilmişti. Bu toprakların çoğu elden çıktı ve ortadan kaldırılmış olan beylikler tekrar kuruldu.

Ayrıca Ankara Savaşı'ndan

sonra, Rumeli'de de bir miktar toprak kaybedildi. Yıldırım'ın fethettiği yerlerin tamamının Osmanlı devleti tarafından tekrar ele geçirilmesi, Yavuz Sultan Selim zamanına kadar sürdü.

Büyük bir ihtimalle, İstanbul bu dönemde Osmanlı'nın eline geçecekken, bu süre, 50 yıl kadar uzadı.

Ankara Savaşı, ağır bir darbe olmasına rağmen Osmanlı devletini yıkamadı. Paul Wittek, yıkılanın, "İmparatorluk hülyası değil, ideali" olduğunu belirtir. Osmanlı devletinin ana siyasi organizasyonunu sağladığı bölge Rumeli idi. Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'de öylesine sağlam bir yapı kurmuştu ki, Fetret Devri'nde Anadolu toprakları çok kısa sürede elinden çıkarken, Rumeli'nin büyük bir bölümü elinde kaldı ve Osmanlı bu sayede varlığını sürdürebildi. ■

BİBLİYOGRAFYA

- Metin Yurdagür, "Fetret", TDV İslâm Ansiklopedisi, XII, 475
- Fehamettin Başar, "Fetret Devri", TDV İslâm Ansiklopedisi, XII, 480-482
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mehmed I", İslâm Ansiklopedisi, VII, 496-506
- M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Mustafa Çelebi", İslâm Ansiklopedisi, VIII, 687-689
- M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Musa Çelebi", İslâm Ansiklopedisi, VIII, 661-666
- Tayyib Gökbilgin, "Süleyman Çelebi", İslâm Ansiklopedisi, XI, 179-182
- Paul Wittek, "Ankara Bozgunu'ndan İstanbul'un Zaptına", çev. Halil İnalcık, Belleten, sayı: 27 (Ankara 1953), 557-589
- Necdet Öztürk, "Çelebi Mehmed'e Saltanat Yolu'nu Açan Olay: Çamurlu-Ova Savaşı", Türklük Kültürü İncelemeleri Dergisi, sayı: 1 (İstanbul 2000), s. 51-66
- Halil İnalcık, "Türkler / Osmanlılar", İslâm Ansiklopedisi, XII / 2, 294-295
- Mustafa Cezar vd., Mufassal Osmanlı Tarihi, I, İstanbul 195.

Yakındoğu'nun Avrupa'ya öğrettikleri

Büyük kitleler halinde Doğu'ya giden, yeni ülkeler gören, kendilerine çok yabancı olan kültürlerle karşılaşan Haçlıların edindikleri bilgiler ve Batı'ya taşıdıkları yenilikler, zengin bir döküm oluşturur.

IŞIN DEMİRKENT

Haçlı Seferleri sonunda Yakındoğu'da kurulan ve yaklaşık iki yüzyıl süren (1097-1291) Batı hâkimiyeti, bu bölgede yaşayan Türk-İslâm dünyasına, Yerli Hıristiyanlara ve Bizans İmparatorluğu'na büyük zararlar getirir. Oysa aynı Haçlı Seferleri, Avrupa'ya fayda sağlar; Batı toplumunun hemen her alanda gelişmesine vesile olur.

Haçlı Seferleri dönemini oluşturan olaylar zinciri, geniş bir alana ve uzun bir zaman dilimine yayılır.

Bu dönemde, büyük kitleler halinde Doğu'ya giden, yeni ülkeler gören, bilmedikleri dilleri duyan ve kendilerine çok yabancı olan kültürlerle karşılaşan insanların edindikleri bilgiler ve Batı'ya taşıdıkları yenilikler çok zengin bir döküm oluşturmaktadır.

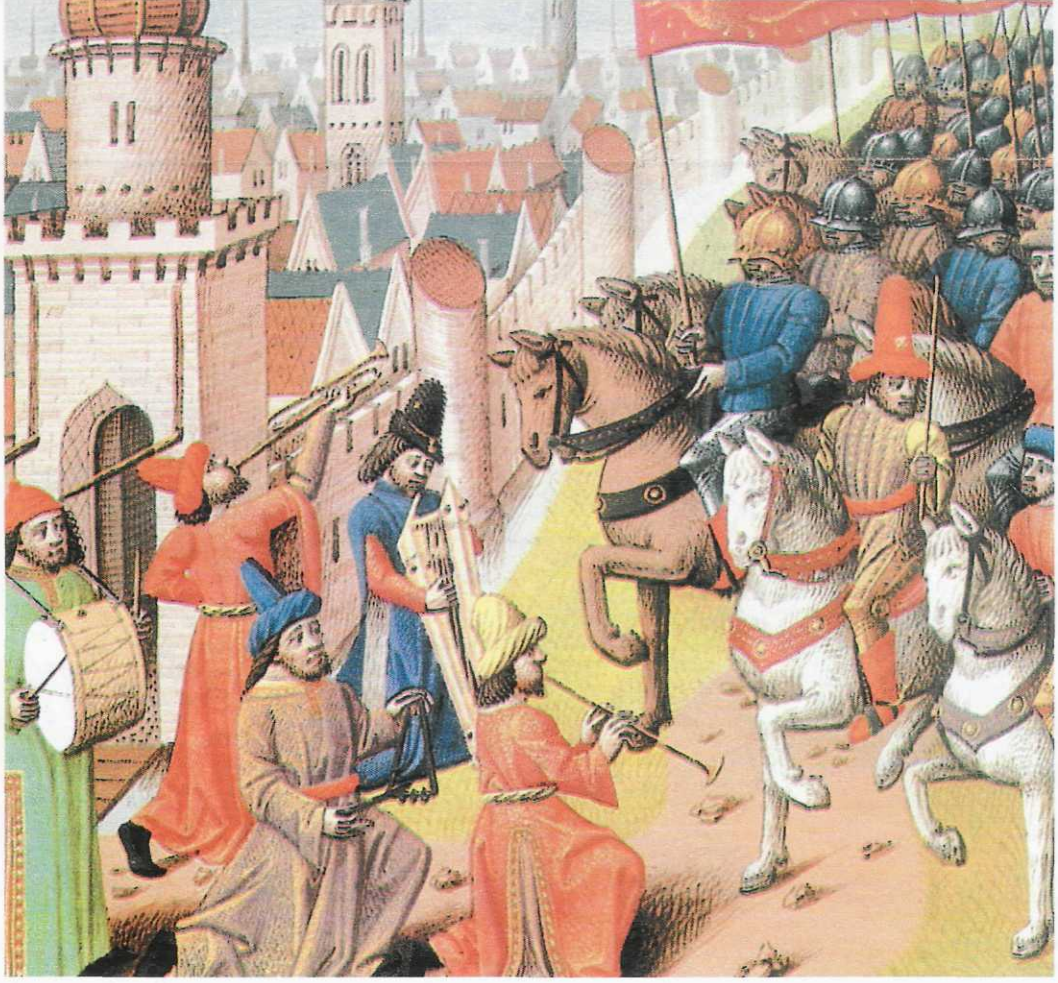
Bunların bir bölümü de, Haçlı Seferleri hareketinin, 12. ve 13. yüzyıllar Avrupa'sının toplum yapısı üzerindeki siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileridir.

Savaşlar ve ticarî ilişkiler dışında, her ne kadar Haçlıların İslâm dünyası ile yakın teması olmadıysa da, onlar Müslümanların yaşayış tarzından da etkilendiler ve geldikleri bu yabancı ülkelerde, pek çok yeni şeyler öğrenip

Ortaçağ Avrupa'sı karabiberi öğreniyor (sağ üstte). Bir Ortaçağ minyatüründe, Avrupa'da tarım (altta).

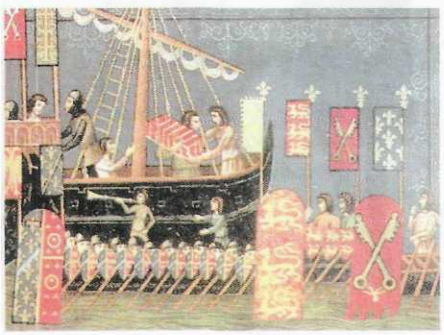
Vincent de Beauvais'nin Condé Müzesi'nde yer alan 'Tarih Aynası' kitabındaki bir minyatür: Haçlılar Kudüs'te seferden dönüyor (solda). Louvre Müzesi'nde bulunan bir 14. Yüzyıl minyatürü: Haçlılar ve esnaf gemilere biniyor (sol sayfada, altta).

bunları Avrupa'ya taşıdılar.

Örneğin Haçlılar, yerleştikleri Filistin'de bol bulunan zeytinlikleri ve susam tarlalarını ekip biçmeyi, bu ürünlerden yağ çıkarmayı, Lübnan'ın denize bakan dağ yamaçlarında bağcılık yapmayı öğrendiler. Hem bu ürünleri kullanmaya hem de onları Süveydiye, Lâzkiye, Cebel, Trablus, Beyrut, Sayda, Akkâ, Sûr, Hayfa ve Yafa limanlarından Batı'ya taşımaya başladılar.

Haçlılar, şekerkamışını da ilk defa Filistin'de görüp tanıdılar. Kısa zamanda şekerkamışı yetiştirmesini ve öz suyunu çıkarmasını öğrendiler. 12. Yüzyıl'dan itibaren Suriye'den gelen şeker ve çeşitli meyveler Batı sofralarını da süsledi.

Şeker, o zamana kadar Avrupa sofralarının tatlandırıcısı olan balın yerine geçti ve bundan sonra hiçbir şey ağız tadı bakımından şekerin yerini tutmadı...

ŞİFALI BİTKİLER

Avrupalılar, hindistancevizi, limon, portakal, turunç, incir, kayısı, zerdali, kavun, karpuz, badem, susam, darı, pirinç, soğan gibi birçok besin maddesini de yaygın bir şekilde tüketmeye ve zaman içinde, tadına alıştıkları bu ürünleri gittikçe daha fazla aramaya başladılar. İklim koşullarının elverdiği ölçüde, bu ürünlerden bazılarını da ülkelerinde yetiştirmeye çalıştılar.

Avrupa'da önceden de az çok bilinen Doğu'nun şifalı bitkileri, Haçlılar vasıtasıyla Batı'da iyice tanındı ve bollaştı.

14. Yüzyıl'da yaşayan bir tacirin kitabında, 300'ün üstünde baharat çeşidinin Avrupa'ya taşınmakta olduğu kayıtlıdır.

'Baharat Yolu' adıyla tanınan Uzakdoğu ticaret yolu, baharatın yanı sıra Doğu'nun egzotik kokularını ve boya maddelerini de Avrupa'ya ulaştırmaktaydı.

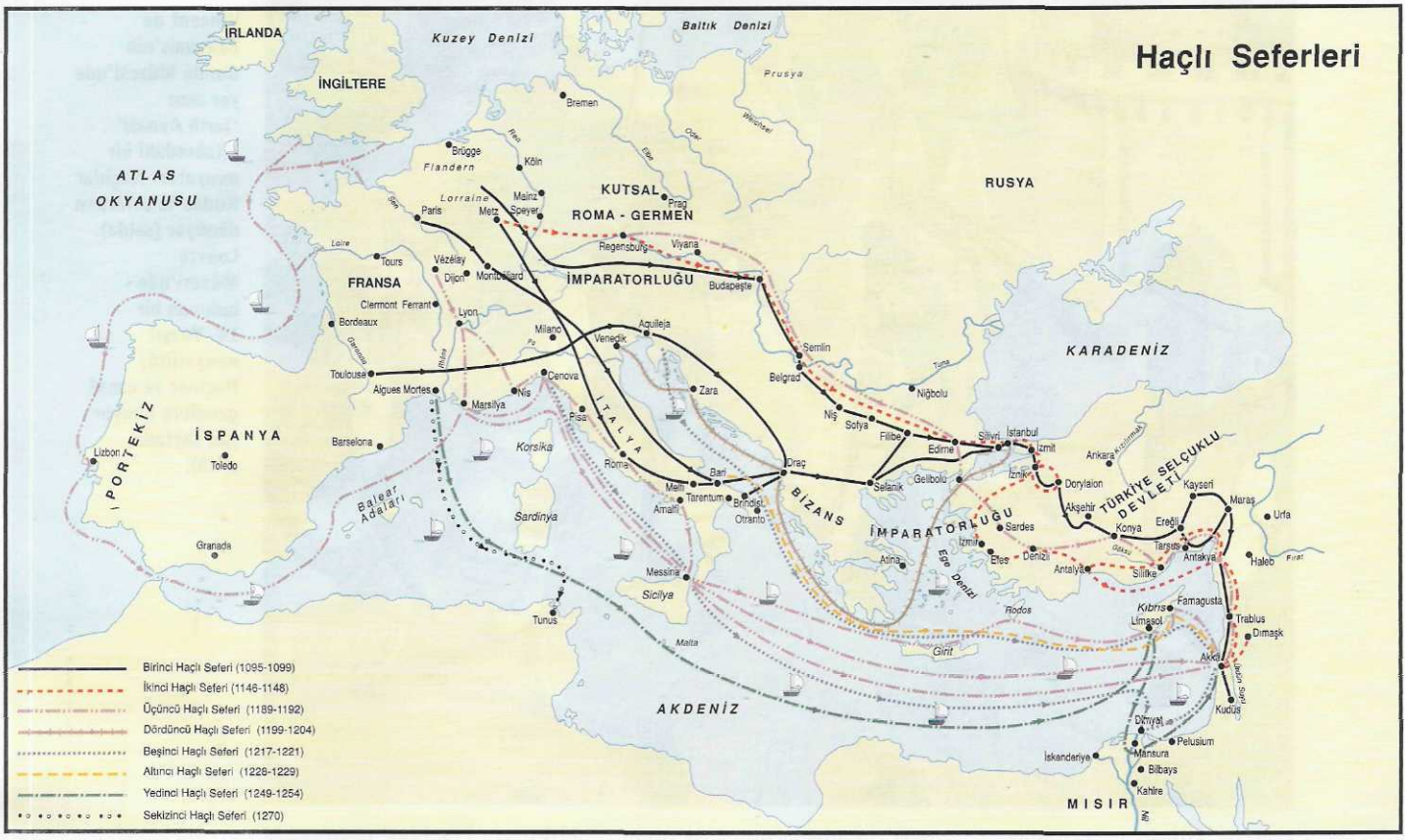
KUMAŞLAR

İpekli ve pamuklu kumaşlar, ipek halılar, kilimler, zarif çanak-çömlek, porselen ve cam eşya, Avrupa'da giyime ve evlerin döşenişine de yenilikler getirdi.

İslâm dünyasının doku-

II. Baudouin'in kızı Melisende'ın Foulques d'Anjou ile evlenme töreni: Yıl 1131; gelinin ve damadın elbiseleri, o dönemin Musul ya da Şam'ında dokunmuş kumaşlardan (altta)...

ma ürünleri kısa zamanda hem Doğu'da yerleşen Haçlılar hem de Avrupalılar tarafından kullanılmaya başlandı.

Musul şehrinin İtalya'ya ihraç ettiği ve bu ülkede 'mussolina' adıyla tanınan kumaş, birçok Avrupa diline 'muslin' olarak yerleşti.

Aynı şekilde, Avrupa pazarlarında Bağdat'tan gelen ipekli kumaşlar 'baldachin' ve Dımaşk dokumaları da 'damask' adıyla satılmaktaydı.

Batılı hanımların pek rağbet ettikleri 'taffeta' (tafta) denilen ipekli kumaş da İran'dan geliyordu.

Görüldüğü gibi, kumaşından baharatına; bu ürünler ve kimi soyut kavramlar -örneğin, 'tılsım' kavramı 'talisman' şeklinde- Fransızca, İtalyanca ve İngilizce gibi Batı dillerine de adlarıyla girmişlerdir. Böylece Batı dünyası daha çok ziraî, ticarî ve ilmî alanda, çoğunluğu Arap dilinden olan İslâmî kelime ve terimleri, kendi dillerine aktarır.

Türk diyarı Buhara ve Mâverâünnehr'in birçok şehrinden Avrupa'ya ulaşan ipek halılar, seccadeler, yünlü kilimler, kürkler, doğan kuşları, bakır ve kurşundan yapılmış eşyalar, makas, iğne, bıçak, kılıç, ok ve yaylar dükkânları doldurmakta ve her kesimin yaşamına giren mallar haline gelmekteydi.

Suriye ve Mısır'dan gelen sehpalar, divanlar, kandiller, şamdanlar, vazolar, seramik kaplar ve mutfak eşyaları artık Avrupa'nın saray ve evlerini süslemekteydiler.

Suriye'nin mi-

Tarçın da Avrupa'nın Doğu'dan öğrendiği unutulmaz tatlardan biri oldu (sağ üstte). Musul işi kumaşların ve olağanüstü bezemelerle süslü Şam kumaşlarının yanı sıra, Haçlılar ipekli kumaşın çekiciliğini de Doğu'da öğrendiler (sağ sayfada, ortada).

Müzik aletleri

Telli bir saz olan 'tambur' ile büyük bir davul olan 'nakkare' de Haçlılar tarafından Avrupa'ya götürüldü; o zamana kadar sadece trampet ve boynuzdan yapılmış borazanın kullanıldığı askerî bandolara bu yeni müzik aletleri de girdi.

Müslümanların 8. Yüzyıl'da içine girdikleri büyük Akdeniz pazarı...

12. Yüzyıl'da Akdeniz havzası, Haçlı Seferleri nedeniyle bir çatışmalar bölgesidir. Fakat bunun sonucu olarak, ticaret ve kültürel alışverişler de gelişir; İtalya ve İspanya'nın Mısır ile ticareti de gelişir (solda ve sağda). Tabii daha sonra da, 15. Yüzyıl'da Osmanlı, Akdeniz'deki bu ticarî ve kültürel alışverişin içine girecektir (ortada).

ne kaplamalı, ebrûlu, rengarenk cam eşyaları ise, Avrupa'nın büyük kiliselerinde kullanılmaya başlanan renkli camların (vitray) öncüleri oldular. İslâmî motiflerle süslü camdan veya madenden yapılmış vazolar ve kaplar da Batı pazarlarında satılan lüks eşyalardı.

Dımaşk ve Kahire'de işlenen mücevherler, çeşitli takılar ve tuvalet malzemeleri de Avrupa pazarlarına devamlı akmaktaydı.

Kumaşların ve boyaların yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçe'de kullanılan bazı renk isimleri de Avrupa dillerine girdi; lilac (leylak) carmine veya crimson (kırmızı) gibi... Ayrıca Çin'den gelen zarif porselen vazo ve tabaklar, fildişi eşyalar da, yine Yakındoğu üzerinden Batı'ya ulaşmaktaydılar.

Doğu'da yerleşen Haçlılar zamanla mahallî âdetlere de alıştılar; yerli kıyafetler giymeye, mahallî yemekler yemeye, avlusu havuzlu evlerde yaşamaya başladılar. Örneğin, Sicilya Norman Kralı II. Roger, İslâmî kıyafetler giymekteydi!

Bu arada, Haçlıların çoğu, asil veya sıradan biri olsun, yerli Hıristiyan kadınlarla evlendiler. Bu evliliklerden doğan çocukların oluşturduğu melez sınıfa 'poulain'ler adı verildiği gibi, sayıları da gittikçe arttı.

12. Yüzyıl'ın sonlarına doğru, artık 'saf Frank kanından' olanların sayısı, hiç şüp-

Doğu'nun Haçlı devletleri

Haçlı Seferleri, 1291'de Latin Hıristiyanların Doğu'da son merkezi olan Akkâ'dan çıkarılmasına kadar süren yaklaşık iki yüzyıllık dönemi kapsar. Bu dönem içinde, 9 büyük sefer yapılmıştır. Birinci Haçlı Seferi'nden sonra Doğu'da kurulan Haçlı devletleri ise şöyle sıralanır:

- **Urfa Haçlı Kontluğu** (1098-1144)
- **Antakya Prinkepsliği** (1098-1275)
- **Kudüs Krallığı** (1099-1187), (1187-1291)
- **Trablus Kontluğu** (1109-1275)
- Üçüncü Haçlı Seferi sırasında kurulan **Kıbrıs Haçlı Devleti** (1191-1489)
- Dördüncü Haçlı Seferi sonunda kurulan **İstanbul Lâtin Devleti** (1204-1261)

Tesbihten satranca...

Hindistan'da Budist rahiplerin dua ederken kullandıkları ve Müslümanların da benimsedikleri 'tesbih', Haçlılar yoluyla Batı'nın Katolik Kilisesi'ne girdiği gibi, Haçlılar yine Hint asıllı olup Müslümanlardan öğrendikleri 'satranç' oyununu da Batı'ya taşıyıp tanıttılar.

Ortaçağ Avrupa'sında cerrahlık da, Doğu'ya oranla oldukça geriydi (üstte).

hesiz, melez sınıfından daha az bir rakama düşmüş bulunuyordu.

TABABET VE ÜNİVERSİTE

Haçlılar, bu devirde Batı'ya nazaran daha ileri seviyede olan Doğu'nun tıp bilgisinden de yararlandılar. Şap, sarı sâbur gibi maddeleri ilaç olarak kullanmaya başladılar ve yerli doktorlara tedavi oldular. Tababette Doğu'dan çok şey öğrendiler ve bu bilgileri Avrupa'ya taşıdılar.

Grek-İslâm tıp düşüncesinin büyük temsilcisi İbn Sînâ (üstte).

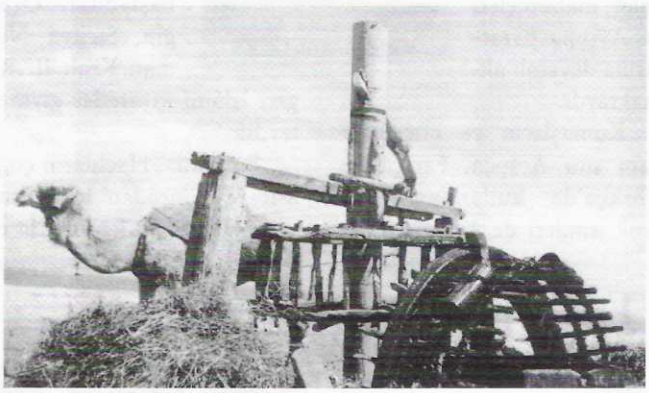
Antik dönemin tıp bilgisine İskenderiye yoluyla sahip çıkan İslâm dünyası, zaman içinde bu bilgileri geliştirirken, sadece Batı değil, Hıristiyanlığın etkisiyle Bizans da tababete sırt çevirmiş bulunmaktaydı. Tıp bilginlerinin iddiaları, ancak ve ancak İsa'nın öğretilerine uyduğu sürece makbul addediliyordu. Batı'da, 500-1500 arasındaki bin yıllık dönemde, sağlık sorunları ya barbarların batıl inançlarına ya da Kilise'nin görüşüne göre ele alınmaktaydı.

Her ne kadar Batı Avrupa, İslâm dünyası ile önceki yüzyıllarda, Sicilya ve İspanya üzerinden temasa geçmişse de, diğer alanlarda olduğu gibi, tıp ilmine ilgi de Haçlı Seferleri döneminde uyanmıştır. 1110'da Paris'te, 1113'te Bologna'da, 1167'de Oxford'da, 1181'de Montpellier'de, 1222'de Padua'da ve bunları takiben daha birçok merkezde üniversitelerin kuruluşu ve buralarda tıp derslerinin verilmesi, hiç de tesadüfi olarak nitelendirilemez.

İBN SÎNÂ'NIN ETKİLERİ

Bildiğimiz kadarıyla, Pisa asıllı olan Antakyalı Stephanus, 1127 yılında Antakya'da el-Mecûsî'nin (ölm. 994) *Kitâb'ül-Melîkî (Sultanî Kitap = Liber regius)* adlı önemli tıp eserini Latince'ye tercüme etmiş ve bu eser Haçlılar tarafından Avrupa'ya götürülmüştü. Ayrıca Grek-İslâm tıp düşüncesinin büyük temsilcisi İbn Sînâ'nın "El-Kaanûn fi't-Tıb" adlı eseri de Cremonalı Gerard tarafından Latince'ye tercüme edildikten sonra Batı'nın üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmış ve kısa zamanda ilk sıraya yükselmiştir.

Bu eser 12. Yüzyıl'dan 17. Yüzyıl'a kadar Batı ülkelerinde tıp ilminin başlıca rehberi olmuştur. 12. Yüzyıl'dan itibaren Avrupa'da cüzzamlı hastaların barınabileceği birçok hastane ve bakımevinin birdenbire ortaya çıkmasından da, hastaları muntazam

Su çarkları ve değirmenler

Yeldeğirmenlerini de Avrupa'ya Haçlılar götürdü; yeldeğirmenleri ilk defa 1180'de Normandiya bölgesinde ortaya çıktı. Arapçası 'nâûre' olan ve Batı dillerine 'noria' şeklinde geçen su çarkları, Haçlı döneminden önce de Avrupa'da kullanılmaktaydı. Ancak Haçlılar Suriye'de özellikle Hama'da kuyulardan su çekme işinde kullanılan bu su çarklarının geliştirilmiş şeklini Batı'ya taşıdılar.

bir şekilde bakım ve tedavi altında tutma fikrinin İslâm dünyasından öğrenilip Batı'ya aktarıldığı anlaşılır.

DOĞU MASALLARI

İslâm dünyasıyla özellikle ticarî alanda kurdukları ilişkiler sonucu, kimi Haçlılar, sonunda Arapça da öğrendiler. Bu dilden birçok kelime ve terim Avrupa dillerine girip yerleşti.

Haçlı Seferleri döneminde, bu konuyu işleyen pek çok tarih kitabı yazıldı. Avrupa'da tarihî edebiyat gelişti. Arap edebiyatı vasıtasıyla "Kelile ve Dimne", "Binbir Gece Masalları" gibi Doğu'nun çeşitli hikâye ve masalları Avrupa'ya yayıldı.

DENİZCİLİK

Müslüman gemicilerinden deniz pusulasını ilk öğrenen İtalyanlar oldu. Bu pusula muhtemelen suda yüzen bir tahta parçasına bağlanmış mıknatıslandırılmış bir iğne idi; basit ama çok yararlı bir icattı. Ayrıca İtalyan denizciler Müslümanların 'usturlap'ı ile, bir dereceye kadar da olsa, enlem-boylamları hesaplamaya başladılar.

Avrupa, Doğu'ya yapılan seyahatlerden dönenlerin getirdiği bilgilerle yeni coğrafî görüşe sahip oldu; o zamana kadar dünyanın merkezi kabul ettiği Roma'nın yerine, şimdi çizdiği haritaların ortasına Kudüs'ü koymaktaydı.

SAVAŞ SANATI

Haçlılar Avrupa'ya askerî alanda da yenilikler getirdiler. Önce Doğu'da örneklerini gördükleri şekilde kendilerine büyük ve içinde yaşanabilen şatolar inşa ettiler ve bunu Avrupa'ya taşıdılar.

Zamanla askerî açıdan çift sur duvarlarının, bu duvarlar üzerine yerleştirilen esas ve yan kulelerin önemini ve sağladığı avantajı anladılar ve bu özelliklere sahip sağlam ve büyük kaleler yaptılar.

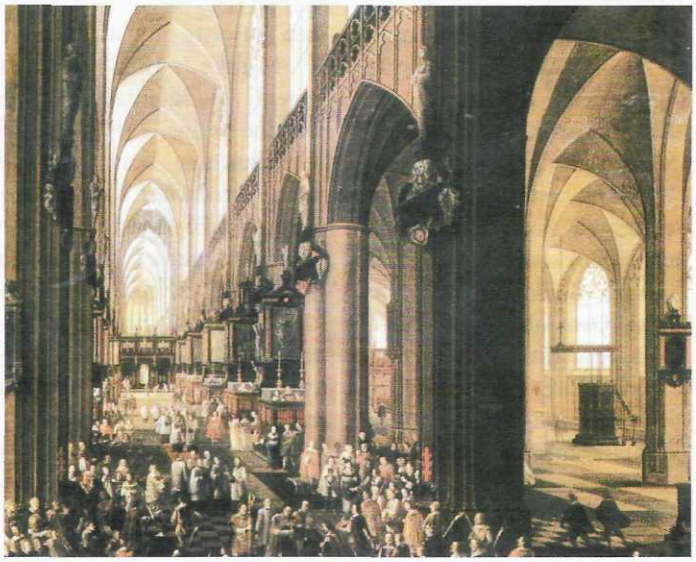
Ayrıca Haçlılar kiliselerin inşasında Doğulu ustalardan öğrendikleri sivri kemer kullanmasını Batı mimarisine soktular. Bunun ilk örnekleri, 1115'de Boulogne'da yapılan Wast ve St.Ulmer kiliselerinde görülür. Aynı dönemde inşa edilen Cluny Manastırı'nda da sivri kemerler kullanılmıştır.

Sonuç olarak Haçlılar, Ortaçağ Avrupa'sına Doğu'nun kültürünü taşımakta etkili olmuşlar, bu dönemde ticaret yollarının açtığı imkânla Doğu'nun en uzak köşelerine kadar giden seyyahlar Doğu'nun güzelliğini, zenginliğini, sanat ve ilmini Batı'ya tanıtmakta büyük bir rol oynamışlardır.

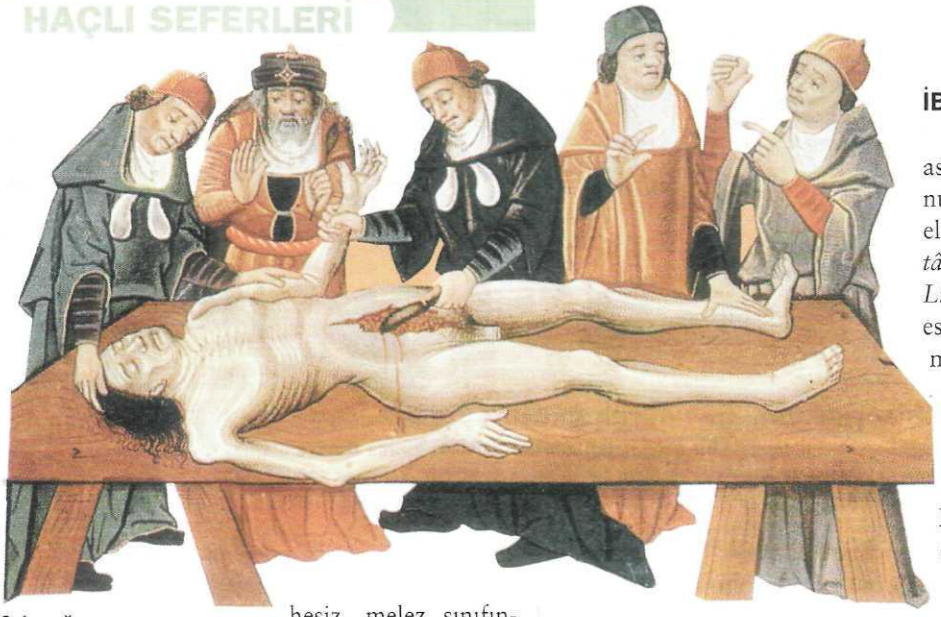

Avrupa'nın belli başlı büyük şehirlerinde üniversitelerin kuruluşu da Haçlı Seferleri dönemine rastlar (üstte).

Haçlı Seferleri'nin etkisiyle Batı, dünyanın merkezi olarak haritalarında, Roma yerine Kudüs'ü göstermeye başlar (üstte). Avrupa, katedrallerin inşaasında, sivri kemer kullanma tarzını da Doğulu ustalardan öğrendi (solda).

Ortaçağ Avrupa'sında cerrahlık da, Doğu'ya oranla oldukça geriydi (üstte).

hesiz, melez sınıfından daha az bir rakama düşmüş bulunuyordu.

TABABET VE ÜNİVERSİTE

Haçlılar, bu devirde Batı'ya nazaran daha ileri seviyede olan Doğu'nun tıp bilgisinden de yararlandılar. Şap, sarı sâbur gibi maddeleri ilaç olarak kullanmaya başladılar ve yerli doktorlara tedavi oldular. Tababette Doğu'dan çok şey öğrendiler ve bu bilgileri Avrupa'ya taşıdılar.

Grek-İslâm tıp düşüncesinin büyük temsilcisi İbn Sînâ (üstte).

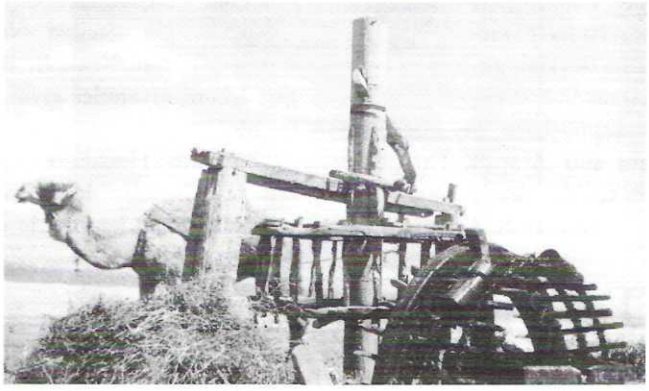
Antik dönemin tıp bilgisine İskenderiye yoluyla sahip çıkan İslâm dünyası, zaman içinde bu bilgileri geliştirirken, sadece Batı değil, Hıristiyanlığın etkisiyle Bizans da tababete sırt çevirmiş bulunmaktaydı. Tıp bilginlerinin iddiaları, ancak ve ancak İsa'nın öğretilerine uyduğu sürece makbul addediliyordu. Batı'da, 500-1500 arasındaki bin yıllık dönemde, sağlık sorunları ya barbarların batıl inançlarına ya da Kilise'nin görüşüne göre ele alınmaktaydı.

Her ne kadar Batı Avrupa, İslâm dünyası ile önceki yüzyıllarda, Sicilya ve İspanya üzerinden temasa geçmişse de, diğer alanlarda olduğu gibi, tıp ilmine ilgi de Haçlı Seferleri döneminde uyanmıştır. 1110'da Paris'te, 1113'te Bologna'da, 1167'de Oxford'da, 1181'de Montpellier'de, 1222'de Padua'da ve bunları takiben daha birçok merkezde üniversitelerin kuruluşu ve buralarda tıp derslerinin verilmesi, hiç de tesadüfi olarak nitelendirilemez.

İBN SÎNÂ'NIN ETKİLERİ

Bildiğimiz kadarıyla, Pisa asıllı olan Antakyalı Stephanus, 1127 yılında Antakya'da el-Mecûsî'nin (ölm. 994) *Kitâb'ül-Melikî (Sultanî Kitap = Liber regius)* adlı önemli tıp eserini Latince'ye tercüme etmiş ve bu eser Haçlılar tarafından Avrupa'ya götürülmüştü. Ayrıca Grek-İslâm tıp düşüncesinin büyük temsilcisi İbn Sînâ'nın "El-Kaanûn fi't-Tıb" adlı eseri de Cremonalı Gerard tarafından Latince'ye tercüme edildikten sonra Batı'nın üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmaya başlanmış ve kısa zamanda ilk sıraya yükselmiştir.

Bu eser 12. Yüzyıl'dan 17. Yüzyıl'a kadar Batı ülkelerinde tıp ilminin başlıca rehberi olmuştur. 12. Yüzyıl'dan itibaren Avrupa'da cüzzamlı hastaların barınabileceği birçok hastane ve bakımevinin birdenbire ortaya çıkmasından da, hastaları muntazam

Su çarkları ve değirmenler

Yeldeğirmenlerini de Avrupa'ya Haçlılar götürdü; yeldeğirmenleri ilk defa 1180'de Normandiya bölgesinde ortaya çıktı. Arapçası 'nâûre' olan ve Batı dillerine 'noria' şeklinde geçen su çarkları, Haçlı döneminden önce de Avrupa'da kullanılmaktaydı. Ancak Haçlılar Suriye'de özellikle Hama'da kuyulardan su çekme işinde kullanılan bu su çarklarının geliştirilmiş şeklini Batı'ya taşıdılar.

bir şekilde bakım ve tedavi altında tutma fikrinin İslâm dünyasından öğrenilip Batı'ya aktarıldığı anlaşılır.

DOĞU MASALLARI

İslâm dünyasıyla özellikle ticarî alanda kurdukları ilişkiler sonucu, kimi Haçlılar, sonunda Arapça da öğrendiler. Bu dilden birçok kelime ve terim Avrupa dillerine girip yerleşti.

Haçlı Seferleri döneminde, bu konuyu işleyen pek çok tarih kitabı yazıldı. Avrupa'da tarihî edebiyat gelişti. Arap edebiyatı vasıtasıyla "Kelile ve Dimne", "Binbir Gece Masalları" gibi Doğu'nun çeşitli hikâye ve masalları Avrupa'ya yayıldı.

DENİZCİLİK

Müslüman gemicilerinden deniz pusulasını ilk öğrenen İtalyanlar oldu. Bu pusula muhtemelen suda yüzen bir tahta parçasına bağlanmış mıknatıslandırılmış bir iğne idi; basit ama çok yararlı bir icattı. Ayrıca İtalyan denizciler Müslümanların 'usturlap'ı ile, bir dereceye kadar da olsa, enlem-boylamları hesaplamaya başladılar.

Avrupa, Doğu'ya yapılan seyahatlerden dönenlerin getirdiği bilgilerle yeni coğrafî görüşe sahip oldu; o zamana kadar dünyanın merkezi kabul ettiği Roma'nın yerine, şimdi çizdiği haritaların ortasına Kudüs'ü koymaktaydı.

SAVAŞ SANATI

Haçlılar Avrupa'ya askerî alanda da yenilikler getirdiler. Önce Doğu'da örneklerini gördükleri şekilde kendilerine büyük ve içinde yaşanabilen şatolar inşa ettiler ve bunu Avrupa'ya taşıdılar.

Zamanla askerî açıdan çift sur duvarlarının, bu duvarlar üzerine yerleştirilen esas ve yan kulelerin önemini ve sağladığı avantajı anladılar ve bu özelliklere sahip sağlam ve büyük kaleler yaptılar.

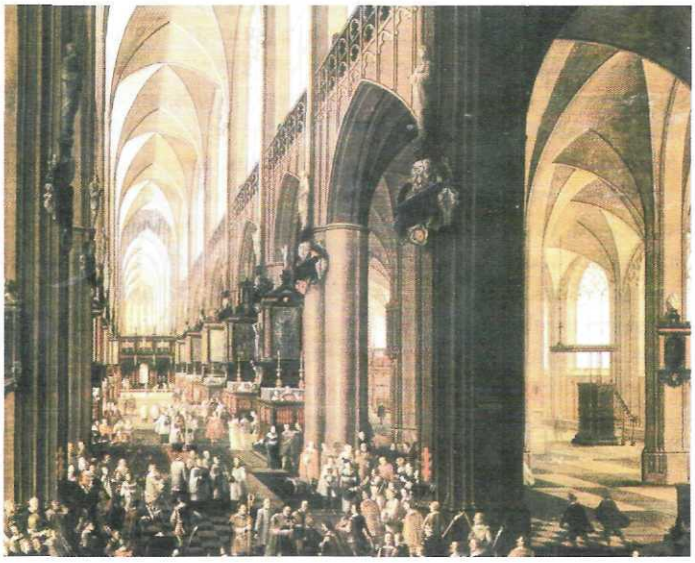
Ayrıca Haçlılar kiliselerin inşasında Doğulu ustalardan öğrendikleri sivri kemer kullanmasını Batı mimarisine soktular. Bunun ilk örnekleri, 1115'de Boulogne'da yapılan Wast ve St.Ulmer kiliselerinde görülür. Aynı dönemde inşa edilen Cluny Manastırı'nda da sivri kemerler kullanılmıştır.

Sonuç olarak Haçlılar, Ortaçağ Avrupa'sına Doğu'nun kültürünü taşımakta etkili olmuşlar, bu dönemde ticaret yollarının açtığı imkânla Doğu'nun en uzak köşelerine kadar giden seyyahlar Doğu'nun güzelliğini, zenginliğini, sanat ve ilmini Batı'ya tanıtmakta büyük bir rol oynamışlardır.

Avrupa'nın belli başlı büyük şehirlerinde üniversitelerin kuruluşu da Haçlı Seferleri dönemine rastlar (üstte).

Haçlı Seferleri'nin etkisiyle Batı, dünyanın merkezi olarak haritalarında, Roma yerine Kudüs'ü göstermeye başlar (üstte). Avrupa, katedrallerin inşaasında, sivri kemer kullanma tarzını da Doğulu ustalardan öğrendi (solda).

Almanya'yı 1914'e hazırlayan...

Schlieffen planı

Savaş öncesinin Alman Genelkurmay Başkanı Schlieffen ve planı, çok eleştiri almıştır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, iyice 'sulandırılmış' haliyle dahi, Schlieffen planı başarıya çok yaklaşmıştır.

CEM KUM

Kaiser, hükümranlığının son döneminde: Berlin'li ressam Alfred Schwarz'ın II. Wilhelm tablosu (altta).

Uluslararası politikayı, tehditler savurmak ve kılıç şakırdatmaktan ibaret sanan II. Wilhelm 1888'de İmparatorluk tahtına oturduğunda, Almanya'nın bu genç 'Kaiser'iyle yaşlı Şansölye Otto von Bismarck arasında bir uçurum olduğu, gün gibi aşikârdı.

Yeni Kaiser, Almanya'nın rotasını kendi başına çizecekti. Bu arada Bismarck'ın 'oya gibi işlediği' Alman dış politikası göçmüş, Fransa ile Rusya, Almanya'ya karşı güçlerini bir askeri ittifak çerçevesinde birleştirmişlerdi. Bu gelişmeler karşısında, Almanya'da karalar bağlayan biri daha vardı: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Alfred Graf von Schlieffen...

Artık bir savaş halinde, Almanya'nın iki cephede birden savaşmak zorunda kalacağı kesinlik kazanmıştı.

Mevcut ittifaklar sistemi içinde, bir savaş halinde, Almanya'nın sadece iki müttefiki vardı. Bunlardan biri, neredeyse Osmanlı kadar 'hasta' olan Avusturya-Macaristan, diğeri de verdiği taahhütlerden ziyade, yakın vadeli çıkarlarının arkasında duran İtalya idi. Bu koşullar altında, Almanya nasıl kazanacaktı?

Schlieffen'dan yanıtı istenen soru işte buydu...

Moltke 1888 yılında emekli olduğunda, tavsiyesi üzerine yerine, 1882'den beri Genelkurmay İkinci Başkanı olan Alfred Graf von Waldersee getirildi. Alfred von Schlieffen da ikinci başkanlığa atandı. İki yıl sonra da Waldersee'nin yerine Genelkurmay Başkanlığı görevini devraldı ve 1905 yılına kadar bu makamda kaldı.

Schlieffen, Genelkurmay Başkanı olarak, kendisine öncelikli iki hedef koymuştu. Bunlar, her olasılığa ve kom-

binezona karşı savaş planlarının hazırlanması ve güncel bir şekilde muhafazasıyla Alman ordusunun savaş eğitim ve hazırlığının en üst düzeyde tutulmasıydı.

Kötüye giden politik ilişkiler ve Rusya ile Fransa arasındaki yakınlaşma en önemli sorunu idi. Böyle bir ittifakın, Alman ordusundan sayıca çok daha büyük kuvvetleri, doğudan ve batıdan Alman sınırlarına yığabileceğini hesaplıyordu.

Kaiser II. Wilhelm'in eğitimindeki çelişkiler, onun dengesiz davranışlarının temelini oluşturdu. Akıllı ve otoriter annesi, ona bir İngiliz eğitimi vermek istemişti (en solda). Ancak genç Wilhelm, liberal eğitimli babası III. Frederich'e değil (üstte), Prusya geleneklerine bağlı dedesine çekmişti (solda).

ALMANYA'NIN KORKULU RÜYASI: İKİ CEPHELİ SAVAŞ

Müellifi olduğu ve Alman ordusunun 1914 yılında uygulamaya koyduğu plan nedeniyle Schlieffen, öncelikle bir stratejist ve planlamacı olarak tanınır. Oysa o, bir genelkurmay başkanı olarak görev yaptığı bu ilk yıllarda, zamanının adeta tümünü ordunun savaş yeteneklerinin geliştirilmesine ayırdı...

1894 yılında korkulan felaket gerçekleşti: II. Wilhelm'in çapsız dış politikası Rusya'yı adeta açık kollarla bekleyen Fransa'nın kucağına itti. Artık iki cepheli bir savaş, su götürmez bir çimde kesinlik kazanmıştı...

Schlieffen bu koşullar altında, ciddi bir strateji değişikliğinin gerektiğine inanıyordu. O da Moltke gibi potansiyel iki düşmandan Rusya'nın daha beceriksiz ve yeteneksiz olduğunu düşünüyordu. Onun Moltke'den ayrıldığı nokta, Fransa seferberliğini tamamlayıp ciddi bir saldırı organize edene kadar, doğu cephesinde kesin bir sonuç alınabileceğiydi. Schlieffen, yeni planı tasarlarken, Doğu cephesinde konuşlandırılacak ufak ve zayıf birliklerin, olası bir savaşın ilk aylarında, Rusya'nın Doğu Prusya ve Silezya'da oluşturduğu tehdidi karşılayabileceğini düşündü.

Onu böyle düşünmeye iten, yalnızca Rus seferberlik sisteminin göreceli yavaşlığı değildi. Schlieffen, Alman askerinin savaş gücünün Ruslara oranla çok yüksek olduğunu düşünüyordu.

Son 40 yılda gerçekleştirilen askeri reformlar da Fransız ordusunu, dünyanın en iyi eğitimli ikinci ordusu durumuna getirmişti belki... Ancak Alman ordusunun eğitim,

I. Dünya Savaşı başlarında, eğitim yapan Alman askerleri (sol sayfada). I. Dünya Savaşı'nda uygulanan Alman harekat planının mimarı Schlieffen (sol sayfada, üstte). Prusya geleneklerine sadık bir Almanya'da ordu, ulusun yol göstericisiydi: II. Wilhelm'in sadık askerleri: Prusyalılar (solda ve en solda). Fransız karikatüristi Caran d'Ache'ın çizgileriyle II. Wilhelm (sol üstte).

Molke dönemindeki bakış açısı

Şansölye Bismarck'ın *(sol altta)* dirayetli politikası sayesinde, Almanya'nın Fransa dışında ciddi bir düşmanı olmadığı dönemlerde dahi, o yılların Genelkurmay Başkanı Moltke *(sağda)*, Almanya'nın konumundan kaynaklanan potansiyel tehlikeyi görmüş ve bu tehditle başa çıkmak için, 'dahili hatları' kullanmaktan başka çare olmadığı sonucuna varmıştı. Basit bir tanımlama gerekirse, 'dahili hatlar', düşman orduları bir araya gelerek yenilmez bir bütün oluşturmadan önce, onları teker teker yakalayıp imha edebilecek konumda olmak ve bu avantajı kullanabilmektir, denebilir. Almanya'nın stratejik konumu buna müsaittir. Rus ve Fransız orduları, Almanya bir baştan bir başa işgal edilmedikçe, bir araya gelemezler. Dolayısıyla, Alman ordusu önce biri sonra da öbürü ile tek başına savaşıp, sırayla ikisini de imha edebilir. Ancak bunun için zamanlama ve sürat birinci derecede önemlidir... İşte, Schlieffen'dan önce de, Genelkurmay Başkanı Moltke, Alman savaş planlarını bu düşünceler etrafında geliştirdi.

nun yüzde 90'ını, büyük bir hızla ve üstün manevra yeteneğini en optimal şekilde kullanarak, Fransa'ya saldırtmak ve Fransız ordusunu imha ederek Paris'i ele geçirmekti.

Bu iş öylesine çabuk yapılmalıydı ki, İngiltere savaşa girse dahi, seferi güçlerini Fransa'ya gönderip cepheye sokacak zaman bulamamalıydı...

Ancak Fransızların Almanya ile ortak sınırlarında ve sınır gerisinde yaptıkları ve halen de yapmakta oldukları tahkimat ve kaleler düşündürücüydü. Bunlara saldırmak hem zaman, hem de ciddi can kaybına neden olacaktı. Bu kaleler nasıl aşılacaktı? Schlieffen'ın çözümlerinden biri bu kaleleri dövebilecek güçte, ancak hareket kabiliyeti düşük muhasara toplarının hareket kabiliyetini yükselterek sahra topçusunu bu yüksek kalibreli top ve howitzerlerle donatmak oldu. Savaş doktrinini de sahra topçusu ile piyadenin eş güdüm içinde çalışmasını sağlayacak ateş gücü, yönetim ve savaş doktrini açısından hâlâ daha üstün olduğu, tartışmasız bir gerçekti.

Schlieffen bu üstünlüğü kullanarak batı cephesinde kesin sonuç almayı tasarlıyordu. Kafasında şekillenen tasarı, seferberlik tamamlanır tamamlanmaz, Alman ordusunu ve ön saftaki ateş gücünü azamiye yükseltecek şekilde geliştirdi.

Sonuçta Schlieffen'ın hazırladığı bu ilk plan, 1894 yılında Genelkurmay'ın savaş planı olarak onaylandı.

Ancak Schlieffen gibi manevranın yararına ve gereğine inanan bir stratejist için, Alman ordularının hazırlanmış tahkimata karşı cepheden bir saldırı yapmak zorunda kal-

II. Wilhelm, Almanya'nın Afrika sömürgelerindeki birlikleri teftiş ediyor (sağda, en üstte). Fransız tahkimatlarının ön siperleri: Suratlarında gaz maskeleri, tüfeklerinde süngüleri, hücuma hazırlar (sağ üstte ve en sağda). Tahkimattaki askerlerin bir düşmanı da soğuk ve çamurdu (sağda).

Schlieffen: Seçkin bir Prusyalı

Schlieffen, 1833'te Berlin'de doğdu. Asil bir Prusya ailesine mensuptu ve babası da bir subaydı. 1861 yılında Harp Akademisi'nden üstün başarı ile mezun olması, ona Genelkurmay'ın kapılarını açtı. Nitekim 1862'de Genelkurmay Topografya Bölümü'nde görevlendirildi. 1870'te henüz bir yüzbaşı iken, Mecklenburg-Schwerin Grandükü'nün komuta ettiği 13. Kolordu'nun kurmay başkanlığına atanarak Loire vadisindeki savaşlara katılmış ve icraatıyla üstlerinin ilgisini çekmişti. Aynı yıl binbaşılığa terfi ettirildi. 1872'de çok sevdiği eşini doğum sırasında yitirince, kendini tamamen işine adadı. 1871 ile 1884 arasında, dönüşümlü olarak, Genelkurmay'da ve kıta hizmetinde bulundu. Yine o yıl, Albay von Schlieffen, Genelkurmay'ın Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı'na getirildi. 1888'de 'İkinci Başkan' olana kadar, Genelkurmay'ın farklı dairelerinde başkanlık yaptı...

ması, ciddi bir üzüntü ve rahatsızlık kaynağıydı.

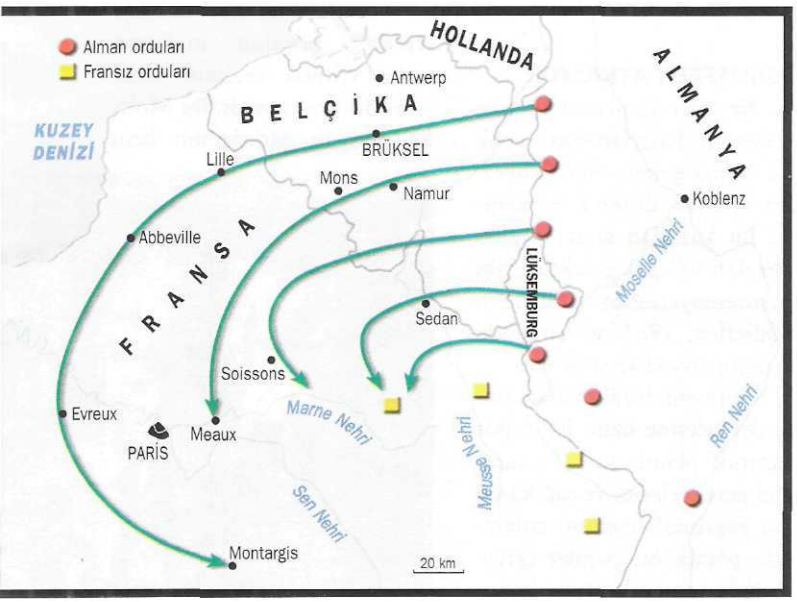
Schlieffen bu sorunu 3 yıl inceledikten sonra, nihayet tarihi kararını verdi: Alman ordusunu, Fransız tahkimatları önünde yitirmeyecekti. Savaş durumunda, ordunun bir cüzü ile Fransızların sol cenahını kuzeyinden çevirerek Fransa'ya girecekti! Ancak bu manevrayı yapabilmek için, Almanya'nın da Fransa ve İngiltere gibi bağımsızlığını garanti ettiği Belçika topraklarına girmek gerekmekteydi.

Schlieffen bu sorunun da üstesinden geldiğini sandı. Genel bir savaş durumunda, Belçika'nın tarafsız kalması mümkün olamazdı. Ya Almanya ya da Fransa safında savaşa girecekti. O zaman, bu iki durumda da, Alman ordusunun Belçika'ya girmesi bir sorun olmayacaktı.

1904 ve 1905 yıllarında oynanan savaş oyunları ve kurmay gezileri sonrasında Schlieffen, planda bazı düzeltmeler yapılması gerektiği kanısına vardı. Bu arada patlayan Rus-Japon Savaşı, bu savaşta Rus ordusunun düştüğü zavallı durum ve ardından St. Petersburg'da başlayan isyan da planı etkileyen önemli faktörlerdi.

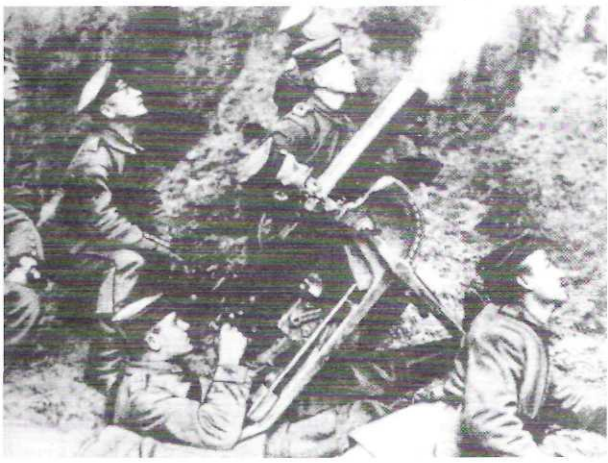
Schlieffen planının 1905 versiyonuna göre, doğu cephesinde görevlendirilen birlikler daha da azaltılıyordu...

Savaş başlar başlamaz 1, 2, ve 3. Ordu Belçika'ya girerek Fransız cephesinin kuzeyinden geçecek, yani Fransız sol cenahını çevirecek; sonra da İngiliz kanalı boyunca ilerleyerek Paris'i 1. Ordu'nun

Fransız pilot, bombasını, o günün şartlarında, el yordamıyla atıyor (solda). Alman mitralyözleri Fransız uçaklarına ateş açıyor (altta).

Ludendorff, Fransa'da 3 bin km.'ye yayıldı ve 90 bin esir aldı (üstte).
II. Wilhelm, Hindenburg ve Ludendorff ile harita başında (sağ üstte).
Bir Alman propaganda afişi: Bir ay içinde 127 bin esir, bin 600 araç ve top, 200 tank ele geçiriliyor (sağda, ortada).

sol tarafında bırakacak devasa bir çark çizeceklerdi. Bu arada 4 ve 5. Ordu da Metz-Thionville kuzeyinden gelişebilecek bir Fransız saldırısını karşılayacak; saldıran orduları cephelerinden tespit ederek, gelişen Alman harekâtı karşısında manevra yapmalarını önleyeceklerdi.

Böylece hem Paris direnme olanağı bulamadan düşecek hem de Fransızlar iki ateş arasında sıkışacak ve arkalarını şimdi ters yöne bakan kendi tahkimatlarına vererek, irtibat hatlarından uzak bir şekilde savaşmak durumunda kalacaklardı. Bu sayede tek darbede kesin sonuç alınabilecekti. Böylesine önemli bir hedef için yapılmakta olan manevra geliştikçe, cephe hattının genişleyeceğini ve sonuçta, Alman irtibat hatlarının uzayacağını gören Schlieffen, bu nedenle, sağ kanadın çok güçlü tutulmasını istiyordu...

SCHLIEFFEN AYRILIYOR

Ne yazık ki planın bu yeni versiyonu hazırlanırken, artık 72 yaşına gelmiş olan Schlieffen atından düşerek yaralandı. Bu kazadan sonra sağlığı bozulan ve işini gerektiği gibi yürütemeyeceğini düşünen Schlieffen, 1905 yılı sonunda kendini emekliye sevk etti.

Görevini bırakmadan önce de, selefine uzun bir rapor yazarak planın son durumunun gerekçelerini ve sağ kanadın yaşamsal önemini anlatarak, planın bu çizgiler çerçevesinde tamamlanması konusunda uyarılarda bulundu. Hatta sağ kanadın önemini vurgulamak için, Alman ordusunun doğal gelişimi içinde yaratılacak her yeni birliğin, bu birlik bir manga dahi olsa, sağ kanatta görevlendirilmesi gerektiğini kaydetti... Zaten 1912 yılında son nefesini verirken dahi Schlieffen etrafındakilere, "Sağ kanadı güçlü tutmayı unutmayın" diye fısıldayacaktı!

Kaiser Wilhelm, Schlieffen'dan boşalan makama 1906 yılında Helmut Graf von Moltke'yi atadı. Bu Moltke, 'büyük Moltke'nin hem

Mareşal Foch, merkezdeki Fransız kuvvetlerinin komutanı General Maistre ve Champagne bölgesi komutanı General Gouraud'nun arasında (solda). Mayıs 1917'nin başarılı Fransız komutanı General Pétain subaylarına sesleniyor. (sol sayfada, altta).

adaşı hem de yeğeniydi. Ama ne büyük Moltke'nin ne de Schlieffen'ın ayarındaydı.

Yeni genelkurmay başkanı koltuğa oturduğunda Schlieffen'a, yeni planı onun tanımladığı çerçevede hazırlayacağına söz vermişti. Ancak yıllar içinde, Kaiser ve çevresinin de etkisiyle planı sulandırdı...

1914'te savaş başladığında, Alman ordusu Schlieffen'ın artık kuşa dönmüş bu planı uyarınca ileri harekâta geçti. Bu durumda bile, Kluck ile 2. Ordu komutanı von Bülow hızla hedeflerine doğru ilerlemeye başladılar.

Paniğe kapılan Fransız Yüksek Komutanlığı, Alman saldırısını yavaşlatabilmek için, Ruslardan, doğu cephesinde bir saldırı düzenlemelerini istedi.

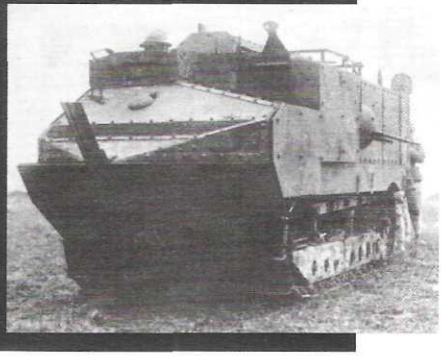
Ruslar, Rennenkampf komutasındaki 1. Ordu ile Samsonov komutasındaki 2. Ordu'yu Doğu Prusya'ya sürdüler. Bu Rus ileri harekâtı, Doğu Prusya'da bulunan Alman 8. Ordu Komutanı von Prittwitz'i paniğe sürükledi. Moltke de Prittwitz'i azlederek yerine ordu komutanı olarak Hindenburg'u ve ordu kurmay başkanı olarak da Ludendorff'u görevlendirdi. Bir de korkunç bir hata yaptı ve hızla ilerlemekte olan Alman sağ kanadından iki kolordu, yani dört tümen çekerek, doğuya gönderdi...

Bu arada batı cephesinde, Schlieffen'ın korktukları yavaş yavaş gerçekleşti. Cephenin sağ kanadından kaydırılan güçler nedeniyle, giderek uzamakta olan cephe hattında boşluklar meydana gelmeye başladı. Oluşan bu gedikleri kapamak için, Alman sağ kanadı giderek sola kaymak zorunda kaldı. 1 ve 2. Ordu arasında, yaklaşık 30 kilometrelik bir büyük gedik açıldı.

Bu da, Alman ileri harekâtında, sonunun başlangıcı oldu! ■

Ordular motorize...

Birinci Dünya Savaşı'nda, gelişen savaş teknolojisiyle, zırhlı araçlar ve tanklar çarpışmaların ön saflarındadır. 1914 sonbaharında, İngilizler ilk 'siper aşan araba'yı üretilirler: Savaşta yer alan ilk Alman tanklarından biri (üstte). 'Saint-Chamond' adıyla anılan Fransız tankı (sağda).

25 Nisan 1915, Gelibolu:

İngiliz kara ve deniz birliklerinin Seddülbahir'e, Anzak birliklerinin de Arıburnu'na karşı giriştiği saldırılarla, çıkarma harekâtı, sabahın erken saatlerinde başladı...

OĞUZ OTAY

İngiliz ve Fransız savaş gemilerinden oluşan 'Yenilmez Armada', 18 Mart 1915 günü sonunda, İstanbul'u ele geçirme umudunu, birkaç savaş gemisiyle birlikte Çanakkale Boğazı'nın derin sularında bırakarak geri çekilmek zorunda kalmıştı.

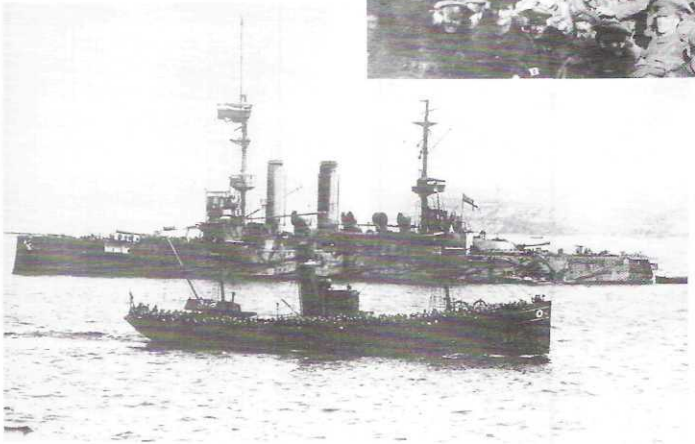
Bu yenilgi ve geri çekilme, büyük bir prestij kaybıydı. Vakit geçirilmeden telafi edilmeli ve İstanbul'a ulaşılmalıydı.

Deniz ve kara kuvvetlerinin koordine edilerek Boğaz'ın yeniden zorlanması fikri, filo komutanı Amiral de Robeck ve Akdeniz Sefer Kuvveti Başkomutanı General Hamilton tarafından gündeme getirildi. Bu fikir Savaş Bakanlığı'nca da kabul gördü ve derhal hazırlıklara başlanması emri verildi.

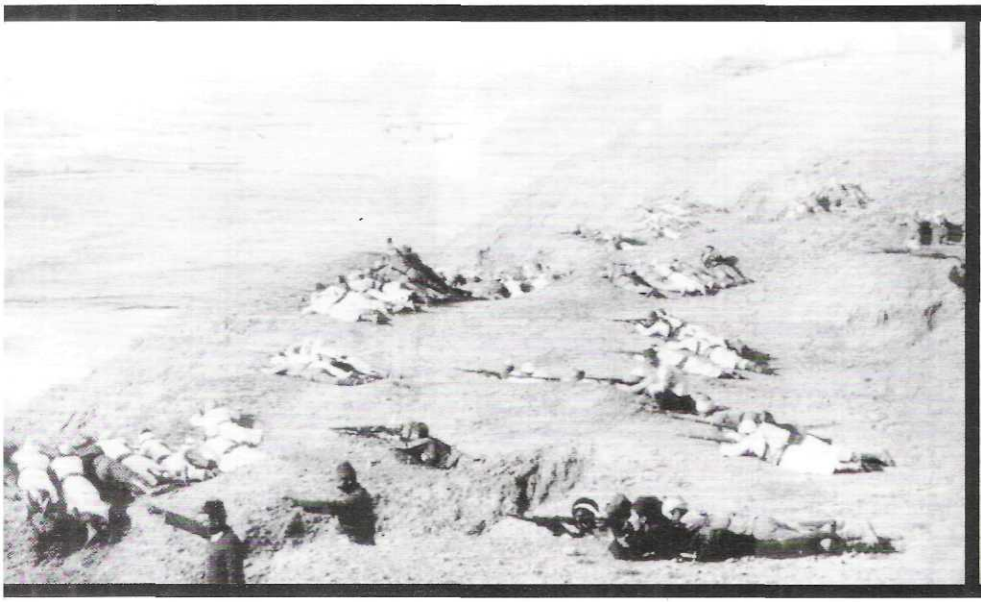
İstanbul'a yönelik saldırıların süreceğini Osmanlı ve Alman subayları da çok iyi bilmekte ve hazırlıklarını buna göre yapmaktaydılar... Bo-

26. Tümen 4. Tabur, 25 Nisan sabahı saat 8'de Anzak Koyu'nda (üstte). Türk birlikleri Anzakları karşılamaya hazırlanıyor (sağda, en üstte). Amiral de Robeck ve General Hamilton (sağda). Anzak askerleri, HMS Implacable zırhlısından çıkarma gemilerine biniyorlar (en sağda).

FOTOĞRAF: ONUR ŞEHİTLİKLER ARŞİVİ

Çıkarmanın ilk günü

ğaz'a yeni mayın hatları döşeniyor, hasar gören toplar onarılıp yenileri bölgeye sevk edilmeye çalışılıyor, kara birlikleri taze kuvvetlerle takviye ediliyordu...

Plan gereği, 25 Nisan sabahı Fransız filosu saat 04.30 sularında Kumkale açıklarında yerini aldı ve saat 05.15'te bombardımana başladı. Bu arada, karaya çıkacak olan Fransız askerleri, çıkarma filikalarına biniyor ve gemilerden uzaklaşıyorlardı. Kıyıdaki Türk birlikleri de takım düzeyinde olup, sadece gözetleme yapmak maksadıyla buralara yerleştirilmişti.

Çıkarmaya karşı koyacak tümenler daha içerilerde konuşlandırılmıştı. Kuvvetli akıntıya karşı koyarak kıyıya çıkmaya çalışan Fransız birlikleri, ancak saat 10.00 sularında kıyıya çıkabildiler. 6. Türk Bölüğü'nün zayıf bir takımı, bu çıkarmaya karşı koydu ise de, artırılan Fransız birlikleri, bu bölgede bir kıyı başı tutmayı başardılar.

Öğleden sonra 6. Bölük'e destek olma maksadıyla bölgeye gelen 31. Alay'ın 3. Taburu ile güç dengesi, bire üç Fransız kuvvetlerinin lehine olmasına rağmen, şiddetli direnişe başlanmış ve Fransızlar oldukları yere çakılıp kalmışlardı.

Anzak Koyu'nun bugünkü görüntüsü (üstte).

Çanakkale'den önceki durak: Mısır

İtilaf Devletleri, Çanakkale Boğazı'nın karadan zorlanması kararını aldıklarında, böyle bir çıkarma harekâtı için gerekli hazırlıklar henüz tamamlanmamıştı. Harekâta katılacak birliklerin önce Mısır'da toplanması uygun görüldü *(altta)*. Bu karar doğrultusunda, Mısır limanlarında toplanmış olan Akdeniz Sefer Kuvveti'nin personel sayısı çok kısa bir sürede 75 bini buldu. Bu askerler gemilerle Kuzey Ege'deki Limni Adası'nın Mondros limanına nakledilmeye başlandı. 10 Nisan 1915'te de, Akdeniz Sefer Kuvveti Başkomutanı General Hamilton adaya ayak bastı.

Anzak Koyu çıkarması (üstte ve altta). 25 Nisan günü, Teke Burnu (sağ üstte).

Saat 18.00 sularında, Kumkale'nin güneyinde bulunan Türk alayının da çatışmalara katılmasıyla şiddetli vuruşmalar olmuş; ancak geriden gelen birliklerin o karışıklıkta -haberleşme noksanlığının da etkisiyle- ilerideki birliklerimize de ateş açması, taarruzun başarıya ulaşmasına mani olmuştu.

Gece boyunca süren çatışmalar da oldukça şiddetli ve kanlı geçti...

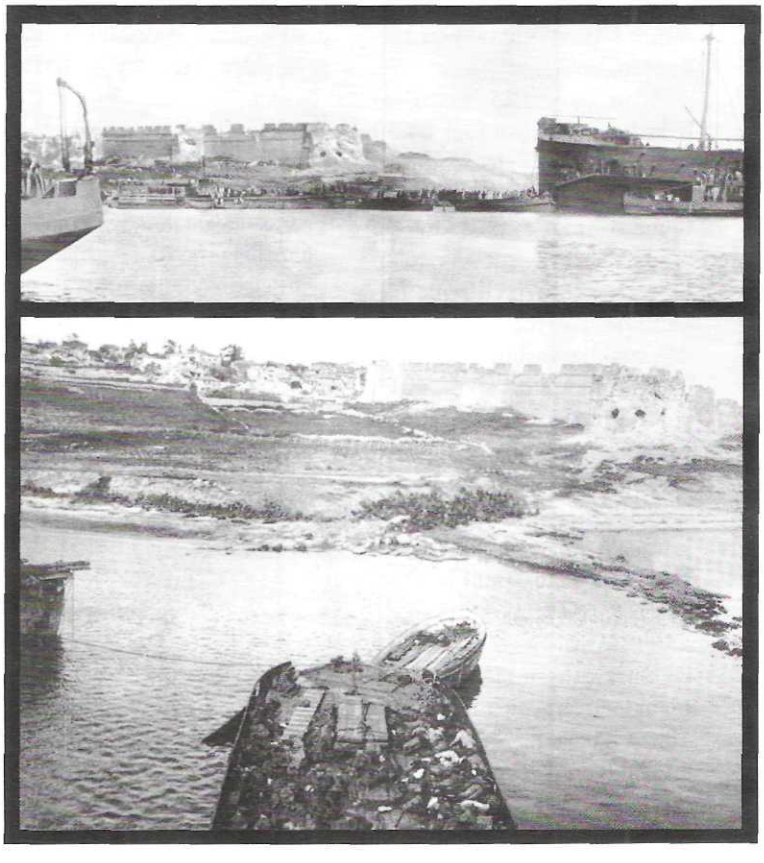

Gelibolu Yarımadası'nın güneyindeki en uç nokta olan Seddülbahir'e çıkarma yapmak üzere, 29. İngiliz Tümeni görevlendirilmişti. Plan gereği, bu bölgeye yapılacak olan çıkarma 25 Nisan sabahı saat 05.00'te yoğun donanma ateşiyle başlayacak ve yarım saat içinde de 5 ayrı koya filikalarla yedi buçuk tabur asker çıkarılacaktı.

Hedef, etkin bir kıyı başı mevzii tutmak ve Alçıtepe'yi de ele geçirerek Kilitbahir Platosu'na taarruz etmek, sonrasında da Boğaz'daki Türk topçusunu arkadan vurmaktı.

Seddülbahir olarak anılan bu bölgenin gözetlenmesi, güvenliği ve savunulması 9. Tümen'e verilmişti. Ancak bu bölgenin üç tarafının da deniz topçularının saldırısına açık bir konumda olduğu düşünülürse, Türk birliklerinin görevinin ne denli zor olduğu daha kolay anlaşılabilir. Üstüne üstlük, çıkarmadan birkaç gün önce, 22 Nisan'da bölgeyi çok iyi tanıyan ve haftalardır söz konusu mevzilerde bulunan 25. Piyade Alayı'nın, 26. Piyade Alayı ile değiştirilmesi, bu görevi daha da zor hale getiriyordu.

Seddülbahir Bölgesi'ne yapılacak olan amfibi harekâtının ağırlık merkezine 26. Piyade Alayı'nın 3. Taburu yerleştirilmişti. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri, 23 Nisan'da artan düşman faaliyetleri nedeniyle çıkarmanın 25 Nisan Pazar günü olabileceği sonucuna varmış ve iki gün boyunca da taburuna geceli gündüzlü tahkimat emri vermişti.

Morto Koyu'nda, Hisarlık Burnu'na baştan kara edilerek, bir tür yüzen iskele haline getirilen River Clyde gemisi (sağda).

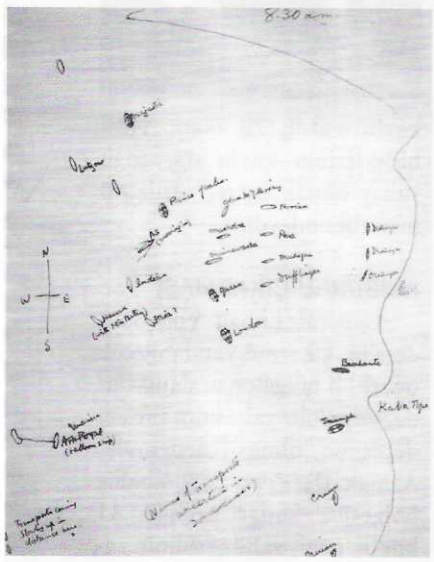

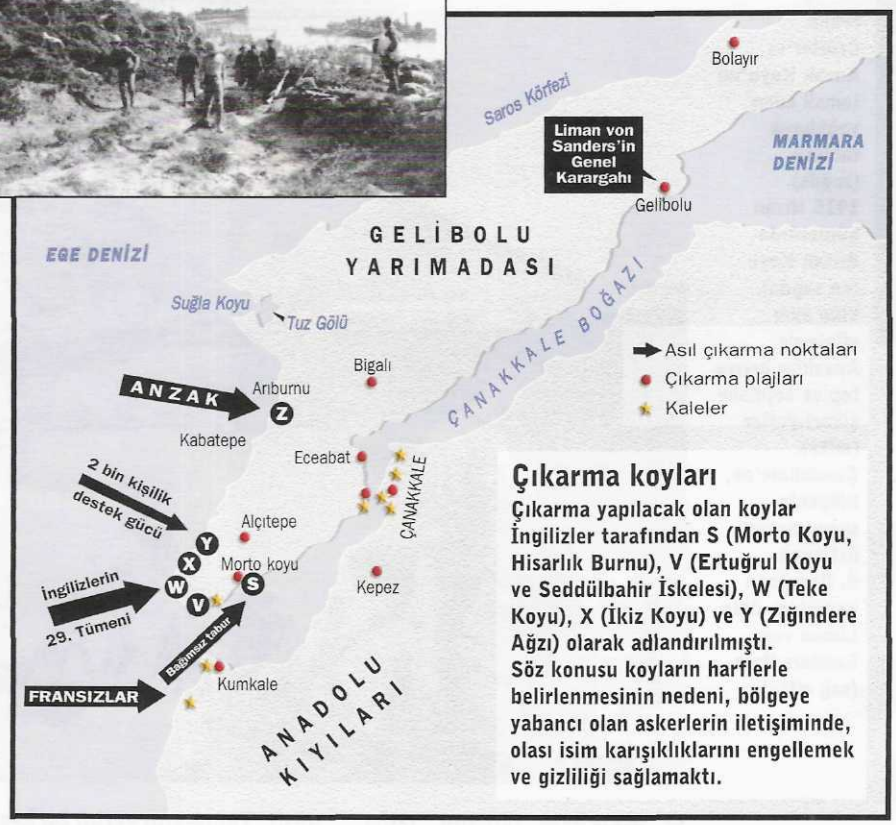
24 Nisan'ı 25'ine bağlayan gece, düşman donanmasındaki hareketlilik Seddülbahir'deki Türk birliklerinin dikkatini çekmiş ve uykusuz bir gece geçirilmişti.

Derken, saat 04.30 sularında başlayan yoğun top atışları Türk birliklerini alarma geçirmişti. Harakkale'de gözetleme noktasındaki Binbaşı Mahmut Sabri'nin önündeki manzara şöyleydi:

"Teke Koyu ile Eskihisarlık arasında birçok savaş gemisi kıyılarımıza pek yakın mesafeye yaklaşmış ve durmadan ateş püskürtmekteydiler. Seddülbahir sırtları sayısız infilaklarla kaynıyordu. Ateş yoğunluğu ileri hat siperlerimizin üzerine oturtulmuştu. Taburun kıyılar hattındaki bölüm ve düzenleri müthiş bir ateş silindiri altında kaybolmuş gibiydi. (...) Bu ateş baskısında, Teke Koyu ile Ertuğrul Koyu'ndaki avcı siperleri zarar görmüş ve ileri hat bölüklerinin tahkimat ve engelleme tesisleri iş yapamaz hale gelmişti."

Saat 06.00 sularında bölüklerden alınmaya başlanan raporlar, düşman birliklerinin çıkarma sandallarıyla kıyıya yönelidiği yolundaydı.

Çıkarma koyları

Çıkarma yapılacak olan koylar İngilizler tarafından S (Morto Koyu, Hisarlık Burnu), V (Ertuğrul Koyu ve Seddülbahir İskelesi), W (Teke Koyu), X (İkiz Koyu) ve Y (Zığındere Ağzı) olarak adlandırılmıştı. Söz konusu koyların harflerle belirlenmesinin nedeni, bölgeye yabancı olan askerlerin iletişiminde, olası isim karışıklıklarını engellemek ve gizliliği sağlamaktı.

TEKE VE ERTUĞRUL KOYLARI

Teke Koyu'nun savunmasından 12. Bölük sorumlu idi. 40 kadar küçük deniz aracındaki İngiliz kuvvetleri, ağır makineli tüfek desteğiyle kıyıya 400 metre kadar yaklaştı. İngiliz askerleri, Türk mevzilerinin derin bir sessizlik içinde olmasına bir anlam veremediler. Asap bozan sessizlik, İngiliz birliklerinin karaya ayak basmasına kadar devam etti. Karaya ayak basılmasıyla birlikte, Türk mevzilerinden başlayan yoğun ve isabetli bir piyade ateşi başladı.

Sadece iki takımdan oluşan 12. Bölük piyadelerinin yoğun ateşi altında savaş düzenini kaybeden İngiliz birlikleri, büyük zayiat verdiler.

Ertuğrul Koyu'ndan da 10. Bölük sorumluydu. Saat 06.30'da 20 filika ile kıyıya çıkan İrlanda birlikleri de o dakikaya kadar sabırla bekleyen Türk piyadesinin atışlarına maruz kalıyordu. Ateş o denli yoğundu ki, kıyıya ulaşan bazı sandallardaki subay

İngiliz gazeteci ve savaş muhabiri C. E. W. Bean'in (solda), 25 Nisan'da, Anzak Koyu çıkarmasında gemilerin pozisyonlarını belirlediği kroki (en solda).

Frank Crozier'ın Anzak Koyu'nu temsil eden yağlıboya tablosu (sağda). 1915 Nisan günlerinde Anzak Koyu (en sağda). Yine aynı günlerde Anzaklar kıyıya top ve cephane çıkartıyorlar (altta). Çanakkale'de, bölgenin savunmasını üstlenen 5. Ordu'nun komutanı Otto Liman von Sanders Paşa (sağ altta).

ve askerlerin tamamı, daha karaya çıkmadan ölmüş veya yaralanmışlardı.

İngiliz Harp Tarihi'nin resmi kayıtlarında bu direniş için, "Karaya çıkmak için yapılan herhangi bir harekete karşı ateşler derhal, o noktada toplanıyordu. Türklerin ateş disiplinleri cidden hayrete şayandı" denilmektedir.

Çıkarmanın ikinci kısmı, yüzyıllar önce bu topraklarda uygulanmış bir harp hilesi olan Truva Atı'ndan esinlenmişti. Tahta atın yerini bu kez River Clyde adlı bir gemi almıştı.

Seçkin birliklerden oluşturulan askerlerin bulunduğu gemi, Eskikale altındaki taşlık buruna baştan kara edilerek, bir tür yüzen iskele oluşturulacak ve böylece karaya daha fazla asker çıkarılabilecekti.

River Clyde harekâtının başlangıcında, durumun ciddiyetini anlayan Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri, 10. Piyade Bölüğü'nü 11. Bölük kuvvetleriyle takviye etmişti.

Sonrasını, İngiliz generali ve askeri yazar Oglander'in kaleminden aktaralım: "Türk savunma düzeni, son dakikaya kadar sanki terk edilmiş gibiydi. Fakat River Clyde'ın karaya oturtulmasıyla ve filikalardan da sahile birkaç yarda kaldığı sırada, birdenbire bir cehennemdir boşaldı."

Bu çıkarma sırasında, İngiliz ve İrlandalı taburların kaybı yüzde 70 iken; Türk birliklerinin kaybı da, çoğu subay olmak üzere, yüzde 40 mertebesindeydi.

ARIBURNU ÇIKARMASI

General Liman von Sanders'in, çıkarma yapılabilecek öncelikli bölgeler sıralamasında, Anadolu yakasının birinci derecede olması nedeniyle, Azmak Dere'den Seddülbahir bölgesine kadar uzanan 35 km'lik geniş sahil şeridinin sa-

vunulması, sadece 9. Tümen'e bırakılmıştı.

Bu denli büyük ama büyüklüğüyle ters orantılı bir kuvvetin savunacağı bölge, Akdeniz Sefer Kuvveti Başkomutanı General Hamilton tarafından önemli bir çıkarma noktası olarak belirlenmişti. Bu maksatla, Avustralya ve Yeni Zelandalılardan oluşan iki tümenli Anzak (Australian and New Zealand Army Corps) Kolordusu ve 2. Tali Filosu görevlendirilmişti.

General Hamilton'un planına göre, çıkarma baskın niteliğinde olacak ve sabaha karşı karanlıkta yapılacaktı. Bir günde karaya çıkarılacak kolordu, savunma maksadıyla bölgede bulunan sınırlı sayıdaki Türk kuvvetlerini ezip geçerek, Boğaz'a hakim tepeleri ele geçirecekti. Ardından, Eceabat doğrultusunda ilerlenecek ve Seddülbahir'e çıkmış olan kuvvetlerin kuzey yanı korunacaktı. Böylece, Türk birliklerinin kıyıyla bağlantısı kesilecekti. Daha sonra da Başkomutanlık'tan gelen emirle, Seddülbahir'e çıkan birlikler gibi, Kilitbahir Platosu'na taarruz edilecekti...

Bu planı uygulayacak birliklerin komutası General W. R. Birdwood'a verilmişti. Harekâtın gece yapılması planlandığından, Limni Adası'ndaki Mondros Körfezi'nde bulunan Anzak birlikleri, 24 Nisan günü saat 14.00'te limandan ayrılarak gece saat 01.30'da çıkarmanın yapılacağı Kabatepe'nin 9 mil açığındaki buluşma noktasına geldiler.

Burada deniz araçları tarafından çekilmekte olan çıkarma sandallarına binen bin 500 kişilik ilk grup, Kabatepe'ye doğru hareket etti. Sahile 200-300 metre kalıncaya kadar römorkörlerle çekildiler. Sonra da sessizliği sağla-

General Hamilton'un çıkarma planını uygulamakla görevlendirilen General W. R. Birdwood (solda).

'Liman Paşa' ile Esat Paşa çatışması

Çanakkale'de, bölgenin savunması 5. Ordu'ya, komutası da Alman generali Liman von Sanders'e *(altta)* verilmişti. 26 Mart tarihinde Gelibolu'ya gelen general, olası çıkarmanın, büyük kuvvetlerle Anadolu kıyılarına yapılacağı kanısındaydı. Avrupa yakasında da Saros kıyıları düşman tarafından zorlanabilirdi. Ona göre, düşmanın karaya çıkarma yapmasına izin verilmeli ve karşı saldırılarla denize sürülmeliydi. 3. Kolordu Komutanı Esat (Bülkat) Paşa ise, düşmanın karaya çıkmasına izin vermenin, bölgedeki üstünlüğün düşmana bırakılması anlamına geleceğini düşünüyordu *(sağda: 3. Kolordu'nun subayları, Esat Paşa ile; Esat Paşa'nın yanında, Arıburnu Grup Kumandanı Mustafa Kemal).*

Esat Paşa'ya göre, düşman kesinlikle karaya ayak basmamalıydı. General Sanders'in düşüncesi uygulanırsa, düşman bölgede bazı köprübaşlarını tutacak ve daha kuvvetli mukavemet gösterecekti. Bu da daha büyük zayiatların verilmesi demekti... 25 Nisan sabahı saat 06.00'dan itibaren düşmanın çeşitli yerlerden karaya çıktığını haber veren acil telgraflar, Türk Karargâhı'na yağmaya başlamıştı. General Sanders, karargâha gelen bu telgraflara ilişkin olarak, anılarında şu satırlara yer verir: "Bana bu raporları getiren subayların çehrelerinden, çoktan beklenen bu çıkış hareketinin onları hayrete düşürdüğünü ve bu hareketin bu kadar çok noktalardan hep birden yapılmasının, kendilerini huzursuz ettiğini anlıyordum." Gerçekte ise, kendisine asıl çıkarmanın Arıburnu ile Seddülbahir'de başladığını ve Saroz Körfezi'ne gelen gemilerin bir aldatmadan ibaret olduğunu söyleyen Esat Paşa'dır.

Arıburnu kıyılarındaki Anzak Koyu'nun dünü ve bugünü. Alan Moorehead'in 'Gelibolu' adlı kitabının kapağı (sağda).

mak için, kürekler devreye girdi.

Bir saat süren bu yolculukta, hesaba katmadıkları akıntı, onları karaya çıkacakları Kabatepe'den daha kuzeye, Arıburnu önlerine sürükledi. Farkında olmadıkları bir felakete doğru gidiyorlardı. Zira Kabatepe ile Arıburnu sahilleri arasındaki coğrafi farklılık, onların sonunu hazırlayacaktı: Arıburnu'ndaki sahil oldukça dardı ve hemen ardında yüksek, dik tepeler ve sık fundalıklar vardı...

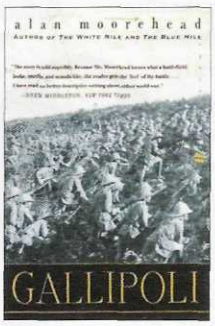
SONUN BAŞLANGICI

Karaya çıkacakları yere geldiklerinde, kendilerine anlatılandan farklı bir noktada olduklarını anladılar. Ama iş işten geçmişti... Bu kıyıları, iki mangadan ibaret bir Türk birliği korumaktaydı. Alacakaranlıkta, çıkarma sandalları bu birliğinin yoğun ve etkili ateşiyle karşılaştı.

Yüksek sırtlarda mevzilenmiş 8. Bölük 3. Takım da ateşe iştirak etti ve çıkarma sandallarında bulunan askerleri saf dışı bırakmaya başladı. Sandallarının doluluğu nedeniyle, vurulan askerler yere veya denize düşmüyor, hayatta kalan silah arkadaşlarının arasında sıkışıp kalıyorlardı. Bedenleri, hayatta kalan arkadaşları için, adeta siper oluyordu.

Havanın ağarmasıyla birlikte, Türk topçularının ateşi de başladı. Yoğun zayiata rağmen Arıburnu'nun dar kıyısına çıkmayı başaran askerler vardı. Dahası, sınırlı da olsa bölgeye yayılmaya başlamışlardı...

Bundan sonrasını, yazar Alan Moorehead'in kaleminden aktaralım:

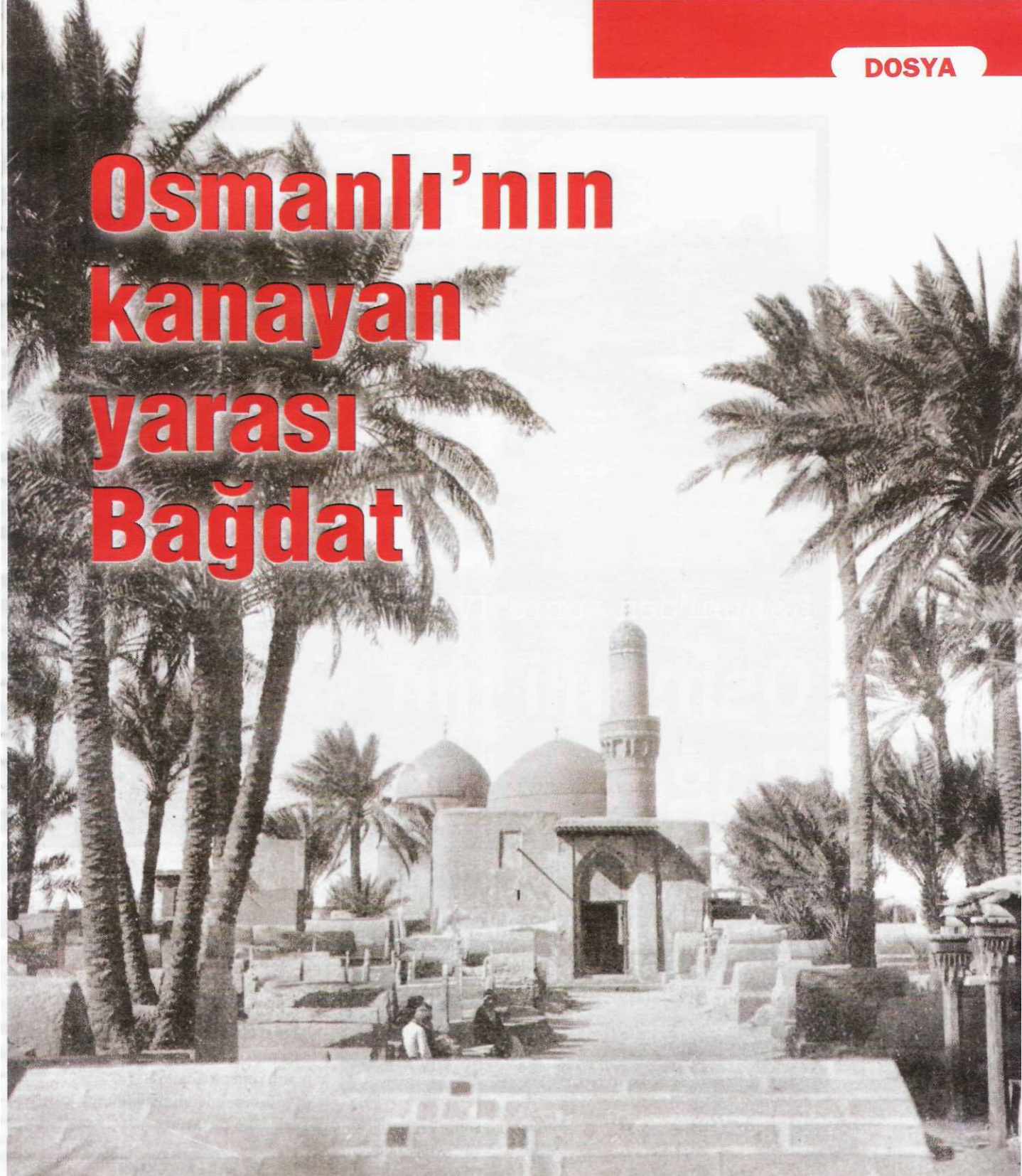
"Askerlere kıyıdan sonraki ilk birkaç yüz metrenin düzgün olduğu, içerilere ulaşmanın kolay olacağı söylenmiştir. Buna karşılık önlerinde bilinmedik bir yamaç yükselir, köklere ve kayalara sarılıp tırmanmaya çalıştıkça yukarıdan açılan yoğun bir ateşle karşılaşırlar. Kısa süre sonra çığlık ve haykırışlardan başka ses duyulmaz olur. (...) Subaylar adamlarıyla iletişimi kaybeder, birlikler birbirine karışır, haberleşme çöker."

Çıkarmanın ilk günü sonunda, General Birdwood, General Hamilton'a yolladığı raporda bütün birliklerini geri çekmek zorunda kalacağını yazar. Ancak bu talebi reddedilir... Kendisine verilen yanıt şöyledir: "İşin zor kısmını hallettin. Şimdi yapman gereken, güvenliğini sağlayana dek, sadece kazmak, kazmak ve kazmak..." ■

29. Tümen'in genel karargahında, W koyunda (Teke Burnu) 30 Nisan günü: Solda, Hurten Weston, ortada Hamilton ve sağda Kurmay Başkanı General Walter Braintwaite 'Gelibolu Harekâtı'nı tartışıyorlar (sağda).

Osmanlı'nın kanayan yarası Bağdat

- Kanuni'den sonra Bağdat nasıl geri alındı?
- Kut-ül-Amara zaferine rağmen Irak nasıl kaybedildi?
- Goltz Paşa'nın anılarındaki Irak Cephesi
- 'Halifeler Şehri' Bağdat'ın geçmişine bugünden bir bakış

FOTOĞRAF: BAĞDAT'TA ABDÜLKADİR GEYLANİ TÜRBESİ; YIL 1917

Kanuni'den sonra IV. Murad döneminde...

Osmanlı'nın sorunu: Bağdat'ı geri almak

17. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde, Osmanlı'nın en büyük derdi, elden çıkmış olan Bağdat'ı tekrar geri almaktı. IV. Murad, kanayan yarayı dindirdi. Kendi adını taşıyan beylerbeyliğinin de merkezi olan Bağdat'a, 29 sancak bağlıydı.

ERHAN AFYONCU

Çok değil, iki-üç nesil önceki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kayda değer bir bölümü, Şam, Halep, Bağdat, Kudüs, Selânik doğumluydu. Örneğin önemli şairlerimizden Ahmed Hâşim, Bağdatlı idi. Özellikle kimi gençler, bugünün Türkiye'sinin ünlü bir şahsiyetinden söz edilirken, onun bu kentlerden birinde doğduğu konuşulduğunda, pek şaşırıyorlar! 'Pekiyi; o Türk değil mi?' Diye sorabiliyorlar.

Evet; bugün sınırlarımızın dışında kalmalarına rağmen bu kentlerin çoğu, bir asır öncesine kadar, birer Osmanlı kentiydi ve bunların Osmanlı tebaası sâkinlerinin önemli bir bölümü, Türk idi.

Bunlar arasında yer alan Bağdat da, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Osmanlı egemenliğinde idi ve nüfusunun önemli bir bölümü Türk olan bir kentti...

ABBASİLERİN MERKEZİ

Abbasi İmparatorluğu'nun merkezi olan Bağdat, İslam medeniyetinin de en önemli merkezlerinden birisiydi. 1529'da kent Safevilerin egemenliği altındayken, Bağdat valisi Zülfikâr Han, yönetimle

Fransız mühendis Émile Aublé'nin 'Bagdad' adlı 1917 Paris basımı anı ve izlenimler kitabından Bağdat görüntüleri: Kentin güneyden görünümü (sol sayfada), Dicle kıyısının sağ yakası (sol üstte), sol yakası (solda) ve kentin doğudan görünümü (üstte).

anlaşmazlığa düşüp taraf değiştirdi. Vali, Kanuni adına hutbe okutup para bastırdı. Elçi göndererek Osmanlı egemenliğini tanıdı.

Ancak Zülfikâr Han, Safeviler tarafından öldürülünce kent yeniden Safevi egemenliğine girdi. Bu yıllarda, dikkatini Birinci Viyana Kuşatması üzerinde yoğunlaştırmış olan Osmanlı, Bağdat'la ilgilenemedi.

1533 yılında Habsburg'larla bir antlaşma yaparak batı sınırlarını güvence altına alan Osmanlı İmparatorluğu, yüzünü İran'a döndü. Sadrazam Makbul İbrahim Paşa, 21 Ekim 1533'te bir ordu ile hareket etti: Hedef Bağdat'tı. Bütün hazırlıklar ve sefer güzergahı buna göre ayarlanmıştı. Ancak İbrahim Paşa ordunun yönünü Tebriz'e çevirdi. Yıpratıcı bir seferin sonunda burası fethedildi.

Bu sırada, Kanuni komutasındaki ikinci bir Osmanlı ordusu da İstanbul'dan hareket etmiş ve Erzurum'a ulaşmıştı. Tebriz'de buluşan iki ordu, Şah İsmail'in karşılarına çıkmaması üzerine, Bağdat'a doğru hareket etti. Osmanlı ordusu araziden dolayı büyük kayıplar verdi.

Osmanlı orduları Bağdat'a ulaşınca, kentin valisi kaçıp gitti. İyice savunmasız kalan Bağdat, çok fazla uğraşılmadan, 28 Kasım 1534 günü teslim oldu. Bağdat'ın Osmanlılar tarafından fethine, o günlerde Fuzuli "Geldi burc-ı evliyâya padişâh-ı namdâr / 941-1534" dizesiyle tarih düşürdü.

Bağdat, Hindistan ve İran ticaret yolları üzerindeki en önemli merkezdi.

Ancak Osmanlı için, kentin bir başka önemi daha vardı: Mezheplerinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife burada gömülüydü.

Dört ay Bağdat'ta kalan

Kanuni Sultan Süleyman'ın bir gençlik dönemi portresi (solda). Batı kaynaklı bir madalyonda, Sadrazam Makbul İbrahim Paşa (sol üstte).

Ebu Hanife ve İmam Şafi (sağda). Doğu kaynaklı bir minyatürde Şah Abbas (altta).

Tarih boyunca birçok kez yakılıp yıkılan kent: Bağdat

Irak, Emeviler döneminde muhalefet ve isyan merkeziydi. Haccac gibi sert valilerin yönetimine rağmen, bu durumunu korudu. Emevi egemenliği sonrasında, Abbasilerin merkezi oldu. Bağdat, yeni devletin başkenti olarak 2. Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur tarafından inşa edildi.

■ **Kentin planları** 755 yılında çizildi. 100 bine yakın insanın inşasında çalıştığı kentte, 763 tarihinde saray ve camiler tamamlandı. Halife burada oturmaya başladı. 766 yılında inşası bitirilen kent, daire biçimindeydi. Şehir merkezinin her taraftan eşit uzaklıkta olması ve kontrolün rahatça sağlanması için bu dairevi plan uygulandı. Her bölge belirli bir etnik veya mesleki grubun sorumluluğu altındaydı. Bağdat büyüdükçe, ticari önemi arttı. Bölge tüccarları da buraya gelmeye başladılar.

■ **Bağdat'ta ilk yıkım**, 810'lu yıllarda 5. Abbasi halifesi Harun Reşid'in *(altta)* oğulları Emin ile Memun arasında çıkan kardeş kavgasıyla gerçekleşti. Bu çatışma sırasında Memun'un kuvvetleri tarafından kuşatılan Bağdat, 14 ay sıkıntı çekti; sonunda bir enkaz yığını haline geldi...

■ **Kentteki Türk unsurlar:** Memun'un İranlıların yardımı ile Bağdat'ı ele geçirmesi üzerine, Bağdat ve devlet yönetiminde, Fars kökenlilerin nüfuzu arttı. Başta Araplar

Kanuni'nin ilk emri, İmam-ı Azam'ın mezarının bulunmasıydı.

Yaklaşık 16 yıl Bağdat'ta egemen olan Safeviler, Ebu Hanife'nin mezarını tahrip edip ortadan kaldırmışlardı. Mezar bulunup, üzerine bir türbe yaptırıldı.

Kanuni ayrıca bir cami ve medrese inşa ettirdi. Aynı şekilde Abdülkadir Geylani ve diğer Sünni ulemanın da türbeleri onarıldı ve buralara zengin vakıflar bağlandı.

KENT, İRAN'IN ELİNDE...

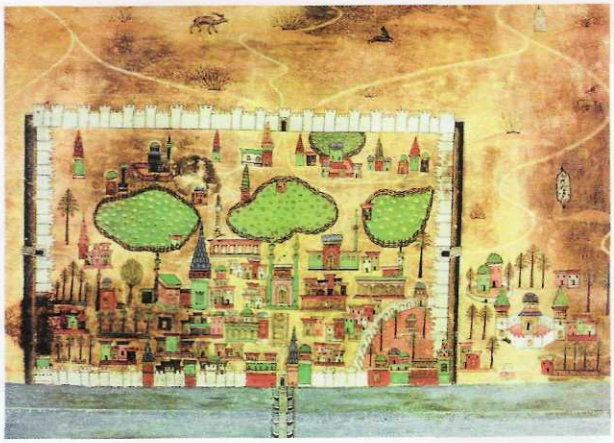
Tam 90 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Bağdat, 1623'te Safevi hükümdarı Şah Abbas tarafından işgal edildi. Şah Abbas, kentte Sünni katliamı yaptı. İmam-ı Azam ve Abdülkadir Geylani türbelerini tahrip etti. Osmanlı cami ve medreselerini tahrip ederek, bir kısmını ahır haline getirdi.

Bağdat'ın düşmesiyle Sünnilerin, Safeviler tarafından katledilmesi, İmparatorluk dahilinde, özellikle İstanbul'da büyük bir öfkeye yol açtı.

Kentin İranlıların eline geçmesi üzerine, Osmanlı siyaseti Bağdat'ı geri almaya endekslendi.

Yeni padişah IV. Murad'ın çocuk yaşta olması ve ülke karışıklık içerisinde bu-

lunmasına rağmen, Osmanlı devleti bütün gücünü Bağdat'ın kurtarılması için harekete geçirdi. Ancak Bağdat üzerine yapılan seferlerden bir netice alınamadı.

IV. Murad'ın devlet yönetiminde otoritesini sağlamasının ardından, İran savaşlarında Osmanlı lehine bir son almak için harekete geçti.

IV. Murad'ın ikinci İran Seferi'nin hedefi ise Osmanlı'nın yüreğinde kanayan bir yara haline gelmiş olan Bağdat'tı. 15 Kasım 1638'de Bağdat önlerine gelen Osmanlı ordusu kenti kuşattı.

Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'nın da şehit olduğu bir buçuk aylık kuşatma, Bağdat'ın teslimiyle sonuçlandı.

Bağdat, 15 yıl sonra tekrar Osmanlı'nın eline geçmişti. IV. Murad, Kanuni'nin yaptığı gibi İmam-ı Azam'ın Safeviler tarafından tekrar tahrip edilmiş türbesiyle diğer Osmanlı eserlerini onarttı.

İstanbul'a dönünce de, bu zaferin anısına Topkapı Sarayı'nda 'Bağdat Köşkü'nü yaptırdı.

İran, bir daha Bağdat'a egemen olamadı. 18. Yüzyıl'ın ortalarında, İran tahtını ele

Nasuhü's Silahi'nin (Matrakçı Nasuh), 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han' adlı minyatür kitabında, Bağdat, Dicle'nin doğu ve batı yakalarını resmeden iki ayrı minyatürde (sol üstte ve üstte).

olmak üzere, bu durum Bağdat halkı arasında rahatsızlık yarattı. Memun, durumu dengelemek için, kentteki Türk unsurları, hilâfet merkezine ve devlet yönetimine yaklaştırdı.

■ **İkinci yıkım:** 865 yılında Samarra'da isyan çıkaran Türk askerlerinden kaçıp Bağdat'a sığınan Halife El-Müstain'in amcazadesi El-Mu'tezz kenti ikinci kez harabeye çevirdi. 880'li yıllardaki sel ve yangınlar, Bağdat'a büyük zarar verdi.

■ **Selçukluların tarih sahnesine çıkmaları** sonucunda, Şii Büveyhilerin egemenliği altındaki kentin kaderi değişti. 1055'te Bağdat'a giren Tuğrul Bey, bölgeyi ele geçirdi. Selçuklu nüfuzu altındayken imar edilen kent, 1258'de büyük bir felaket yaşadı: Bağdat, Moğolların işgaline uğradı *(üstte)*. İlhanlı hükümdarı Hülagü Han *(sol altta)* ordusuyla girdiği kenti kısa sürede yakıp yıktı. Halifeyi, Moğol atlılarının önüne bir çuval içinde bırakarak öldürttü.

■ **1339'a kadar İlhanlıların egemenliği** altında kalan Bağdat'ta, 1340'ta Celayirlilerin kurucusu Hasan Büzürg bağımsızlığını ilan etti. Ancak kent, 1392 ve 1401'de Timur *(üstte)* tarafından iki kez işgal edildi. Özellikle ikinci işgalde, Celayirlilere kızan Timur, Bağdat'ı yağmaladı. Timur'dan sonra kent tekrar Celayirlilerin, ardından Karakoyunluların, Akkoyunluların, eline geçti. 1508 yılında ise Bağdat, Safevi hükümdarı Şah İsmail'in *(sağda)* egemenliği altına girdi.

Evliya Çelebi'nin gözüyle Bağdatlı kadınlar

Hurma bahçeleriyle çevrili Bağdat'ta Evliya Çelebi, 665 cami, 8 kilise, 3 sinagog, 700 tekke, 550 hamam bulunduğunu söyler: "Bu eski şehir, çok eski zamanlardan beri alimlerin toplandığı, faziletli kimselerin kaynağı, dindarların yurdu ve evliyaların burcudur. İklimi sebebiyle, bütün alimleri garip ilimleri ve pek çok fenleri bilir. Küçük çocukları dahi çabuk anlayışlı ve zeki olup, birçok kitabı ezberlemişlerdir. Şair ve yazarlarının haddi hesabı yoktur. Kadınları güzel yüzlü olup, sözleri şiir gibi, dişleri ise inci gibidir. Kokulu kâküllerini büklüm büklüm ettiklerinde, âşıkları kendilerine çekerler. Yıldız gibi temiz kızları gayet namuslu olup, her biri eşsiz bir inci, açılmamış bir çiçek güzelliğindedir. Hokka ağızlı, gümüş tenli ve nazik bedenlidirler. Çok güzel konuşurlar. Yürüyüşlerinin güzelliği insanı hayran eder ve sersemleştirir. Bağdat'ın havası gayet sıcak olduğundan, Dicle'nin suyu hamam gibidir. Şehrin zevkine düşkün insanları bir testinin ağzını iyice kapatıp, kapağına ve boğazına birer ip ve taş bağlayarak nehre atarlar. Testinin ipi çekilince nehrin dibinden buz parçası gibi su dolar. Sonra dışarı çekerek içerler. Su sanki içine taze buz parçası konulmuş gibidir. Nehrin üstündeki su sıcak olmasına rağmen dibindeki su gayet soğuktur."

Eyyubi Hasan Paşa'nın ve oğlunun kırk yıldan fazla süren valilikleri döneminde, Kölemen Ocağı kuruldu ve Irak bölgesinde, Kölemen valilerin egemenlik dönemi başladı.

Hasan Paşa, Bağdat'ta Osmanlı sarayının benzeri bir saray yaptı. Satın aldığı köle çocukları yetiştirerek Osmanlı sarayında olduğu gibi, en yüksek mevkilere getirdi. Bu yolla yetişen Kölemenler, Bağdat'ta özel ve seçkin bir sınıf oluşturdular. Bu sınıftan yetişen ve Ahmed Paşa'nın azatlı kölesi ve damadı olan Süleyman Paşa, 1749'da Bağdat valiliğine yükselince, Bağdat'ta Kölemenler devri başladı.

geçiren Avşarların reisi Nadir Şah, defalarca Bağdat'ı sıkıştırdı. Ancak ele geçiremedi.

KÖLEMEN EGEMENLİĞİ

IV. Murad'ın Bağdat'ı fethinden 18. Yüzyıl başlarına kadar, Bağdat civarında aşiret isyanları dışında, önemli bir olay olmadı.

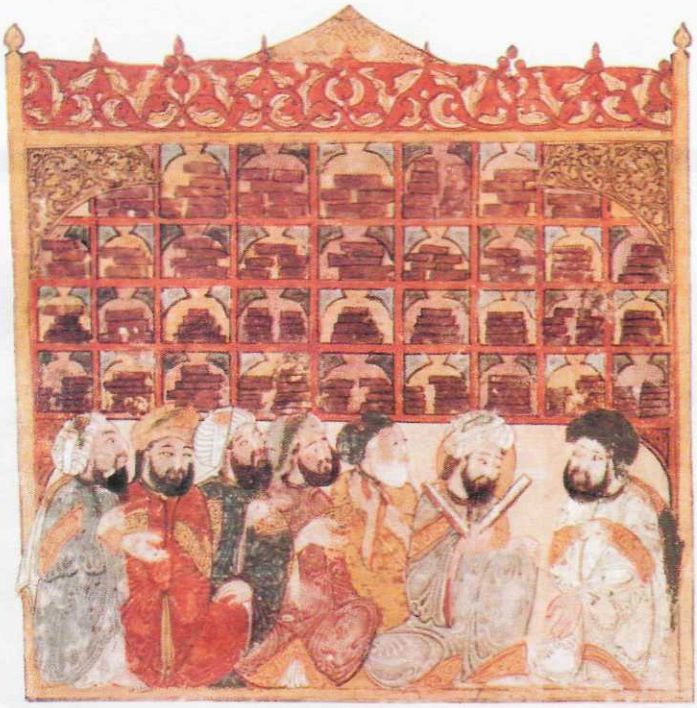
Özellikle İkinci Viyana Kuşatması'ndan sonraki yıllarda, Bağdat'ta asayiş iyice bozulmuştu. Bu yüzden Bağdat Valisi Daltaban Mustafa Paşa, Basra'ya askeri bir harekât düzenleyerek durumu kontrol altına almıştı.

Eyyubi Hasan Paşa'nın, 1704 yılında Bağdat'a vali olarak tayin edilmesi, kentin tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Hasan Paşa, 19 yıl süren valiliği sırasında, asi aşiretleri itaat altına aldı. Basra valiliğine kethüdası ve damadı Mustafa Ağa'yı tayin ettirdi. Onun uzun süren bu valiliği esnasında, Bağdat ve civarında devlet otoritesi sağlandı. Ölümünden sonra yerine oğlu Ahmed Paşa tayin edildi.

IV. Murad'ın sefer dönüşü İstanbul'da yaptırdığı Bağdat Köşkü (sağ üstte). Eski bir el yazmasında, talim yapan Memlûk atlıları (en sağda). Batı kaynaklı bir 15. Yüzyıl çiziminde Memlûk (Kölemen) kıyafetleri (sağda).

Süleyman Paşa'nın 12 yıl süren valiliğinde, Kölemen yönetimi tam anlamıyla yerleşti. Osmanlı yönetimi Bağdat valiliğine artık kendi istediği birini değil, Kölemenlerden birini tayin ediyordu. 1810 yılında Bağdat'a gönderilen Hâlet Efendi'nin çabalarıyla Kölemen kökenli vali Süleyman Paşa öldürüldü ve kentin yönetimi geçici bir süre Kölemenlerden alındı. Ancak Kölemen Ocağı kaldırılamamıştı.

1816'da Bağdat'ta yönetimi ele geçiren Davud Paşa'nın 15 yıllık valiliği sırasında, Kölemen Ocağı yeniden güçlendi. Davud Paşa'nın merkeze karşı olumsuz tavırları yüzünden, Halep Valisi Ali Rıza Paşa, üzerine gönderildi. 1831 yılında Bağdat'a giren Ali Rıza Paşa, Kölemenleri toplayarak hepsini katletti. Böylelikle Bağdat'taki Kölemen egemenliği sona erdi...

NİZAMİYE MEDRESELERİ

Kervanların buluşma noktası olan Bağdat, Osmanlı döneminde de önemli bir ticaret merkeziydi. Ancak Abbasiler devrindeki ihtişamına bir daha erişememişti... Abbasi halifelerinin birer sanat abidesi muhteşem sarayları, camileri ve eğitim kurumlarıyla, Bağdat uzun yıllar İslam dünyasının kültür merkezi oldu. İslam dünyasının ilk üniversitesi olan ve Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından kurdurulan Nizamiye Medreseleri de bu kente kuruldu...

Osmanlı yönetiminde, beylerbeyliği merkezi olan Bağdat'a zaman zaman, Basra ve Kerkük sancakları da bağlanmıştır.

1857'de kurulan 6. Ordu'nun ve daha sonra da 13. Kolordu'nun merkezi olan Bağdat, 1534'teki fethinden sonra, 1623-1638 yılları arasındaki 15 yıl hariç, imparatorluğun son günlerine kadar, Osmanlı egemenliğinde kaldı. Birinci Dünya Savaşı sonlarında İngilizler'in eline geçen Bağdat, daha sonra kurulan Irak Krallığı'nın merkezi oldu. ■

Bağdat'ın isimleri

Bağdat ismi, İslam öncesinden, bu bölgedeki eski yerleşim birimlerinden gelir. Farsça 'Tanrı armağanı' demektir. Ancak Aramice kökenli olduğunu ve 'koyun ağılı' anlamına geldiğini iddia edenler de vardır. Bağdat'ı kurduğunda, Abbasi halifesi Mansur kente, "Medinetü's-selam" adını vermişti. Daha sonra kent için "Buğdan", "Medinetü Ebu Cafer", "Medinetü'l-Mansur", "Medinetü'l-hulefa", "ez-Zevra" gibi isimler de kullanıldı. Ancak Hammurabi Kanunları'nda sözü geçen ve buradaki eski bir yerleşim biriminin ismi olan Bağdat, yeni kentin de adı oldu.

Midhat Paşa dönemi

Osmanlı tarihinin önemli isimlerinden Midhat Paşa, 1869-1872 yılları arasında Bağdat valiliği yapmıştır. Onun yönetimi altında, kent gelişmiş ve asayiş sağlanmıştır. Surlar yıkılarak geniş bir cadde yapılmış; 1888'de ise Bağdat Demiryolu ile kentin İstanbul'la bağlantısı sağlanmıştır.

13. Yüzyıl'a tarihlenen bir minyatürde 'Medresede Ders' (en üstte, solda). Bir 13. Yüzyıl el yazmasında, Bağdat yollarında Müslüman kervanı minyatürü (sol üstte).

Kut-ül-Amara zaferine rağmen

Irak nasıl kaybedildi?

Süveyş'te korku içinde bulundukları, Çanakkale'de büyük bir başarısızlık yaşadıkları günlerde İngilizler, 'Halifeler Şehri' Bağdat'ı ele geçirmenin İslam aleminde kendilerine büyük prestij kazandıracağını düşünüyorlardı.

ORHAN KOLOĞLU

Mart 1916; Goltz Paşa Kut-ül-Amara'da (üstte). Mart 1917; Bağdat'ta esir Türkler (sağ üstte). Bağdat'ın düşüşünden önce bölgede görev yapan 45. Fırka askerleri (sağda).

Osmanlı, 1914 Ağustos'unun ilk günlerinde başlayan Birinci Dünya Savaşı'na, üç ay sonra, 29-30 Ekim'de, Osmanlı bayrağı çekmiş Alman savaş gemilerinin Rus limanlarını bombalaması üzerine girdi.

Aslında bu girişimden, Sadrazam da dahil, hükümetin haberi yoktu. Her şeyi Almanlar düzenlemiş, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa da onların isteklerini yerine getirmişti. Ondan sonra da Enver Paşa, savaşın gidişatı üzerinde tek söz sahibi olarak kaldı.

Almanların planı, bir 'yıldırım savaşı' ile hızlı sonuç almak ve isteklerini barış masasında kabul ettirmekti. Bu çerçevede, Osmanlı devletinin katkısı, savaş ilanından iki hafta sonra 'Cihad' ilan etmesiyle belirmiş oluyordu.

Almanya, en büyük rakibi saydığı İngiltere'yi İslam dünyasını ayaklandırarak tehdit etmek istiyordu. Osmanlı ordularına ilk verilen görevler, Kafkaslar ve Orta Asya'yı ayaklandırmak için Kafkasya'ya, Mısır'ı ayaklandırmak için de Süveyş Kanalı'na saldırılması yönünde oldu.

Başlangıçta, İngiltere ve Rusya'nın savunmada olduğu sırada, Londra hükümetinin ilk eyleme hemen 9 Kasım'da Basra'ya asker çıkarmakla başlaması, dikkatlerden kaçmadı. Bunun nedenini tahmin etmek zor değildi: İngiliz donanması büyük oranda petrole bağımlıydı; bu da Güney İran'daki kaynaklar ve Abadan'daki tasfiyehaneden sağlanıyordu.

Basra'ya egemen olmakla

İngilizler, Irak'taki Osmanlı ordusunun İran'a yönelik bir girişimini engellemeyi de hesaplıyordu.

Aslında bu ordu büyük fetihlere kalkışacak bir güçte değildi. Sadece, 5 bini savaşçı olmayan 25 bin kişiden oluşuyordu. Modern hiçbir silahı yoktu, eldeki *toplar 'mantelli'* denilen 19. Yüzyıl kalıntısı 'müzelik' silahlardı. Ancak İngilizler, Alman ajanlarının İran'ı yanlarına çekmek için büyük çaba sarf ettiklerini biliyorlardı...

'OSMANCIK TABURU'

İran'ı etkileyecek şekilde Irak önem kazanınca, hele Basra kaybedilince; Başkumandanlık, özel önlem gerektiğini fark etti. Teşkilatı Mahsusa'ya 'seyyar vurucu' güç olarak, gönüllülerden oluşan bir birlik oluşturma görevi verildi. Böylece kurulan 'Osmancık Taburu', Basra Valiliği ve Irak Kumandanlığı'na atanan Süleyman Askeri ile birlikte, Kasım ayı sonunda Bağdat'a hareket etti...

Osmanlı yönetimi altındaki Bağdat'ta Dicle kıyıları: Köprünün üstünde o dönemin bayrağı dalgalanıyor (solda). Teşkilatı Mahsusa'nın bölgeye gönderdiği Süleyman Askeri (sol altta). Osmancık Hücum Taburu'dan Binbaşı Yusuf Bey, Hamza Osman (Erkan) ve Topçu Teğmeni Ziyaeddin Bey; arkalarında, özel üniformalarıyla üç 'Osmancık' mücahidi (altta). Osmancık Taburu'nun bir bölümü (en altta).

İngiliz ordusu, Basra'da durumunu güçlendirdikten sonra, yavaş yavaş ilerlemeye başlamıştı. Osmancık Taburu'nun subaylarından Hamza Osman'ın (Erkan) anımsattığı gibi, "Cephanesiz, topsuz, araçsız olmanın yanı sıra, elbiseleri parça parça ve yorgunluk ve gıdasızlıktan iskelete dönmüş askerlerimiz yine de savaşmaktan kaçmadılar."

Aşırı bir cesaretle İran'a girip Abadan petrol hatlarını kilometrelerce tahrip ettirmeyi başaran Süleyman Askeri, bundan cesaret alıp Basra'yı kurtarmaya kalkışınca; Şuaybe'de büyük bir yenilgiye neden oldu.

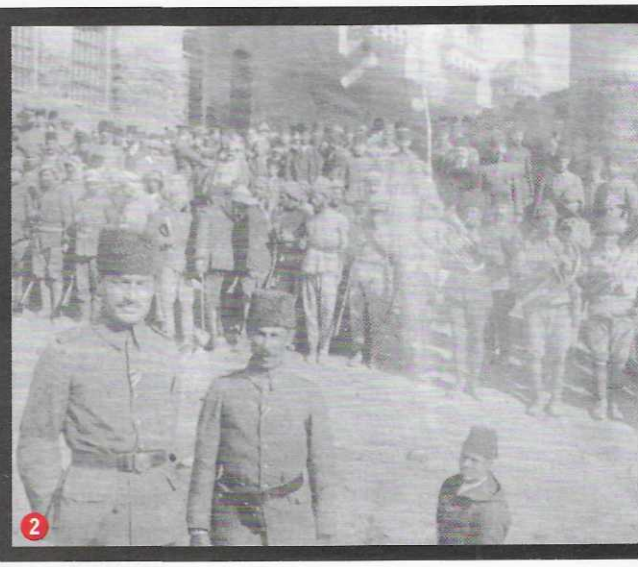
Subay ve askerlerinin çoğunu kaybeden, üstelik kendisi de iki ayağından yaralanan Süleyman Askeri, sorumluluğun yükü altında ezilerek, 14 Nisan 1915'te intihar etti.

Bu durumda İngilizler, Irak'ta istedikleri gibi, dirençle karşılaşmadan ilerleyebilecekleri inancını kazandılar. Süveyş'te korku içinde bulundukları, Çanakkale'de büyük başarısızlık yaşadıkları bir sırada, 'Halifeler Şehri' Bağ-

dat'ı ele geçirmenin İslam aleminde onlara büyük prestij kazandıracağı inancıyla, Dicle boyunca yavaş yavaş ilerlemeye giriştiler.

29 Eylül 1915'te, İngiliz-Hint ordusu Bağdat'ın 160 kilometre güneyindeki Kut-ül-Amara'ya varmıştı...

BAĞDAT'A 30 KİLOMETRE

Özellikle Hint Müslümanlarının tahrik edilmesi endişesi içinde bulunan Genel Vali Nixon'un ısrarıyla, General Townshend komutasındaki birlikler, Bağdat'a sadece 40 kilometre uzaklıktaki Selmanpak'ta savaşa giriştiler.

Hatta bazı birlikler, Bağdat'a 30 kilometreye kadar yanaştı. Ancak büyük oranda asker kaybedip yenildiler ve Kut-ül Amara'da mevzilendiler.

Komutanlıkları oradan ayrılmamaları emrini vermişti... Daha sonra İngiliz makamlarının yaptırdığı soruşturma, yenilginin acelesi ve dikkatsiz bir ilerlemeden ileri geldiğini ortaya çıkartacaktı...

7 Aralık 1915'ten 29 Nisan 1916'ya kadar Townshend ve 20 bine yaklaşan askeri, Dicle nehri üzerindeki yarı dairemsi bir bölgeyi tahkim ederek savunmaya geçtiler.

Bu andan itibaren, İngilizlerin bütün çabası, Osmanlı askerlerince kuşatmaya alınan bu birlikleri kurtarmaya yönelikti... Çanakkale'den sonra bir de Bağdat başarısızlığı, İslam dünyasında prestijlerine büyük darbe olabilirdi... Irak'a yeni birlikler gönderip Kut'takileri kurtarmaya çalıştılar.

Bunun üzerine Enver Paşa da Doğu Anadolu'daki, komutanı kendi amcası Halil Bey (Kut) olan 18. Kolordu'nun Irak'a sevkini emretti... Vedalaşma sırasında ordu komutanı Yusuf Kâmil Paşa, Halil Bey'e şunları söyler: "Halil, Bağdat'ı kurtaracaksın ama Erzurum'u kaybedeceğiz."

Tahmin yanlış çıkmamıştır. Ayrıca bu yer değiştirmelerin, hele kış ortasında yapılanların, asker arasında önemli kayıplara yol açtığını da unutmamak gerekir.

Halil Paşa'nın dile getirdiği gibi, savaşın başında İstanbul'dan hareketlerinden Bağdat'a vardıkları ana kadar, bir yıl içinde, bu birlikler tam 5 bin kilometre kat etmişlerdir. Bu da, her gün durmamacası-

İngiliz generali Townshend, yaveriyle birlikte (sağda) ve general merasim üniforması ile (sağda).

Kut-ül-Amara Savaşı dönemine ilişkin hiç yayımlanmamış Bağdat fotoğrafları

1 Ocak 1915: Bağdat'tan Kut-ül-Amara'ya asker sevkiyatı; arkadaki bina Merkez Hastanesi.

2 Ocak 1916: Bağdat'ta, Dicle vapurlarının iskelesinde Yüzbaşı Cevat Naim ve Yüzbaşı Tevfik Beyler.

3 Mart 1916: Dicle Hastane vapurunun Kut-ül-Amara'dan Bağdat'a dönüşü.

na, 14 kilometre yürüyüş demektir!.. Yine de bu asker, hemen düşmanın karşısına dikilmekten geri kalmamıştır.

GOLTZ PAŞA GELİYOR...

Ancak bu arada, Osmanlı komuta zinciri içinde bir anlaşmazlık çıkar. Irak komutanı Nureddin Paşa, çok üstün İngiliz kuvvetleri karşısında yenilmemek için geri çekilmek, bir bakıma 'kuşatmayı terk etmek' yanlısı görünmektedir.

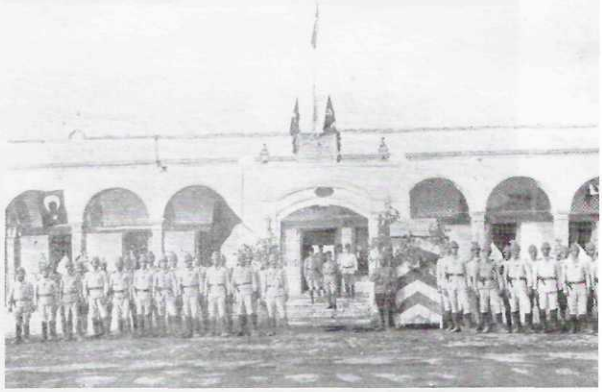
Oysa Halil Bey, aldığı talimat kadar, kendi inancıyla da, ne olursa olsun saldırı yanlısıdır. Hele kuşatmadan vazgeçmeyi, asla aklından geçirmemektedir.

Komuta kademesindeki bu tartışma sürerken, Goltz Paşa, bölgedeki asker ve sivil bütün mekanizmanın yöneticisi olarak çıka gelir... Ondan asıl istenen, İran'ı ele geçirmesidir... Kısa bir süre önce Alman ajanlarının giriştiği hükümet darbesi başarısız olmuştur ve yeni girişimler gerekmektedir... Ancak Goltz Paşa, Bağdat'ı kaybetmenin çok kötü yankılar doğurabileceğinin de farkındadır. Bu yüzden, önceliği Irak'a verir. Nureddin Paşa görevinden uzaklaştırılır ve Halil Bey hem Kut'u kuşatmaya devamla, hem de İngiliz yardım birliklerini durdurmayla görevli 'Dicle Grubu Komutanlığı'nın başına getirilir... Bunun yararı da görülür: İngilizlere büyük kayıplar verdiren 5 aylık çatışmalar sonucunda, Townshend teslim olmaktan başka çare kalmadığını anlar.

İngilizler öyle çok zayiat verirler ki (Townshend'in birliklerinde 10 bin ölü, kurtarmaya gelenler de ise 23 bin

Kut-ül-Amara'nın kumandanı Halil Paşa (solda). Goltz Paşa, Dicle üzerinden sal ile Bağdat'a gidiyor (solda). Musul'daki Merkez Komutanlığı önünde 18. Kolordu askerleri (altta).

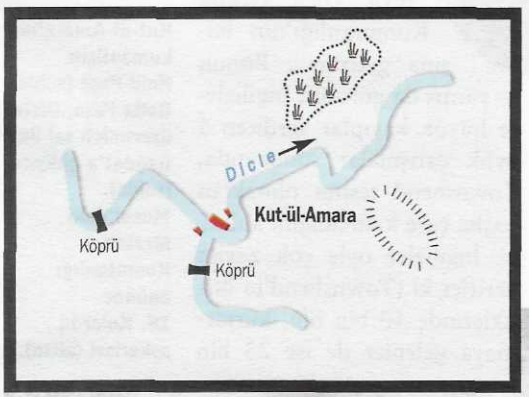

Bağdat Demiryolu: 1915-1916

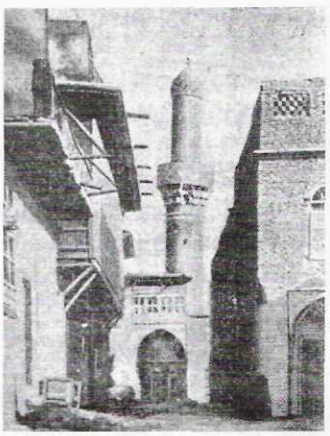
Almanya, 1899'da Bağdat Demiryolu'nu inşa etme hakkını Osmanlı'dan alır. I. Dünya Savaşı günlerinde, Bağdat Demiryolu Hattı bir yandan Resülayn'a ulaşırken diğer yandan Bağdat'tan kuzeye doğru başlatılan 135 km'lik bölümü tamamlanır. Ama Osmanlı'nın ömrü, tüm hattın bitişine yetmez.

ölü ve yaralı vardır), Halil Bey'in ölü İngiliz subaylarının apoletlerini toplatarak yaptırdığı inceleme sonucunda, saldırıya en az 30 İngiliz alayının katılmış olduğu anlaşılır.

Bu gerçeği bir mektupla Townshend'e bildiren Halil Paşa, gereksiz kan dökülmemesi için teslim olmalarını ister. İngiliz komutanın önerisi üzerine, motorbotlarına binip Dicle nehri üzerinde buluşurlar. 'Arabistanlı Lawrence' olduğu sonradan anlaşılan birinin de katıldığı bu toplantıda, İngilizlerin Halil Paşa'yı satın alma gayretleri ortaya çıkar... Önce bir milyon sonra iki milyon sterlinlik bir çek karşılığında, Kut'ta kuşatılanların serbest bırakılması istenir. Ayrıca bunların bir daha Osmanlı'ya karşı savaşmamak için yemin etmeleri de söz konusudur...

Kut-ül-Amara'da 45. Fırka'nın 5. Tabur'unun aldığı "vaziyet krokisi" ve siperler (altta ve en altta). Kut-ül-Amara'da bir sokak (sağda).

Böylesine gayrı ciddi bir girişim karşısındaki davranışını, Halil Paşa anılarında şöyle anlatır: "Çariçe Katerina'dan bazı hediyeler kabul ederek Çar Deli Petro'yu hareketlerinde serbest bırakan Baltacı Mehmed Paşa devrinde olmadığımızı açıkça anlattım."

Böylece, 24 Nisan 1916'da, 500 subay ve 14 bin 500 er esir alınır...

Townshend ve ordusu esir olurken, Osmanlı orduları Alman generallerin komutasında, Süveyş Kanalı'na ikinci seferi başlatmışlardır. Temmuz'da tekrarlanan bu girişim

başarısız kalırken, İngilizler çok daha etkili olacak bir ayaklanmayı Hicaz'da başlatmayı başarırlar: Şerif Hüseyin, Alman destekli 'Cihad'a karşı, İngiliz destekli 'anti-cihad'ını ilan eder...

Irak, bir süre için unutulur... Ama İngilizler, petrolün güvenliğinin bölgeye egemen olmaya bağlı bulunduğunu unutmazlar. Çanakkale'den geri çektikleri birliklerin bir kısmını bu bölgeye naklederler. Daha iyi silahlanmış ve kendilerinden yaklaşık dört misli bir kuvvet karşısında, 'kötü teçhizatlı ve aç Türk birlikleri' daha fazla dayanamazlar... Halil Paşa ve Kazım Bey'in (Karabekir) kumandasındaki birlikler, esarete düşmemeyi başarak geri çekilmeye başlar...

24 Şubat 1917'de Kut, 11 Mart'ta da, toplam olarak 367 yıl, 4 ay ve 6 gün Türklerin egemenliği altında kalan Bağdat düşer...

1917 sonunda da Kudüs'ü ele geçirmekle İngilizler, bir anlamda yenilgilerinin intikamını almış olurlar. Irak'taki askeri girişimler durur. Ancak Ekim 1918'de Suriye'ye yönelik nihai saldırı başladığında, Irak'ta da ileri yürüyüşe geçerler. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında, Musul ve çevresi - yani petrol bölgeleri- hâlâ Osmanlı'nın kontrolündedir. Ateşkes ile, askeri hareketlerin durması gerektiğinden, Osmanlı'nın sınırları, o anda kontrolü altında bulunan bölgeleri içerir biçimde kabul edilir... Oysa Irak'ta İngilizler buna aldırmazlar. İleri yürüyüşlerini sürdürürler ve petrol bölgelerine el koyarlar.

İngilizler, Misak-ı Milli'nin 30 Ekim 1918 sınırlarını kabul etmesine karşılık, bunu asla önemsemezler ve Lozan'da çözülemeyen, ancak 1926'da uluslararası mahkeme kararıyla sonuca bağlanacak tartışmalara zemin hazırlarlar.

Şunu da eklemek gerekir ki, İngiltere, Irak'a egemen olmak için seferber ettiği 100 bini aşkın asker için, 1918 sonuna kadar harcadığı paranın en az 5-6 mislini, daha sonra, petrol bölgesindeki direniş ve ayaklanmaları önlemek için harcayacaktır. ■

'Türklerin acımasız insafı' ve İngilizler...

Çanakkale'den sonra İngilizlerin Irak'ta, 24 Nisan 1916'da Kut-ül-Amara'da yenilmiş olmaları, prestijlerine büyük bir darbe vurmuştur. Üzüntüleri öylesine derindir ki, yarım yüzyıl sonra bile, Encyclopaedia Britannica, 'Türklerin acımasız insafına (untender mercy) teslim oldular' diye yazar... Oysa, 1915-1916'da İngiliz hükümetinin yarı resmi organı Near East dergisi, Türklerin Çanakkale'de esir aldıkları İngiliz askerlerine gösterdikleri insanca davranışı övmekle bitiremiyordu! (Bu konunun ayrıntılarını, Popüler Tarih'in Mart 2002 tarihli sayısında aktarmıştık.) Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki, Halil (Kut) Paşa da Kut-ül-Amara'daki bütün İngiliz esirlerine, o günün koşulları içinde, olabildiğince insancıl bir biçimde davranılmasını sağlamıştır *(solda; esir edilen İngiliz generali Tawshend, Kut-ül-Amara'da kurmay heyetiyle birlikte).*

Bağdat'ın ardından, İngilizler Musul'da

1916: İngiliz subaylar Arap kılavuzlarıyla birlikte Irak'ta *(en üstte).* Yine Irak; ama 1922 yılı ve Musul bölgesinde İngiliz mekanize kuvvetleri bölgeye egemen oluyorlar *(üstte)...*

Goltz Paşa'nın
Irak Cephesi anıları...

'Yenilgi kaçınılmazdı'

Ölümünden bir gün önce, Osmanlı kuvvetlerinin Kut-ül-Amara'daki başarılarını öğrenmesine rağmen Goltz Paşa, Irak Cephesi'nin güçlü olmadığını biliyordu...

ORHAN KOLOĞLU

Osmanlı ordusunun yeniden yapılanmasını ve 1883'ten itibaren tam 12 yıl boyunca bu orduyu yöneten Kolmar von der Goltz'un yani nam-ı diğer 'Goltz Paşa'nın 1914'te yeniden görevlendirilmesini, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Hans Freiherr von Wangenheim istemişti.

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılması üzerine, hem ülkeyi bilen hem de askeri kadrolarda saygı uyandıran bir kişi olarak, Türk-Alman harp tarihinin Moltke ve Liman von Sanders'ten sonra, en tanınmış ismi 'Goltz Paşa'nın varlığından yararlanılmak isteniyordu.

Aslında, Osmanlı ordusunda reform yapması için, Enver Paşa'dan önce getirilip geniş yetkiler tanınan general Liman von Sanders'in, başta Büyükelçi Wangenheim olmak üzere, bütün Alman uzmanlarla kavgalı olması nedeniyle de, daha üst düzey bir otorite isteniyordu. Bu husus von der Goltz'a da anlatıldı.

'Liman Paşa' ile en iyi anlaşan Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya konu ulaştırıldığında, onun işin aceleye getirilmiş olmasından yakınması, ilk bakışta, davetten rahatsız olduğunu gösteriyordu.

Yine de Enver Paşa bu girişime karşı çıkmadı. Daha doğrusu 'çıkamadı' demek gerekir...

26 Kasım'da Mareşal'i

Kut-ül-Amara, 1916: Soldan sağa doğru; Süvari Yüzbaşısı von Busse, Kaymakam (Yarbay) Sarı Emin Bey, Goltz Paşa'nın Irak'taki yaveri İsmail Hakkı Bey ve Goltz Paşa (sağda).

"askeri danışman" olarak kabul edeceğini bildirdi.

Gençliğinde savaş alanlarında hep aktif görevler üstlenmiş olan, ama sonraları işin teori yönüyle uğraşmaya sevk edildiği için, fiilen savaş komutanlığı yapma özlemi içinde bulunduğunu, anılarında sık sık vurgulayan Goltz Paşa, İstanbul'da 'bir süs haline getirilme' olasılığının korkusunu şu cümlelerle açığa vurur:

"Bu, arzuladığımdan bambaşka bir görevdi. Benden Sultan'ın bekleme odasında bağdaş kurup divanda oturmamı, durmadan sigara tüttürmemi, daha da çok kahve içmemi ve hiç gelmeyecek iradeler beklememi istiyor olmalıydılar. Türkiye hizmetinde görev bekliyordum, bir onur makamı değil."

Yolu üzerinde, Romanya ve Bulgaristan'ı Almanya'nın yanında savaşa katılmaya ikna etmek için -başarısız kalan- temaslarda bulunduktan sonra, 12 Aralık 1914'te Goltz Paşa, İstanbul'a vardı. Osmanlı toprağına girmesinden itibaren, her istasyonda çocuk koroları, tören alayları onu karşılıyor, gösteriler yapıyorlardı.

Kut-ül-Amara, Mart 1916: Soldan sağa doğru; Dr. Ritter, Süvari Yüzbaşısı von Busse, şoför Bohn ve şoför Yemenli Ali ve Goltz Paşa Irak'ta Flahiye'ye doğru çöl yollarında ilerlemeye çalışıyorlar (solda). Goltz Paşa'nın oğlu Friedrich Freiherr von der Goltz'un yayına hazırladığı anılar (sol altta). Goltz Paşa'nın Bağdat'ta, Dicle kıyısında 1916'da ikamet ettiği ev (solda, en altta). Goltz Paşa ve yaveri İstanbul'da (altta).

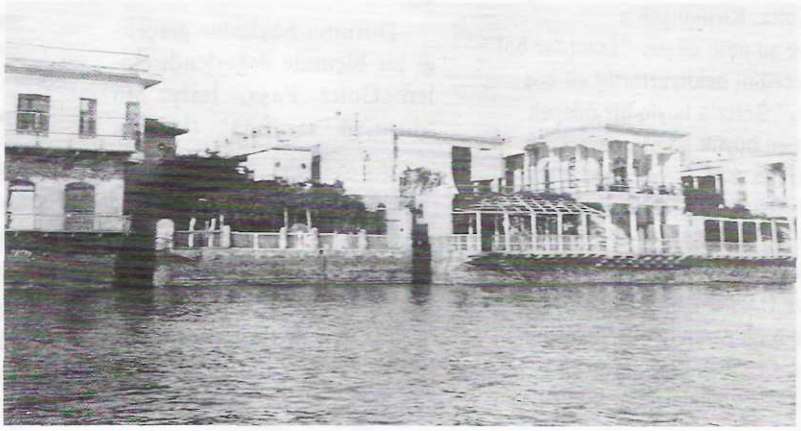
Gerek Alman gerekse Türk asker ve siyasiler arasındaki çekişmeleri bildiği için, Goltz Paşa, kimsenin işine karışmamaya özen gösterdi.

Sorulan sorular üzerine, Harbiye Nezareti'ne tavsiyelerde bulunuyordu. 72 yaşına rağmen, hem fizik hem de fikri canlılığı herkesi hayran bırakmıştı.

Goltz Paşa, gündelik çalışma temposunu şöyle anlatır:

"Her gün sabah 5'te kalkıyorum. Anılarımı defterime kaydediyor, mektuplarımı yazıyorum. 7.30'da çayımı içiyorum ve Osmanishe Lloyd'un (İstanbul'da yayımlanan Almanca günlük gazete) çok muntazam aktardığı savaş haberlerini tetkik ediyorum. Saat 8'de katibe, gönderilecek mesajlarımı yazdırıyorum. Saat 10'da Harbiye Nezareti'ne gidiyorum; 13.30'de eve dönüyor ve yemekten sonra doktorumun tavsiye ettiği 'kef'imi (keyif anlamına) sürdürüyorum. Öğleden sonra saat 3'te

1916'da Goltz Paşa ve maiyeti Selman Pak'ta: Soldan sağa doğru; Kaymakam Emin Bey, Miralay Kâzım (Karabekir) Bey, Goltz Paşa, Süvari Yüzbaşısı von Busse ve en sağda 'Hasan Çavuş' (sağda). Dönemin bir kartpostalında I. Dünya Savaşı'nın 'Miğfer Devletleri' (sağ altta). Goltz Paşa, Bağdat yolunda (sağ sayfada, üstte). Enver Paşa (sağ sayfada, ortada). İran topraklarında Rus kuvvetleriyle savaşan Osmanlı süvarileri (sağ sayfada, altta).

tekrar Harbiye Nezareti'ndeyim. Akşam 8'de yaverim, Tevfik Paşa'nın oğlu Ali Nuri ile yemeğe gidiyoruz."

Dönemin padişahı Sultan Reşad (V. Mehmed), kendisine büyük iltifat gösteriyordu. Bayramda, Topkapı Sarayı'nda yapılan törende tahtın arkasında sağdan ilk sırada durmasının istenmesini Goltz Paşa anılarında, 'Şimdiye kadar hiçbir gavura layık görülmemiş bir onur' diye nitelemiştir.

GOLTZ'DAN ALMAN GENELKURMAYI'NA

Ama von der Goltz, Enver Paşa'dan başkasının sorumluluk almadığının, daha doğrusu, yetkili olmadığının farkındadır. 'Emir-kumuta zinciri'nin bilincinde bir Prusyalı asker olarak, 72 yaşındaki bu Müşir ve Mareşal, "34 yaşında, büyük bir devletin ve halkın diktatörü olan Enver'e sempatim var; olağanüstü bir insan" demekten de geri kalmaz ve onunla yakın işbirliği içinde çalışır.

Aynı zamanda, Alman orduları başkomutanı Falkenhayn'a da Osmanlı devletindeki durum ve savaşın genel gidişi konularında raporlar göndermektedir Goltz Paşa... Önemli değerlendirmelerinden bazıları şöyledir:

"Türkiye'nin savaşa katılmasından, Alman basınının yansıttığı şekilde, aşırı umutlara kapılmak hatadır. Ordunun, 1912 yenilgisinin (Balkan Savaşları) etkisi altında olduğu unutulmamalıdır. Hazırlıklar için, daha zamana ihtiyaç vardır. (...) Türkiye, düşmanın gücünü durdurmaya muktedir durumdadır, ama şimdilik, güçlü ve hızlı bir hücum düşünmemelidir... Alman gazeteleri Kafkas Cephesi'ndeki ilk Türk zaferlerini abartıyor ve yeni zaferler bekliyorlar. Bölgenin coğrafyasını hesaplamak gerekli..."

Nitekim Goltz Paşa'nın sözünü ettiği bu sefer, 90 bin askerin donmasıyla sonuçlanmıştır...

Goltz Paşa, tahlillerini şöyle sürdürür: "Türk halkında yaşama gücü var; ama biz, Berlin'de bira masası başındaki stratejistlerin beklediği gibi aceleci olmamalıyız."

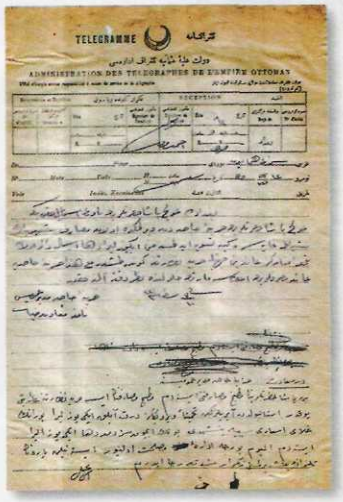
Durumu böylesine gerçekçi bir biçimde değerlendirebilen Goltz Paşa, İtalya'nın 'düşman tarafına' (İngiliz-

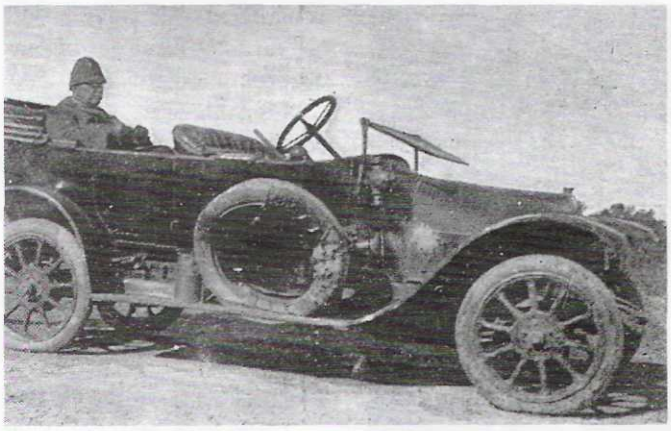

Goltz Paşa'ya 'altın' yok!..

Suriye'ye gelen Alman komutanların yanlarında yüksek miktarda altın getirdikleri ve bunları, Osmanlı makamlarına danışmadan, kendi istedikleri kişilere dağıttıkları bilinir. Aynı tutum, Irak'ta da geçerlidir. Ancak Goltz Paşa'ya böyle bir harcama yetkisi verilmez. Nitekim 1916 Ocak ayının birinci günü Goltz, Kirmanşah'a vardığında, günlüğüne şu notu düşer: "İranlılar bol para ve silahla gelineceğini bekliyorlardı, eli boş gelince ilgi görmedik." Goltz'a böyle bir ödenek verilmemiş olmasının en büyük kanıtı, yaveri Yüzbaşı İsmail Hakkı'nın *(sağ üstte)* Bağdat'tan padişahın Sermabeyincisi Tevfik Bey'e gönderdiği telgraftır. Bu telgrafta, "Zatı Şahane'nin misafiri olan Paşa'nın mutfak masrafları için borç aldığı parayı ödeyemediği ve Hazine-i Hassa'dan para gelmeyecekse, göreve başkasının gönderilmesini istediği" kaydı vardır. Cevaben gelen telgrafta *(solda)* ise 200 lira ödenek gönderildiği bildirilir.

Fransız-Rus ittifakına) katılması üzerine, Alman-Avusturya-Osmanlı işbirliğinin başarıya ulaşması için, hem Balkanlar ve Rus cephesi hem de Asya'da zaferler kazanması; böylece yanına yeni müttefikler çekmesi gerektiğini anımsatmaya başlar. Çanakkale başarısına yenilerini eklemek yolunda, 31 Temmuz 1915'te Falkenhayn'a önerisi şöyledir:

"Bir gün Bağdat İngilizlerin eline düşerse, bütün İslam aleminde geri çekilme feci bir sonuç verir. Doğu'da bir savaşla bu tehlike durdurulabilir. Ancak Hindistan sınırının tehlikeye sokulmasıyla İngiltere yumuşatılabilir. Önce, İran ve Afganistan eyleme geçer ve muzaffer bir Türk ordusu ilerleyip Hint sınırına varırsa, İngiltere düşmanlıktan vazgeçer. Benim düşünceme göre, Türk gücünü olabildiği kadar o tarafa yönlendirmek gereklidir."

ENVER PAŞA'DAN İRAN ÖNERİSİ

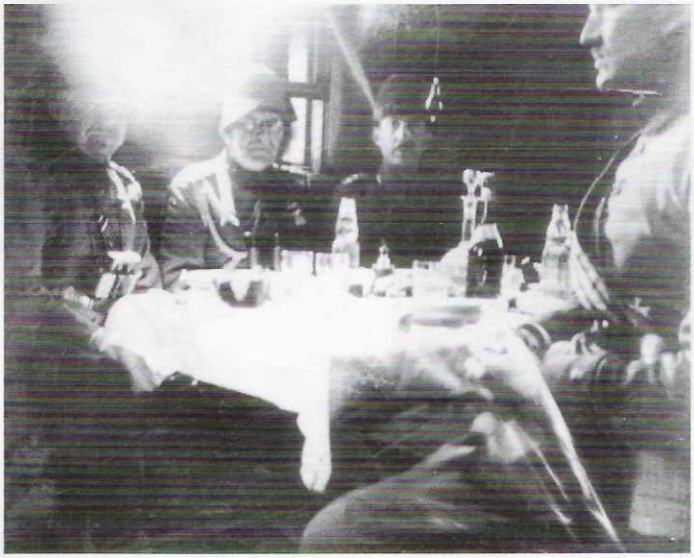

Bu uyarıdan iki ay sonra, 5 Ekim 1915'te Enver Paşa'nın şu cevabı gelir: "Ekselansları, bildiğiniz gibi, İran'daki politik ve askeri girişimlerimize büyük bir önem veriyoruz. Oradaki Osmanlı ve Alman görevliler, şimdiye kadar bu amaçla birlikte çalışamadılar; dolayısıyla yararlı olmaktan çok zararlı oldular. Sorunu bakanlar kurulu düzeyinde görüştük ve ekselanslarını olağanüstü yetkilerle Alman ve Osmanlı yö-

Goltz Paşa: Alman mareşali, Osmanlı müşiri

1843: 12 Ağustos günü, Colmar Freiherr von der Goltz, Doğu Prusya'da Bielkenfeld'de doğdu.
1864: Berlin Askeri Akademisi'ne girdi.
1866: Avusturya'ya karşı savaşta, Prusya ordusunda görev aldı, yaralandı.
1870: Fransız-Alman Savaşı'nda görev aldı.
1878: Berlin Askeri Akademisi'nde askerlik tarihi dersleri verdi ve bu konuda yayımladığı üç kitap, askeri klasikler arasına girdi.
1883: Osmanlı devleti hizmetinde askeri eğitim ve ordu düzenlemesiyle görevlendirildi. 12 yıl bu hizmeti sürdürdü. 1897'de Yunanistan'a karşı elde edilen zaferi, onun yetiştirdiği kadrolar hazırladı. Kendisine 'Paşa' unvanı ve 'Müşir' rütbesi verildi.
1896: Almanya'ya döndü, generalliğe terfi etti.
1911: Almanya'da 'Mareşal' rütbesi aldı; iki yıl sonra emekliye ayrıldı.
1914: Birinci Dünya Savaşı başlarında, Almanya'nın işgal ettiği Belçika'ya Genel Vali olarak atandı. Kasım ayında, padişah yaveri ve danışmanı olarak İstanbul'da göreve başladı.
1915: Aralık ayında Osmanlı'nın Irak'taki 6. Ordu'sunun komutanlığını üstlendi. İran'a sefer düzenletti. Kut-ül-Amara'daki İngiliz yenilgisini sağladı.
1916: Nisan'ın 19'unda Bağdat'ta öldü. Tahnit edilen cesedi gömüldü. 24 Haziran'da, eşinin isteği üzerine cesedi İstanbul'a taşındı ve Tarabya sırtlarındaki 'Alman Bahçesi'ne gömüldü.

İstanbul, Anadolukavağı 1915: Soldan sağa doğru; Reklan Paşa, Goltz Paşa, Şükrü Naili, Albay von Rassorff sofra başında (sağda).

netimlerinin tam yetkilisi ilan etmeye karar verdik. Bu çerçevede, Alman ve Osmanlı askeri, sivil görevlileri gibi, oradaki Türk birlikleri de ekselanslarının komutası altına verilecektir. Böylelikle, iki devletin askeri ve politik girişimleri tek bir komuta altında birleşecek ve aynı zamanda ekselansları, Hindistan'a karşı bir savaşı yönetme olanağına kavuşacaktır. Bu karargahınızı nasıl kurmak istediğinizi ve kimleri yanınıza almayı düşündüğünüzü bildirmenizi rica ederim..."

Bu durumda, Goltz Paşa alelacele, İran Seferi'ne ait tasarılarını Enver Paşa'ya bir rapor halinde sundu. O da aynen onaylayıp gereken yerlere emir verdi.

Aralarında büyük bir uyum bulunduğu izlenimi doğmasına rağmen, her şeyin çözümlenmemiş olduğunu, Goltz Paşa'nın Enver Paşa ile görüşmesinin ardından, anı defterine yazdığı şu cümleden anlıyoruz: "Talât Bey (dönemin İçişleri Bakanı) ile İsmail Hakkı da (eski Berlin Büyükelçisi ve Dışişleri bakanı -daha sonra son Osmanlı sadrazamı- Tevfik Paşa'nın büyük oğlu ve Goltz Paşa'nın müstakbel yaveri) hazır bulunduklarından, tam olarak açık bir biçimde konuşamadık."

Bu arada, belirtmek gerekir ki, Osmanlı devletinin çapını pek çok aşan bir 'Cihan Savaşı'nı yönlendiren Alman Genelkurmayı'nın içinde bile anlaşmazlıklar vardı. Falkenhayn-Ludendorf çekişmesi gibi...

Osmanlı'da ise, sadece Enver Paşa'nın kararıyla savaşa sürüklenmenin etkileri mevcuttu. Dışarıya aksetmese de, Osmanlı yüksek komuta heyeti içinde de karşıtlıklar ve empoze edilen Alman üstünlüğüne tepkiler vardı...

BAĞDAT'TAKİ ÇEKİŞMELER

Goltz Paşa, Irak'ta kaldığı dört ay içinde, bu çekişmelerin her türlüsüyle karşılaştı. Sadece Türklerle değil, belki onlardan da fazla, Almanlarla anlaşmazlığı oldu.

İran'ı ayaklandırmak için birkaç kez Kirmanşah'a kadar gitti. Ancak oradaki Alman ajanlarının her birinin kendi başına çalıştığı ve etkili olamadıkları biliniyordu. Dolayısıyla bir başarı sağlayamadı. Ayrıca Kirmanşah'taki Türk askeri ataşesi ile ters düştüğünü, 'kibirli ve şaşkın bir genç Türk' diye nitelendirmesinden anlıyoruz.

Bu arada Goltz Paşa, defterine şu satırları da kaydeder: "Her yerde kıskançlık, itimatsızlık, yokuşa sürme var."

Daha Kirmanşah'taki ilk

Von der Goltz Paşa'nın Harp Mecmuası'nda yayımlanan son fotoğraflarından biri (sağ üstte). Kut-ül-Amara, Mart 1916: Soldan sağa doğru; Goltz Paşa, Süvari Yüzbaşısı von Busse, Kaymakam (Yarbay) Wilhelmi Bey (sağda).

ayı dolarken, Falkenhayn 'İran işini' ondan aldığını ve başkasını görevlendirdiğini bildirir. Yardımcıları da başka görevlere atanırlar. Böylece Goltz Paşa, sadece Irak'tan sorumlu duruma gelir...

Bağdat'taki ilk günlerinde Goltz Paşa, komutan Nurettin Paşa'ya karşı çıkıp Enver'in amcası Halil (Kut) Paşa'ya katılmakla en azından Türk tarafından bir destek sağlamış oldu. Buna rağmen Enver'le çatışmasına yol açacak bir fırsatı da kendisi yarattı...

Bölgede bulunan bazı Yunanlıların Alman elçisinin koruması altına girme çabalarını valinin engellemesini önlemeye kalkan Goltz Paşa'nın girişimleri, İstanbul'a aksetti.

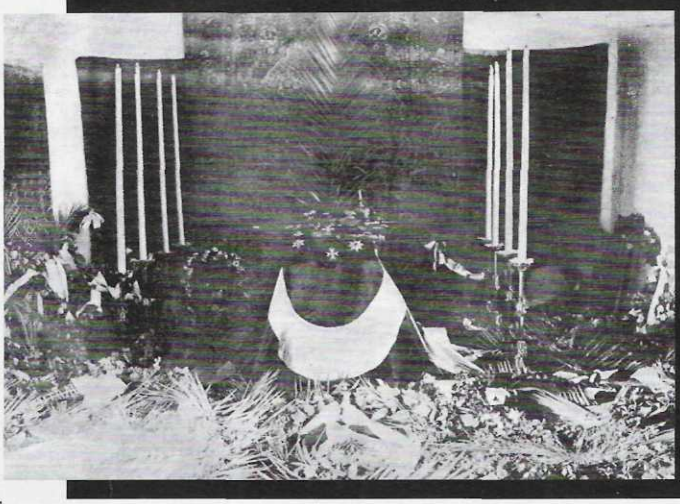
Enver Paşa bu davranışı 'yetkisiz müdahale' ve olayı 'sadece Türk devletini ilgilendiren bir dahili iş' olarak nitelendirdi ve Goltz'dan da acele olarak vazgeçmesini istedi. Goltz, kendisine tanınmış olan yetkinin bölgedeki her konuyu kapsadığını ileri sürdü.

18 Ocak 1916'da verdiği yanıtta Enver, askeri ve dahili işlerin ayrı tutulması gerektiğini anımsattı ve 'Eğer ekselansları bu yetkiyi bana tanımıyorsa, kendilerinden 6. Ordu üzerindeki Başkomutanlık haklarımın da kaldırılmasını rica ederim" şeklinde pek nazik ama kararlı bir yanıt verdi.

Goltz Paşa, kendisine valiler üzerinde de hak tanınmış olduğunu belirtip istifa edebileceğini kaydederek, işi Falkenhayn'a aksettirdi.

Enver, girişiminin Osmanlı anayasasına aykırı olduğunu bir kez daha anımsattı. Falkenhayn da destek vermeyince, Goltz iddiasından vazgeçti; Halil Paşa'nın yetkilerini kabul ederek olayı kapattı.

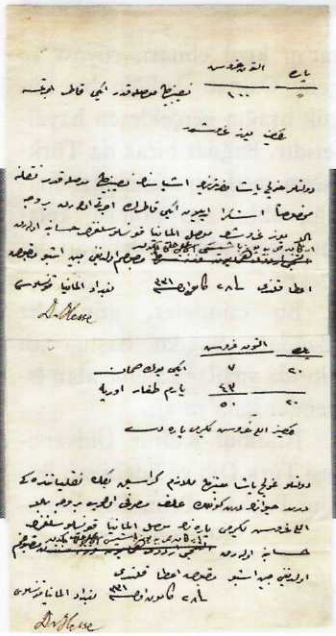

Bağdat'taki tören
Goltz Paşa'nın Bağdat'taki cenaze töreninde, tabutun üzerine Alman ve Türk bayraklarıyla, armalar işlenmiş çelenkler konulur *(solda)*. Paşa Bağdat'ta toprağa verilir. Bir süre sonra ise, eşinin isteği üzerine, Paşa'nın cenazesi Bağdat'tan İstanbul'a yine bir törenle uğurlanır *(üstte)*.

GOLTZ'UN İTİRAFLARI

İran'ı ve Afganistan'ı bir 'İslam birliği' mantığı içinde Osmanlı devletiyle bütünleştirmek ve Hindistan'ı tehdit ederek İngiltere'yi barışa zorlamak, bir düşünceydi; ama bunu 'gerçekçi' bir bakış olmadığını Goltz Paşa'nın kendisi de biliyordu. Nitekim daha Bağdat'a varmadan önce anı defterine Panislamcı eylemin temelden sakat ve umutsuz bir girişim olduğunu kaydetmişti:

"Acaba başabilir miydim? (...) Bir yandan da savaşın kaderini değiştirecek bir girişim olabilirdi. Öneri tabi ki beni çok heyecanlandırmıştı. Coşkuyla beklediğim bir şeydi. (...) Irak'taki Türk kuvvetlerinin zayıf olduğunu (...) ve büyük askeri yığınak olanağı bulunmadığını biliyordum." ■

Dr. Hesse paraflı belge
Goltz Paşa'nın cenazesinin nakli sırasında yapılan işlemlerin masraflarına ilişkin bir belge: Masraf kalemleri arasında "2 katır ücreti" de yer almaktadır. Belgede Goltz Paşa'nın son dönemlerinde kendisini tedavi eden iki Alman doktordan birinin parafı vardır.

İskender Pala, Bağdat'ı anlatıyor

'Tarihin harmanlandığı bahtı kara kent'

İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. İskender Pala ile Bağdat'ı konuştuk. Bu kentin kültür ve medeniyet tarihimizdeki yerini, bugünün sorunları içinde belirlemeye çalıştık...

MEHMET KORKMAZ

"Bağdat hakkında bugüne kadar kaç yazı yazdım; bilmiyorum. Bağdat'a hiç gitmedim üstelik. Orası benim için yalnızca Ali Baba'nın, Sinbad'ın masallar diyarı yahut Harun Reşid'in, Halife Mansur'un başkenti değil, biraz da Tuğrul Bey'in, Timur'un, Celayir'in, Şah İsmail'in, Kanuni Süleyman'ın, Dördüncü Murat'ın kızıl elması, rüyası ve genç Osman dediğin bir küçük uşağın gerçekleşen hayalleridir. Bağdat biraz da Türk-İslam medeniyetinin matematiği, tıbbı, astronomisi, kelamı, tasavvufu ve edebiyatı demektir."

Bu cümleler, günlerdir 'Bağdat... Bağdat' başlığı adı altında yazılar kaleme alan İskender Pala'ya ait.

İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. İsken-

der Pala ile, üzerinde söz sahibi olduğu; Divan Edebiyatı, şiir, aşk, Leyla ile Mecnun, nezaket ve zarafet gibi kavramları konuşmayı bir başka zamana erteleyerek, Bağdat'ı konuştuk.

İskender Pala, Bağdat'ın Türk-İslam kültürü ve medeniyet tarihi içerisindeki yeri ve edebiyatımıza yansımaları ile ilgili sorularımızı yanıtladı.

➤ *Bağdat bizim için ne anlam ifade ediyor?*

Bağdat'ta harmanlanmış olan Türk kültürü, oradan üzerine sindirdiği İslam kültür ve estetiğiyle yeni bir şekil almıştır.

Bir şehrin kültürde yer alması ve o milleti adlandırması, diline yansıyan kelimelerle ölçülür. Bağdat'ın dilimizdeki karşılıklarına baktığımızda, bizim için ne anlam ifade ettiği tam olarak ortaya çıkar.

➤ *Dil ve edebiyattaki yansımalarına geçmeden önce, Bağdat'ı tarih perspektifinden değerlendirelim istiyorum...*

Bağdat 400 yıl Türklerin elinde olmuştur. Bu süreçte, bu millete elbette çok şey katmıştır. Şahsiyetler, mekanlarla belirlenir ve şekillenir.

Bağdat'ın daha kurulduğu 750'li yıllardan itibaren her elli yılda bir el değiştirecek ve saldırıya uğrayacak kadar cazip bir tarafı vardır. 812 ve 860 yıllarındaki saldırılarda, şehir istilacılar tarafından harap edilmiştir.

Ama şehir en çok, 1258'deki Moğol istilasından zarar görmüştür. Bu istiladan sonra Bağdat bir destan olarak acının şehri olmaya başlamıştır.

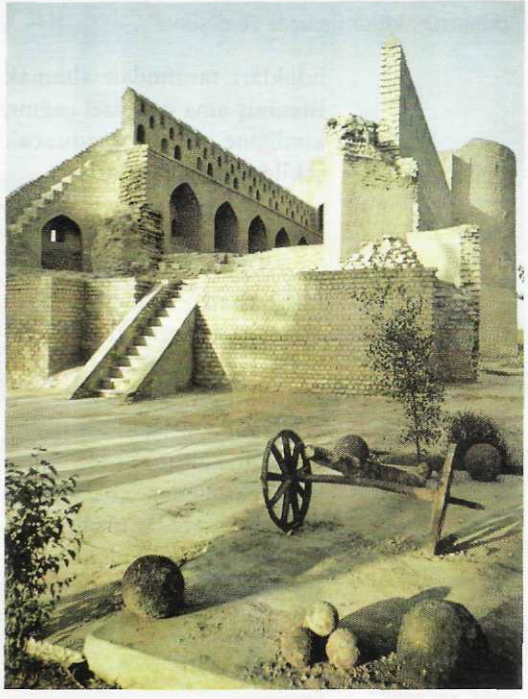

FOTOĞRAFLAR: YAŞAR OKUYAN

700'lü yıllardan 1250'li yıllara kadar, yaklaşık beş asırlık kültür birikimi Moğol istilası ile sıfırlanmıştır. Selçukluların eline geçtikten sonra Bağdat yeniden kültür ve medeniyet yönünde atılım göstermiştir.

Ama ondan önce, Harun Reşid'ten itibaren Timurlular, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Celayirliler, Safeviler, İranlılar başta olmak üzere; kendini Bağdat'ta şekillendirmek isteyen tarihin pek çok milleti olmuştur.

Bağdat bir masallar ülkesi... Estetik ve kültürel yönü fevkalade yüksek Mezopotamya'nın, yani Babil'in, Asur'un, Sümer'in doğduğu ve tarihin harmanlandığı yer... Adı da zaten Bağdat; yani 'Tanrı vergisi'.

➤ *Türk tarihi açısından Bağdat'ın önemi nedir?*

Bağdat'a ait bizim çok köklü hatıralarımız vardır. Bağdat, Osmanlı devleti tarafından ele geçirilmeden önce de Türkler için önemliydi. Bağdat'ın kuruluşunda Türk aileleri görmemiz mümkündür. Bağdat çeşitli Türk top-

Arkadaşımız Mehmet Korkmaz, İskender Pala ile birlikte (üstte). Şuheda Cami (sol sayfada, üstte). Bağdat'ta, Dicle kıyısında gece (solda). İran'a ve Semerkant'a giden kervanların geçtiği Horasan Kapısı (üstte).

Türkçe'nin 'Bağdatlı' deyimleri

"Yanlış hesap Bağdat'tan döner", "Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz", "Sora sora Bağdat bulunur", "Şıka Bağdat sorulmaz" türü atasözleri ve deyimlerimiz var... Dilimize yerleşmiş bu deyişlerin anlamını ve önemini İskender Pala'ya sorduğumuzda, kendisinden şu yorumu alıyoruz: "Bunlar, bizim dilimizde, kültürümüzde ve düşünce dünyamızda Bağdat'ın *(solda; 'Bağdat-ı Şerif' sözcüklerinin yer aldığı bir 19. Yüzyıl deseni)* ne kadar önemli yer tuttuğunun ifadesidir. Bir şehrin millet için önemi, o şehirle ilgili dilde yaşayan kelimelerin sayısı ile doğru orantılıdır. Bunlar içerisinde, 'Yanlış hesap Bağdat'tan döner' sözü, önemlidir. Bu bize, Nizamiye Medreseleri'nin ilim ve kültür dünyasındaki önemini anlatır. 'Şıka Bağdat sorulmaz' sözü, İslam büyüklerinin, tarikat büyüklerinin Bağdat'ta olduğunu dile getirir aslında. Yani bir kişi 'Hak âşıkı' olacak da Bağdat'a gitmeyecek... Abdülkadir Geylani, Cüneyd-i Bağdadi, İmam-ı Azam Ebu Hanife, Halid-i Bağdadi, yine Hz. Ali o civardadır. Kalenderiler bile, Hac için Bağdat'a giderler."

lulukları tarafından alınmak istenmiş ama en güzel çağını, kimliğine 'Türk' yazdıracak şekilde, Selçuklular zamanında yaşamıştır.

"Yanlış hesap Bağdat'tan döner" sözünün en fazla kabul gördüğü çağ, Selçuklulardan sonraki dönemdir. Selçuklular tarih, kültür ve sanat bakımından çok önemli atılımlar gerçekleştirmişlerdir. 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı fethi ile artık Bağdat uzun yıllar Osmanlı kültüründe bir uç gibi, yani sınır taşları hurma fidanları ile çizilmiş bir yer gibidir.

1628'de elimizden çıkar ve 1638'de IV. Murat tarafından alınır.

Genç yaşta tahta çıkan IV. Murat için, Bağdat'ı almak rüştünü ispat etmek gibidir. Bağdat'ın fethi anısına 'Bağdat Köşkü' yapılır ve bugünkü 'Bağdat Caddesi' açılır. Çünkü Bağdat'ı fethe giden ordu bu yoldan sevk edilmiştir. 1900'lü yıllarda 'Bağdat Demiryolu' ve 'Bağdat İstasyonu' yapılır.

Dicle kıyılarında 'eski' ve 'yeni' Bağdat (sağda, en üstte). 11. Yüzyıl'a tarihlenen süslemeli iki Irak vazosu (sağ üstte ve sağ sayfada altta). Kubbeleri altın plakalarla kaplı Kazimiye Cami (sağda) ve dört minaresinden ikisi (en sağda).

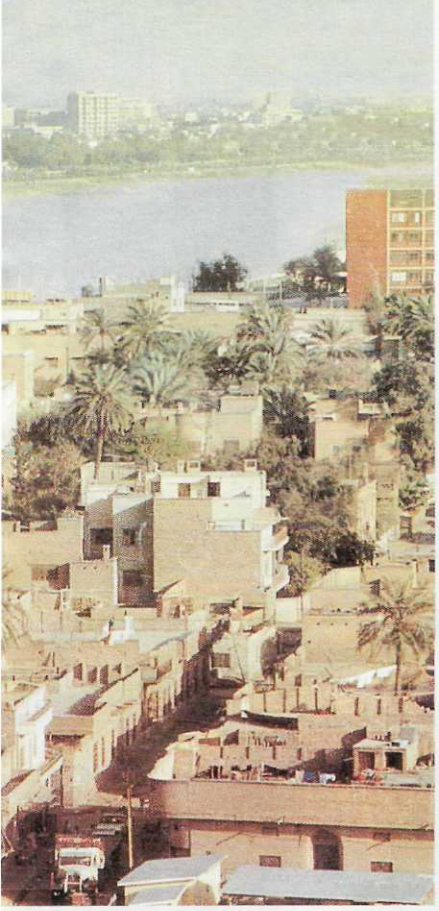

➤ *Kültür tarihi açısından baktığımızda da Bağdat'ın önemli olduğunu görüyoruz...*

Bağdat topraklarında harmanlanmış pek çok medeniyet ve kültür özelliğinin, dünyanın çeşitli yörelerindeki insanların genlerinde dolaştığını düşünüyorum.

Babili, Sümeri, Asurisi, Keldanisi vs. ile tarih, Bağdat'ta başlar. Dünyanın değişik yörelerindeki bir yığın insan da Bağdat'a, Mezopotamya'ya ve Anadolu coğrafyasına, yani Ortadoğu'ya bir yönüyle bağlıdır.

Bizim medeniyetimizde Bağdat, 'yüksek kültür, rafine bir kültür' olarak algılanır. Bilim orada şekillenir; Türk-İslam kültürünün dünya yapısını, medeniyet birikimini Bağdat'a ait insanlar oluşturur

adeta. İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin, Türk kültüründe var olması için, Türk olmasına gerek yoktur.

Bağdat bombalanırken İmam-ı Azam'ın türbesine düşecek bir bomba, aynı zamanda Türk kültürüne de düşecek bir bombadır.

Genç Osman'ın mezarı oradadır. Abdülkadir Geylani'den tutun, Harun Reşid'e, Cüneyd-i Bağdadi'den tutun Behlül-ü Dânâ'ya varasıya kadar, bizim kültürümüzü şekillendiren bir Bağdat figürü mevcuttur.

Hülagü'nün Bağdat'ı yakıp yıkmasının bile, Türk kültüründe bir yeri vardır ki, teşbihlere konu olur.

➤ *Türk Tarih Kurumu ve Kültür Bakanlığı'nın UNESCO nezdinde, oradaki kültürel eserlerin korunması yönünde girişimleri oldu. Bu yeterli mi sizce? Daha neler yapılmalı?*

Eğer istenirse olur. Ama 'özen gösterilir mi' sorusu önemlidir.

Budist mabetleri dünya mirası olduğu için, II. Dünya Savaşı'nda, Japonya'nın Kyoto kentinde, bu eserlere bir tek mermi bile düşmemiştir. Çünkü, UNESCO ve o zamanki izdüşümü ile harekete geçilmiş ve hepsi korunmuştur.

Ama Bağdat için, Nizamiye Medreseleri'nin (Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından kurdurulan ilk İslam üniversitesi) veya İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin türbesinin bombalanmayacağını kim garanti edebilir?..

➤ *Bağdat'ı genel tarihi içerisinde değerlendirdiğimizde; taht ve kardeş kavgaları, Şii-Sünni çatışması, aşiret ayaklanmaları, ihtilaller ve son dönemde 10 yıl süren İran-Irak Savaşı ile 1991'deki Körfez Savaşı karşımıza çıkıyor. Körfez savaşından sonra, başta ilaç ambargosu olmak üzere, her alanda ağır bir ambargoya maruz kaldı Bağdat. Bağdat'ın kaderinde hüzün ve elem var sanki. Ne dersiniz, Bağdat'ın bahtını karalar mı bağlamıştır, hep bahtı kara mıdır Bağdat'ın?*

Bütün güzellerin bahtı kara olur. Bağdat Dicle'nin iki yakasında cazip bir bölge; tabiat güzel, suyun merkezi, bilim ve kültür var.

Bağdat'ın kaderi bu yüzden kara olmuştur, Bağdat hep ağlamıştır. Ama bu yazgı, güzel olan ve kilit noktalarda bulunan şehirlerin başında hep vardır. ■

Edebiyatta Bağdat

İskender Pala'ya 'edebiyattaki Bağdat simgesi' hakkında sorular yönelttiğimizde şu yanıtı alıyoruz: "Divan şairlerinin Bağdat hakkında çok şiirleri vardır. Kanuni ve IV. Murat *(solda)* dönemi şairlerinde görüleceği üzere, bu şiirler, Bağdat gündemde olduğu için yazılmış olabileceği gibi, özel bir ilgi dolayısıyla da yazılmış olabilir. Ama farklı dönemlerdeki şairler, Bağdat'ı Hülagü'nün istilası ile anar *(sağ altta; Hülagü Han, Alamut Kalesi'ni zaptediyor)*. Mesela Nedim'in bir şiiri vardır, der ki: "Tahammül mülkünü yıktın Hülagü Han mısın kafir, / Aman dünyayı yaktın âteş-i sûzan mısın kafir." Burada şair, sevgilisine hitaben diyor ki; 'ey sevgili tahammülümün sınırlarını yıktın, Hulagu Han mısın, bu güzelliğinle bütün dünyayı yaktın, sen yoksa gerçekten yakıcı bir ateş misin?..' Bağdat'ın nasıl yandığını, buradan anlayabilirsiniz... Bir çok şair ve yazarımızın Bağdat'a ilişkin sayısız hatırası da vardır. Bağdatlı Ruhî, Bağdat'a özlemini bildiren terkib-i bendinin sonunda, çok lirik mısralar söyler. Ahmet Hâşim'de de *(üstte)* bu özlemi, hasreti görmek mümkündür. Divan Edebiyatı'ndan Tanzimat'a ve oradan da bugünkü modern edebiyata geçtiğimizde, doğal olarak gündemden çıkmaya başlar Bağdat."

İzmir'in yurtsever aydınlarından

Moralı kardeşler iş başında...

Mustafa Kemal, Avrupa ile istihbaratın sağlanması bakımından Moralızade Halit Bey'e güveniyordu. Onun kardeşi Rıfat Ahmet de İtalyan Postanesi'ne gönderilen resmi tebliğleri gizlice dağıtmakta ustaydı...

SAFA TEKELİ

Kurtuluş Savaşı günlerinde kurulan Anadolu Ajansı'nın, bir serüveni andıran; ilk haberlerini yayma çabalarını anlayabilmek için, o günlerin anıları arasında ilginç bir yolculuğa çıkmak gerekiyor. Bu yolculuğa, özverili yurtseverlerin çabaları ve anıları ışık tutuyor.

Moralızade Halit, Nail ve Rıfat kardeşler de bu çabayı gösteren, ancak adları en az duyulan yurtseverler arasında yer alıyorlar.

Moralızade Halit Bey'in adına, AA'nın 6 Nisan 1920'de kurulmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın ajans haberlerinin yaygınlaşmasını

1920 Nisan'ında, Antalya'da istihbarata ilişkin düzenli bir büro kurulmasını sağlamaya çalışan Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleri sonuç verir: O günlerde çekilen soldaki fotoğrafta, Hilmi Nalbantoğlu (1), İstiklal Mahkemesi üyesi Hüsrev Sami (2), Nail Moralı (3), İstihbarat Şube Müdürü Şükrü Bey (4) görülüyor. (PROF. DR. İNCİ EREFE ARŞİVİ)

sağlamak amacıyla yaptığı bir dizi telgraf haberleşmesi arasında rastlıyoruz.

Mustafa Kemal, Miralay Refet Bey'e (Bele) 16 Nisan 1920'de gönderdiği telgrafta, "İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti Katib-i Umumi Vekili Moralızade Halit Bey'in, Antalya, Rodos ve Avrupa'daki dostları aracılığıyla Antalya'da Avrupa ile iletişimi sağlayacak bir istihbarat şebekesi"ni kurabileceğini bildirir.

"Aslen Kütahyalı ve Mora'nın Patra'sında yerleşmiş Türk fatihleri" soyundan olan Moralızade Halit Bey, kardeşi Nail Bey ve bazı arkadaşları, "Mondros Mütarekesi'nin yedinci günü" 6 Kasım 1918'de, "Müdafaayı Hukuku Osmaniye Cemiyeti"ni, kendi yazıhanelerinde gayri resmi olarak kurarlar.

Nail Moralı, "Mütareke'de İzmir Olayları" adlı anılarında, İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgalinden bir gün önce yayımlanan Reddi İlhak Beyannamesi'ni ağabeyinin kaleme aldığını hatırladığını anlatır. Moralızade kardeşlerin Kordonboyu'daki yazıhaneleri, işgal güçlerine karşı verilen mücadelenin odağı gibidir.

İşgalin ardından, Yunanlılar tarafından yakalanan Halit Bey, yüzlerce subay ve sivil arasında itilip kakılarak götürülürken, yolda kurtarılarak, birkaç gün sonra İstanbul'a gitmesi sağlanır. Bir süre sonra da Nail Bey ve küçük kardeşleri Rıfat, İstanbul'a giderler. Ancak Rıfat, İzmir'deki ticarethanenin açılması için İzmir'e dönecektir.

Halit ve Nail beyler, çalışmalarını bu kez İstanbul'da yürütürler. Cağaloğlu'na yerleşen Cemiyet, İstanbul basınıyla yakın ilişki kurarak, bir müstensih (sapirograf) makinesiyle çoğalttıkları bültenleri dağıtarak, "Anadolu'da başlayan silahlı milli harekete yardımcı olmaya" çaba gösterirler.

Nail Moralı, Cemiyet'in çalışmalarını geceyi gündüzüne katarak, birçok tehlikeye göğüs gererek, ağabeyi Halit Bey'in yönettiğini; ağabeyinin Anadolu'ya insan ve silah kaçırma işlemlerinde görev aldığını anlatır.

Halit Moralı'nın gençlik yılları (solda)... Küçük kardeş, şair Rıfat Ahmet Moralı (sol altta).

Halit Bey'in de Ankara'ya gidişinden bir süre sonra Nail Moralı, İstanbul'da pek göze görünmemeyi uygun bulur; ancak bir keresinde 'Anadolu kuryesi' ile yakalanmaktan kıl payı kurtulur.

Daha sonra Nail Bey de bir İtalyan vapuru ile Rodos-Antalya üzerinden Ankara'ya gider. Nail Bey, Ankara'ya İtalyan işadamlarıyla yaptığı görüşmeler sonucu elde ettiği cephane sağlama önerisini de götürür.

Nail Bey, Ankara'da fazla kalmaz. 21 Şubat 1921'de toplanacak Londra Konferansı'na katılmak üzere yola çıkan Dışişleri Bakanı Bekir Sa-

Alttaki İzmir kartpostalında, Kordonboyu'nda görülen en sağdaki bina, Rıfat Ahmet Moralı'nın posta kutusunun bulunduğu İtalyan Postanesi (altta).

İşgal günleri İzmir'inin Kordonboyu'nda, Sporting Club'ın önü (sağda).

mi (Kunduh) Bey'in kafilesine katılarak, Antalya'ya kadar beraber giden Nail Bey, daha sonra Rodos'a geçer. Ağabeyi Halit Bey de bir süre önce Rodos'a gitmiştir.

AA'nın kuruluşunda etkin rol oynayan ve kurulduktan sonra Ajans'ın işlerini yürütmekle görevlendirilen Yunus Nadi de Mustafa Kemal gibi bazı yazışmalarda bulunur.

Avrupa ile ilişki kurmak, özellikle dış dünyaya Kurtuluş Savaşı haberlerini hızla ulaştırabilmek için, Antalya ve Rodos'ta bir merkeze sahip olmak gerektiğine inanan Yunus Nadi, bu amaçla Miralay Refet Bey'e, Mustafa Kemal Paşa'dan dört gün önce telgraf çeker.

Yunus Nadi, 12 Nisan 1920 tarihli telgrafında, Refet Bey'e Antalya'da bir merkez kurup kurmadığını sorar ve Rodos'ta 'işe yarar ve kendisinin tanıdığı Türkler' bulunduğunu, Rodos'un haberleşme kablosunun Marmaris'te son bulduğunu sandığını, kendisinin Rodos'taki görevliler ile anlaşmasının mümkün olup olmadığının öğrenilmesini, özellikle "Rodos'taki bir kişinin" İtalyanlar tarafından benimsendiğini belirtir.

Ajans'ın odaları

7 Haziran 1920'de 'Matbuat ve İstihbarat, Neşriyat Müdüriyeti Umumiyesi Teşkiline Dair Kanun' Meclis'te kabul edilir. Bazı milletvekilleri, "Ajans'ın" ileride 'Antalya, Trabzon, Samsun' gibi merkezlerde 'acentelikler' (temsilcilikler) kurabileceğini gündeme getirirler. Nitekim, "Ajans"ın bir 'müdüriyet' olarak bünyesinde yer aldığı genel müdürlüğün kurulmasından üç ay sonra Meclis'te, 28 Eylül 1920'de, Genel Müdür Galip Bahtiyar *(Göker; solda)* Bey, "Ajans'ın" çalışmalarını anlatırken, Antalya, Trabzon ve Zonguldak'ta 'istihbarat odaları' açıldığını bildirir.

Yunus Nadi adını anmasa da, bu kişinin 'Moralızade' kardeşlerden olması ihtimali yüksektir. Nail Moralı da anılarında, İstanbul'daki çalışmaları sırasında, Yunus Nadi Bey'den çok yardım gördüklerini anlatır.

Mustafa Kemal de dört gün sonraki yukarıda söz edilen telgrafında, 'Moralızade Halit Bey'in adını anar.

İzmir'de kalmış olan küçük kardeş Rıfat Ahmet ise Antalya İstihbarat Merkezi'nden İzmir İtalyan Postanesi'ndeki özel kutusuna gelen Anadolu resmi tebliğlerini; -ki bunların arasında büyük ihtimalle AA bültenleri de bulunmaktadır- milli harekete bağlı kalan İzmir gazetelerine ve tanıdıklara dağıtılmasını temin eder. ■

Amiral Bristol'un ele geçirdiği bülten

AGENCE D'ANATOLIE
ANGORA le 25 janvier 1921 No 49

LA BATAILLE D'IN -EUNU ET LE COMMUNIQUE GREC

L'Agence d'Anatolie a été chargée de publier la note suivante sur la bataille d'In Eunu :

Le quarti er général Grec qui n'a pas publié des communiqués officiels du 17/1 1921(date que la bataille d'In Eunu était terminée par notre victoire) jusqu'au 16 1921 prétend dans son communiqué du 17/1921 que le mouvement Grec n'était qu'une simple reconnaissance offensive et s'efforce à amoindrir l'importance de ce mouvement militaire.

Nous ferons remarquer en réponse que:

1 — Nos forces, selon un plan arrêté, et sur l'ordre qu'elles avaient reçu, avaient attiré l'ennemi jusqu'aux environs d'In Eunu. De sorte que les troupes Grecques s'étaient éloignées de 130 Kilomètres du point qu'elles avaient commencées l'offensive. On ne peut certe pas appeler offensive de reconnaissance» un mouvement militaire exécuté dans une si vaste étendue.

2 — La grande bataille d'In Eunu a duré 36 heures consécutives avec toute sa véhemence, et l'ennemi n'a pas pu résister devant nos forces -qui s'étaient assurées à la supériorité à tout point de vue- et a dû se retirer. Les grecs ont eu des pertes énormes dans cette bataille et leur retraite avait toute à fait un caractère de fuite,

3 — Le quartier Général Grec, avait annoncé la marche en avant de ses troupes aux environs de Bilédjik. Sakad et Boz Euyuk comme un succès définitif.

C'est une contradiction ironique et drôle que d'appeler plus tard ce mouvement comme une reconnaissance offensive.

ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol *(altta)*, 13 Nisan 1921'de Washington'a, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği kriptoda, Ankara Hükümeti'nin etkinliklerinden doyurucu enformasyon elde edebilmenin güçlüğünden söz eder. Amiral Bristol, ele geçirdiği "Ankara Hükümeti'nin yayımı olan Anadolu Ajansı"nın bültenlerini de Washingon'a gönderir. 'Bureau d'Information Adalia' (İstihbarat Bürosu - Antalya) kaşeli ve 25 Ocak 1921 tarihli bülten de bunlardan biridir *(solda)*.

merakediyorum@googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

BİLGİLENME K HERKESİN HAKKIDIR
merakediyorum@
googlegroups.com
http://groups.google.com/group/merakediyorum

Cumhuriyet seçkinlerinin adresi

Moda Deniz Kulübü

1927 yazında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Moda Burnu'nda, vapur iskelesinin ikinci katında sallanan flamayı görünce, meraklanır. Burasının İngiliz Yat Kulübü olduğunu öğrenince de, bir 'Türk Yat Kulübü' kurulmasını ister.

DENİZ KAVUKÇUOĞLU

Eski Modalıların anlattıklarına göre, 1927 yılı yazında kendisi için düşünülen bir yazlığa yer bakmak için, 'Acar' motoru ile Kalamış Koyu'nda bir gezinti yapan Atatürk, dönüş yolunda Moda Burnu'na yaklaşıldığı sırada, vapur iskelesinin ikinci katında sallanan bir flama görünce, "Bu nedir?" diye sorar.

Yanındaki zevattan, büyük olasılıkla Zeki Rıza Sporel, orasının İngiliz Yat Kulübü olduğunu söyler.

Bunun üzerine Atatürk, "Denize inmek medeniyetin şiarıdır!" der ve eliyle iskelenin gerisindeki bir odun deposunu işaret ederek, "Burada bir Türk Yat Kulübü kurulsun!" buyruğunu verir.

Aradan 7 yıl geçer. 1934'te İktisat ve Ticaret Bakanı Celâl Bayar, Zeki Rıza Sporel'in 'Ceylan' adındaki yatıyla Moda Koyu'nda dolaşırken yanındakilere Atatürk'ün, "Denize inmek medeniyetin şiarıdır!" sözleri ile verdiği buyruğu anımsatarak, bu projeyi yaşama geçirmenin

Moda Deniz Kulübü'nün ilk binasının deniz cephesinden görünüşü (altta). Kulübün ilk yöneticisi Zeki Rıza Sporel (sağ sayfada, altta).

maliyetini sorar.

"25-30 bin liralık bir destek yeterlidir..." yanıtını alınca, ertesi gün İş Bankası, geleceğin Deniz Kulübü'ne 30 bin liralık kredi açar. Fazıl Öniş, Muvaffak İşmen ve Zeki Rıza Sporel, Türk Yat Kulübü'nü 1935 yaz sezonuna yetiştirmek üzere görevlendirilir.

Eski odun deposu ise bu arada önce özel bir konuta dönüştürülmüş, fakat sahiplerinin bir süre sonra buradan taşınmaları üzerine yapının alt katı umuma açık bir gazino olarak hizmet vermeye başlamış, üst katı da artık çok az üyesi kalmış olan Türk-İngiliz Kulübü tarafından kiralanmıştır.

Üç kişilik 'Türk Yat Kulübü' girişim kurulunun Türk-İngiliz Kulübü ile görüşmeleri kısa zamanda başarıyla sonuçlanmış ve 64 üyesi bulunan kulüple birleşme sağlanarak, kurulan yeni kulübe 'Moda Deniz Kulübü' adı verilmiştir.

İngilizlerle yapılan görüşmelerin başarılı sonuçlanmasında, Zeki Rıza Sporel'in ünlü İngiliz ailesi Withall'lerin damadı olmasının, hiç kuşkusuz önemli payı olmuştur.

CELÂL BAYAR'A KRAVAT...

8 Nisan 1935 günü kurulan Moda Deniz Kulübü'nün Kurucu Yönetim Kurulu şu isimlerden oluşuyordu: Celâl Bayar (İzmir Milletvekili), Fazıl Öziş (Türkiye İş Bankası Genel Direktör Muavini), Muvaffak İşmen (Türkiye İş Bankası Genel Direktör Muavini), Arnold Haendel (Deutsche Orient Bank İstanbul Şubesi Direktörü), Zeki Rıza Sporel (Yüniş Fabrikaları İstanbul Ajansı), Arthur Withall (İngiliz Sefareti Pasaport Dairesi Şefi), Reginald Whitall (işadamı).

Kulübün yöneticiliğine ise işadamlığının yanı sıra Fenerbahçe futbol takımının kaptanı olarak büyük ün yapmış olan Zeki Rıza Sporel getirilmiş, 1970 yılında yaşama gözlerini yumana kadar bu görevi sürdürmüştür.

Futbol yaşamında 16 kez 'milli' olan ve 1946-1957 yılları arasında Demokrat Parti milletvekilliği yapan Z. R. Sporel, çalışkan olduğu kadar da titiz bir insandı. Özellikle kılık kıyafete büyük önem verir, giysileri uygun olmayanları kulübe sokmadığı gibi, en önemli konukları bile uyarırdı. Hatta sıcak bir yaz günü, kulübe kravatsız gelen Celâl Bayar'a bile nazik bir şekilde bir kravat getirip taktığı anlatılır.

30'lu yılların sonunda, vefatından kısa bir süre önce Atatürk Celâl Bayar ile birlikte Moda Deniz Kulübü'ne geliyor (solda). İran Şahı Rıza Pehlevi ve eşi Farah Diba, Moda Deniz Kulübü'nde (sol altta).

CUMURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ
No 771

18 Eylül 1936

Bay Zeki Rıza Sporel
Deniz kulübü azasından

6.9.936 Pazar günü kulübünüzün tertip ettiği deniz yarışlarının intizam ve muvaffakiyeti gayanı tekmildir.

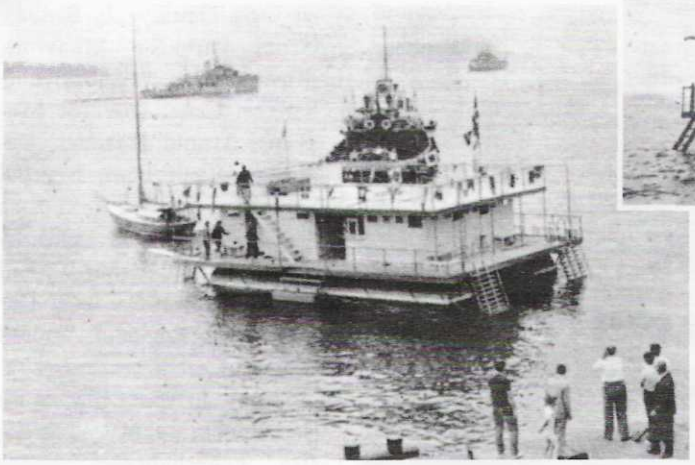
Bu hususteki alaka ve yardımlarınızdan dolayı teşekkür ed.r sevgilerimi sunarım.

Dahiliye Vekili ve
C.H.P. Genel Sekreteri

6 Eylül 1936 günü, Atatürk'ün misafiri olarak Türkiye'ye gelen İngiltere Kralı VIII. Edward'a, Moda Deniz Kulübü'nde, İstanbul'daki İngiliz kolonisi mensupları tanıtılır (solda). Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın, Zeki Rıza Sporel'e gönderdiği ve Deniz Kulübü'nün 6 Eylül 1936'da düzenlediği yarışlardaki 'intizam ve muvaffakiyeti' takdir eden 12 Eylül tarihli yazısı (üstte).

Moda Deniz Kulübü'nün simgesi sayılan ve bugün de kimi üyelerin denize girmek için kullandığı 'raft'ların ilki (küçük fotoğraf) ve 60'lı yılların ortasında yapılan yeni 'raft'ın, kalafat yerinden indirilip, kulübün açıklarına çekilişi (sağda). Kulübün '30. Yıl Kitabı'nda fotoğrafı yer alan bir üye: Ömer İnönü (sağda).

ULUSLARARASI KONUKLAR

Moda Deniz Kulübü kısa zamanda yalnızca yörenin değil, İstanbul'un tüm seçkin insanları için bir çekim merkezi oldu. Kulübün konukları arasına, zaman zaman başta Atatürk olmak üzere, İsmet İnönü, İngiltere Kralı Edward, İran Şahı Rıza Pehlevi, Irak Kralı Faysal gibi yerli ve yabancı devlet adamları da katıldı.

Yaz akşamları kulüp, İstanbul'un en şık hanımlarıyla renklenir; dönemin en ünlü yerli ve yabancı orkestralarının eşliğinde dans eden çiftler, kulübün önünde toplanan sandallar içinde kendilerini hayranlıkla izleyen 'dış konuklara' hünerlerini gösterirlerdi.

Üstat Münir Nurettin Selçuk'un her yaz en az bir kez verdiği konser gecelerinde, yalnızca kulübün önü değil, tüm Moda Koyu sandallarla dolar, iskelenin üzerinde adım atacak yer kalmazdı.

TEKNELER VE ÜNLÜ 'RAFT'

İlk kulüp binasının hemen yanına yapılan kayıkhane, çekek yeri, tekne onarım ve bakım atölyeleri, kulübün sportif faaliyetlerine hareketlilik kazandırmıştı. Kulüp o yıllarda, iki

Kadıköy'de, 'güzide bir semt' olarak öne çıkan Moda...

Moda, gençliğe adım attığım 1950'lilerin sonlarında, İstanbul'un en güzel semtlerinden biriydi *(üstte ve sağ üstte; Moda Koyu'nda bir Kabotaj Bayramı. Sağda; Moda Plajı'nın hâlâ 'Moda Deniz Banyosu' diye anıldığı 50'lerden İskele ve Kulüp binası)*... İlk yerleşimin M. Ö. 685 yılında başladığı, önce Megaralıların, sonra da Fenikelilerin kendilerine yurt edindikleri söylenen Moda'nın yaşamına, 19. Yüzyıl'ın ortalarından itibaren, yaklaşık 80 yıl boyunca, İtalyan ve İngiliz asıllı Levanten aileler damgalarını vurmuşlardı... Fakat Moda, 'güzide bir semt' olarak öne çıkmaya, Osmanlı'nın son dönemlerinde, kapitülasyonlardan yararlanan çeşitli uluslardan banker ve işadamlarının burasını 'yazlık' olarak seçmeleriyle başlamıştı. Bu semte yazlığa gelen İtalyan, İngiliz, Fransız ve Avusturyalıların yaşam biçimleri; giyim kuşamları, gelenek ve görgüleri açısından Kadıköy yakasının diğer yörelerinde yaşayan nüfusla karşılaştırıldıklarında, değişik özellikler gösteriyordu... Çayırı ve fundalıklarıyla küçük bir ormanlık olan Moda Burnu'ndaki yeni yerleşime, 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından sonra Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemi

Deniz dergisinin 1936 yılındaki bir sayısında şu satırlar yer alır: "Azimli İktisat Vekili'miz Celâl Bayar'ın Çeşme seyahati: 13 Ağustos 936 Perşembe... Hava sakin ve latif. Moda Deniz Kulübü'nün İpar kotrasıyla, saat 16.00'da Moda'dan hareket edildi." (Sağ üstte). 60'lı yılların başından iki isim: Vinylex firmasının sahipleri Hüseyin Altan ve A. Necati Dölay (solda).

adet olimpik tekne, iki adet orta ve iki adet kaba yole ile altı adet sandal, bir de motorlu tekne sahibi olmuş; daha sonra da 'Rüya' kotrası ile büyük 'Refuge' motorunu satın almıştı.

Aynı dönemde Celâl Bayar, 'Bayar 1' ve 'Bayar 2' adları verilen christ craft motorlarını; armatör Hayri İpar, Rio de Janeiro'da inşa edilen 'İpar' yatını; Refii Bayar 'Yıldız' yatını; Nuh Naci Yazgan, Amerika'dan getirdiği 'Yazgan' gezi motorunu; Nurullah ve Sabur Sami Draz 'Emek 1' ve 'Rüzgar' motorlarını; daha sonra da Fuat Süren 'Flamingo' yatını armağan edince, Moda Deniz Kulübü hatırı sayılır bir filonun sahibi olmuştu.

Bugün artık Moda Deniz Kulübü'nün bir simgesi duruma gelmiş olan, aynı zamanda da Kalamış ve Moda koylarındaki küçük tekneler için bir 'ileri karakol' görevi gören 'raft' da, o dönemlerin gemi inşaat mühendisi Naci Erk tarafından tasarlanmış ve inşa edilerek denize indirilmişti.

KULÜP TARİHİNDE KARA GÜNLER

Moda Deniz Kulübü, tarihinin en kara gününü 27 Mayıs 1960 günü yaşadı. Devrim sabahı, kulüp binası bir askeri birlik tarafından sarıldı ve içeride arama yapıldı. Kulübün '1 numaralı' kurucusu olan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Mükerrem Sarol, Osman Kavrakoğlu, Celâl Yardımcı, Agâh Erozan gibi kulüp üyesi Demokrat Partili bakanlar,

bankerlerinden Lorando ve Tubini aileleri öncülük etmişlerdi... Jean Lorando, sarraflık yaparak ve Saray'a borç vererek çok büyük bir servete kavuşmuştu. Kızı, Boğaz'da görkemli bir yalısı bulunan Polonya soylularından Kont Ostrorog ile evlenince aile genişledi. Daha sonra aileye

Avusturya kral soyundan Kontes Fürstenberg de gelin olarak katıldı. Eski kuşak Modalılar, kontesin Heinrich Frankenstein adında Avusturyalı bir baronla evli olan kızı Marie Pia'yı yakından tanırlardı... Moda'nın ilk sakinlerinden Lorando ve Fürstenberg'lerden, bugün geriye tek bir yıkık duvardan başka bir şey kalmadı... İngiliz asıllı Whitall ailesi de Moda'ya damgasını vuran Levanten ailelerden biriydi. Bu aileden de geriye, üstünde 'Withall (Vitol) Çıkmazı' yazılı bir sokak tabelası bir de, 1876 yılında Yusuf Kamil Paşa Sokağı'nda ibadete açılan ufak, fakat çok şirin bir yapı olan Anglikan Kilisesi kaldı *(solda; Withall ailesinin son temsilcisi İrene Withall, kilisede).*

60'lı yıllarda Moda Deniz Kulübü'nde bir balo gecesi (sağda). Yine aynı dönemde, 1962 yılında, Deniz Kavukçuoğlu annesi Nuşin Hanım ve babası Ferit Bey ile birlikte (en sağda). Yine 60'lı yılların kimi üyeleri: Nejat Eczacıbaşı (sağda), Falih Rıfkı Atay (sağ altta), Fahrettin Kerim Gökay (sağda, en altta).

Vinylex firmasının sahipleri Hüseyin Altan ve Necati Dölay gibi iktidar partisine yakın işadamları tutuklandılar.

27 Mayıs Devrimi'ni izleyen günlerde, birkaç yüz metre ötedeki Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın Lozan Kulübü'nde büyük sevinç yaşanırken, Moda Deniz Kulübü'nün üzerine çöken hüzün, uzun bir süre dağılmadı.

Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı'nda idam cezasıyla yargılanan bakan ve milletvekillerinin eşleri, çocukları, yakınları kulübe geldiklerinde, diğer üyeler onların kederlerine, gözyaşlarına ortak oldular.

Kulüp eski havasına ancak yıllar sonra, tutuklu kulüp üyeleri Kayseri Cezaevi'nden salıverilince kavuştu.

Kulüp, bir başka sıkıntılı dönemi de bugünkü kulüp binası inşaatının 1960 yılında belediye tarafından durdurulması üzerine yaşadı.

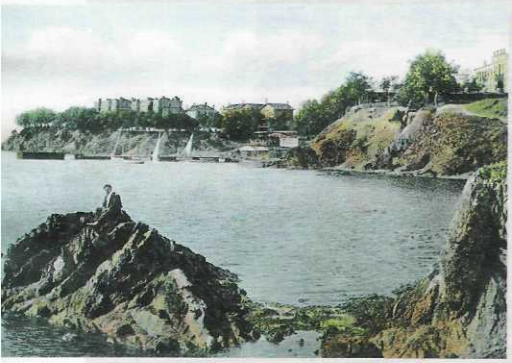
27 Mayıs Devrimi sonrasında alınan bu karar, Demokrat Parti'ye yakın Adalet Partisi'nin iktidar döneminde de değiştirilmedi.

Bu arada, eski kulüp binasının son sahibi tarafından 1982 yılında satışa çıkarılması ve mali durumunun o tarihlerde yetersiz olması nedeniyle, kulüp çok zor günler geçirdi. Nihayet yasaklama kararının kalkması üzerine, kulüp 1983 yılında yeni yerine geçti.

'Moda' adı nereden geliyor?

Kimileri yaz-kış Moda'da oturmaya başlayan Levantenler, yabancı uyruklu Hıristiyanlar ile Osmanlı uyruğundaki Rum, Ermeni ve Yahudi işadamlarının birçoğunun işyerleri Galata'da bulunuyordu... 'Moda' sözcüğünün bu varsıl ailelerin 'Avrupai' görünümlerinden mi, yoksa daha önce kullanılan ve çevresi surlarla çevrili şatolara verilen bir ad olan 'Motta'dan mı geldiği bilinmiyor. Ayrıca tarihte de, Moda'da böyle bir şatonun varlığını gösteren bir kanıta rastlanmıyor. Fakat bugünkü Moda Caddesi üzerinde, Kadıköy Kız Lisesi'nin karşına düşen mevkide, çok eskiden bir manastır bulunduğunu, Moda'nın da daha sonra bu manastırın bağ arazisi üzerinde kurulduğunu biliyoruz. Manastırın kalıntıları, 80 yıl öncesine kadar ayakta kalmıştı. Çocukluğumda, çok yaşlı Modalılar bu kalıntıları gördüklerini, hatta Moda Burnu'nu enine kesen bir tünelin ucunun, şimdi Moda Deniz Kulübü'nün bulunduğu yere kadar geldiğini, küçükken bu tünelin içinde oynadıklarını anlatırlardı.

ÜYELERİN MESLEKLERİ

Moda Deniz Kulübü'nün 1935 yılı sonunda 192 olan üye sayısı, 1966 yılında 910'a yükselmişti. O yıl yayımlanan kulüp albümünde verilen bilgilere göre, 63 ayrı meslek grubunda yer alan kulüp üyeleri içinde tüccarlar 317 üye ile başı çekiyorlardı. Tüccarları

70 üye ile doktorlar, onları da 64 üye ile mühendisler, 52 üye ile avukatlar ve 47 üye ile fabrikatörler izliyordu.

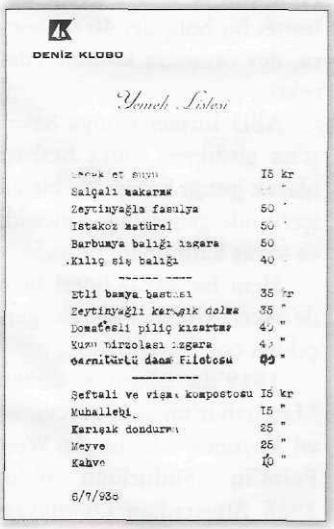

Türkiye'deki tüm bankaların ve önemli kamu kuruluşlarının genel müdürleri kulüp üyesiydiler.

Bugün yaygın ve gözde olan meslekler, kulübün ilk otuz yılında neredeyse hiç temsil edilmiyordu. 910 kulüp üyesi arasında meslek hanesinde 'ekonomist', 'borsacı', 'dekoratör' ya da 'yayıncı' yazan yalnızca birer üye vardı.

'Nakliyeci'lerin ve 'reklamcı'ların sayısı dört, 'turizmci'lerin sayısı ise üçtü. 1966 yılında kulüp üyeleri arasında tek bir 'iletişimci' ya da 'halkla ilişkiler uzmanı' yoktu.

DENİZ KLOBU

Yemek Listesi

[illegible] et suyu	15 kr
Salçalı makarna	[illegible] "
Zeytinyağlı fasulya	50 "
Istakoz Matürel	50 "
Barbunya balığı ızgara	50 "
Kılıç şiş balığı	40 "
Etli bamya hastası	35 kr
Zeytinyağlı karışık dolma	35 "
Domatesli piliç kızartma	40 "
Kuzu pirzolası ızgara	40 "
Sarnıtürlü dana filetosu	60 "
Şeftali ve vişne kompostosu	15 kr
Muhallebi	15 "
Karışık dondurma	25 "
Meyve	25 "
Kahve	10 "

6/7/938

KULÜBÜN ÜNLÜLERİ

Kulüp üyeleri arasında toplumun yakından tanıdığı birçok ünlü isim de vardı.

Dönemin ünlü futbolcularından Can Bartu, Türk Sanat Müziği'nin ölümsüz ismi Münir Nurettin Selçuk, yazar Vâlâ Nurettin ve Refik Erduran; gazeteciler Falih Rıfkı Atay, Burhan Felek, Nadir Nadi, Ferhan Devekuşuoğlu, Necmettin Sadak, Ümit Deniz; armatörler Avni Meserretçioğlu, Nuri Cerrahoğlu, Rıza Sadıkoğlu, Malik Yolaç; profesörler Şükrü Baban, Şinasi Hakkı Erel, Fahrettin Kerim Gökay, Hıfzı Timur; sanayiciler Nejat Eczacıbaşı, Jack Kamhi, Rahmi Koç, Necmi Komili, Rebii Gorbon, Kadir Has, Fuar Süren, Raif Dinçkök; eski politikacılar Agâh Erozan, Osman Kavrakoğlu, Mükerrem Sarol, Celâl Yardımcı ve daha birçok ünlü kulüp üyesiydiler.

1960'lı yıllarda kulüp üyelerinin yüzde 11'ni azınlıklar ve Levantenler oluşturuyordu.

Bunların arasında Moda'nın ilk sakinlerinden olan Lafontaine ailesinden bir, Whitall ailesinden de üç üye vardı. İlerleyen yıllarda, artan üye sayısı içinde, azınlık mensuplarının da Levantenlerin de oranı düştü. ■

İngilizlerin 'Yacht Kulübü'

İngiliz asıllı Whitall ailesi, Moda'ya damgasını vuran Levanten ailelerden biriydi. Withall ailesi ticaret yaşamının yanı sıra sosyal ve sportif etkinliklerde de faaldi. 1900'lü yılların başında Withall'lerin öncülüğünde, Moda'da yerleşmiş İngilizler tarafından 'Yacht Kulübü' adı altında Moda vapur iskelesinin üst katında bir kulüp açılmıştı *(üstte)*. Çeşitli sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerin yapıldığı kulüp daha sonra, Türklerin de katılımıyla 'Türk-İngiliz Kulübü' adını aldı. Kulüp daha sonra yer değiştirerek, önceleri odun deposu olan, sonraları ise Van Valisi Tahir Paşa'nın oğlu Cevdet Bey tarafından bir konuta çevrilen, Moda'nın yerlileri tarafından 'Eski Kulüp' olarak bilinen iskelenin sağındaki kâgir yapıya taşındı.

60'lı yıllardaki üye listesinden iki ünlü: Futbolcu Can Bartu ve gazeteci Burhan Felek (sol üstte). Kendisi de kulüp üyesi olan Münir Nureddin Selçuk, bir konserde: Kemanda Sadi Işılay, kanunda Artaki Candan, cümbüşte Yorgo Bacanos ve tamburda Münir Nureddin. Sol başta ise kızı Meral Selçuk (solda). Kulübün, Haziran 1938'deki bir yemek listesi (solda).

Güneybatı Pasifik Kuvvetleri Komutanı ve...

Japonya'nın efendisi General MacArthur

Japonya'da işgal birlikleri komutanı olarak, beş yıl boyunca, tam yetkiyle ülkeyi yöneten General MacArthur, 20. Yüzyıl Amerika'sındaki asker tipinin en belirgin temsilcisiydi.

M. Tanju Akad

Üç büyük savaşın, iki dünya savaşı ve Kore Savaşı'nın generali; 13'ü gerçek kahramanlık nedeniyle verilmiş 22 madalyanın sahibi General MacArthur (sağda).

Douglas MacArthur, 1899 yılında West Point Harp Akademisi'ne girdiği zaman ABD, İspanyolların elinden Filipinler ve Küba'yı kaparak 'emperyal' çağına ilk adımlarını atıyordu. "Amerika'nın misyonu" fikri, bu dönemin ideolojik gıdasıydı ve herkese yeterli dozda verilmekteydi.

MacArthur, West Point'i birincilikle bitirdi. Mezuniyetten sonra genç MacArthur babasının yanına gitti ve Uzakdoğu'yu dolaştı. Japonya'dan Hindiçini'ye kadar gezip dolaştığı bu bölgede, 40 yıl sonra, dev ordulara komuta edecekti.

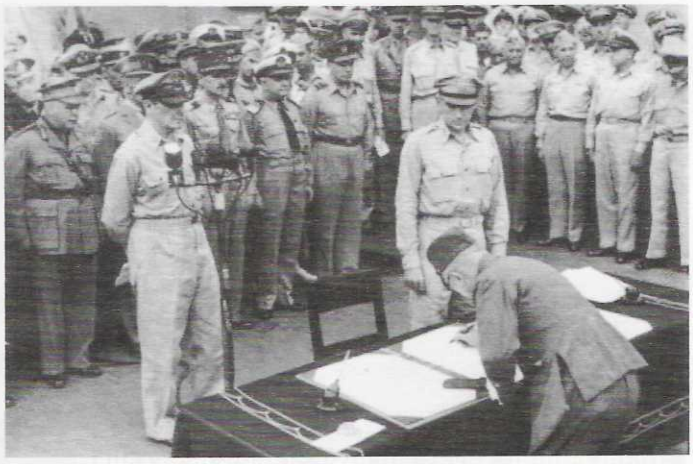
ABD Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra binbaşı olarak gittiği Fransa'da bir yıl içerisinde generalliğe yükseldi ve savaş kahramanı oldu.

Hem bir savaş lideri hem de askeri yönetici olarak, gerçekten çok başarılıydı.

1919'da ülkesine dönen MacArthur'un yeni görevi, üç yıl boyunca eski okulu West Point'in müdürlüğü oldu. 1928 Amsterdam Olimpiyat-

ları'nda Amerikan Takımı'nın başkanlığını yaptı. 1930 yılında Genelkurmay Başkanı oldu ve bu görevi 1935 yılına kadar sürdürdü.

General MacArthur, İmparator Hirohito ile birlikte (en solda). 2 Eylül 1945: Missouri zırhlısının güvertesinde Japon generali Umezo, teslim belgesini imzalıyor (solda). MacArthur, Başkan Roosevelt ile (altta).

UĞURSUZ 1941 YILI!

1941 yılı gelip çattığında Başkan Roosevelt, MacArthur'u Uzakdoğu'daki Amerikan Birlikleri Genel Komutanlığı'na getirdi. Yine o yılın 7 Aralık günü, Pearl Harbor'u duydukları zaman, Filipinler Komutanlığı'nın subayları, en azından baskına uğramayacaklarını düşünüyorlardı. Ama buna rağmen uğradılar. Japonları küçümsemenin bedelini de pahalı ödediler...

MacArthur, elinde kalan son kuvvetlerle, Manila Körfezi'ndeki Corrigedor Adası'na çekildi.

Japonya'nın büyük 100 günü yaşanıyordu... Filipinler, Hindiçini, Endonezya ve Pasifik Adaları, art arda fethediliyordu. Malaya düştü, ardından Singapur Komutanı Percival, 100 bin şaşkın İngiliz askeriyle 30 bin Japon'a teslim oldu.

Artık Uzakdoğu'da sadece iki hedef kalmıştı: Hindistan ve Avustralya... Hindistan'ı almak için Burma'da, Avustralya'yı almak için de son engel olan Yeni Gine'de ilerlemeye başladılar...

İşte, MacArhur burada sahneye çıktı ve elindeki derme çatma birliklerle Yeni Gine'deki Japon ilerlemesini durdurdu. Gerçi bu başarıyı, Japonya'nın güçlerini aşırı dağılması sayesinde elde etmişti; ama zafer zaferdi! Sahne ışıkları üzerinde toplanmaya başladı ve o da bunun devamı için elinden gelen her şeyi yaptı.

Basınla ilişkileri iyi tutarak zaferlerinin ülkeye yansıtılmasını sağlıyor ve daha fazla kaynak talep ediyordu. Zaferler kazandıkça da giderek 'dokunulmaz' ve bağımsız hale geliyordu...

Tarih: 2 Eylül 1945. Yer: Missouri zırhlısının güvertesi. Dekor: Tokyo Körfezi'nde sıra sıra dizilmiş müttefik armadası. Saat: 8.55... Japon heyeti 'teslim' belgesini imzalamak

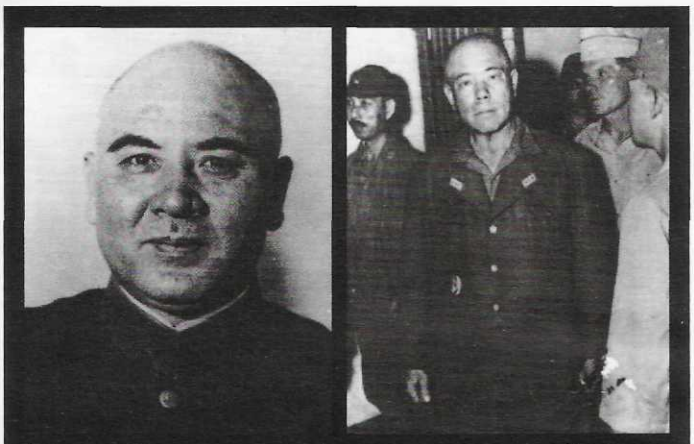
Yüzbaşı MacArthur, I. Dünya Savaşı öncesinde (altta).

General babanın oğlu

MacArthur'un babası, Filipinler'deki ilk Amerikan askeri valisiydi. Annesi ise West Point Harp Akademisi'nden itibaren hep genç MacArthur'un yükselmesi için çaba gösterdi.

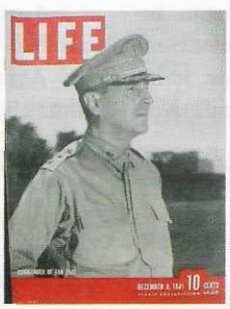
İdam edilen 'savaş suçlusu' Japon generalleri

Japon ordusunun ünlü komutanları 'Filipinler Fatihi' General Homma ile 'Malaya Kaplanı' General Yamashita'yı, MacArthur hiç de hukuki olmayan yargılamalar sonrasında idam ettirir.

üzere güverteye çıkıyor. MacArthur töreni başlatıyor. Mançurya'daki esir kampından bulup getirttiği Wainwright da orada. Bir nevi şeref konuğu. On sekiz dakika içinde imzalar atılıyor ve İkinci Dünya Savaşı sona eriyor.

Tören radyodan tüm dünyaya yayınlanıyor. Japonlar antlaşmanın bez ciltli kopyasını alıp gemilerine binerken, yüzlerce bombardıman uçağı, gemilerin üzerinden geçip Fujiyama dağına doğru süzülüyor. Deri ciltli kopya müttefiklere kalıyor.

Törenler bitip işi olmayanlar dağılırken, MacArthur işgal komutanı olarak Tokyo'daki ofisine dönüyordu. Japonya'ya geldiğinden beri korumasız dolaşarak herkesi büyük bir şaşkınlığa uğratmış, yaverleri saçlarını başlarını yolmuşlardı. Yenilgiden sonra, İmparator'a bile suikast düşünülmüştü. Ama MacArthur şöyle demişti:

"Doğu'da, korkmayan adam efendidir. Beni Japon halkının koruyacağına inanıyorum." Gerçekten de öyle oldu. Otokrat kişiliğinin tam da Japon ruhuna uygun olduğunu düşünenler hiç de az değildi. Ne var ki, doğruya doğru diyelim! MacArthur âlicenap bir otokrat olarak, Japon halkının sadece saygısını değil, sevgisini de kazanmayı başarmıştı.

MacArthur öncelikle, Japonların karşısında 'muzaffer bir işgalci' kimliğinin öne çıkarılmasını engelledi. Japonların beklediği baskıcı tutuma girmedi. İmparator'a dokunmadı. Savaş suçlularının yargılanması ve cezalandırılması kısıtlı tutuldu.

Bu arada, savaş yıkıntıları hızla kaldırılıyor, üretim artırılıyor ve reformlar birbirini izliyordu.

MacArthur bu ülkeyi yeniden yapılandırma işinden büyük bir keyif alıyor, ABD başkanı ve genelkurmayına danışma gereksinimi duymuyor ve kadife eldivenin arkasında, kendi demir iradesinin bulunduğunu hissettiriyordu.

Yalnızca Japon gazeteleri değil, Japonya'daki ABD gazetecileri de General'e ters düştükleri taktirde bir daha faaliyet gösteremiyorlardı. Elçileri bizzat kabul ediyor, istediği kişiyi sınır dışı ediyordu. Döviz kurlarını bile kendisi belirliyor, her şeye karışıyordu.

Galip ülkelerin temsilcileri, Washington aracılığıyla bir

Yıl 1941: Life dergisi kapağına 'General'i taşıyor; Amerikan basınının MacArthur'a ilgisi daha uzun yıllar sürecek (sağda). İlk grup Amerikan askerleri Kore'de (sağ altta ve altta).

'işgal konseyi' kurulması için baskı yaptılar. Ne var ki, bu konsey kurulduğu zaman da 'General' tarafından asla önemsenmeyecekti. Tam olarak 'havaya girmişti'... Artık kimseye hesap vermiyor, 'halkını' iyi yönettiğine inanıyor, etrafındaki kişiler ancak ona boyun eğdikleri sürece yerlerinde kalabiliyorlardı.

MacArthur'un dokunulmazlığının en önemli payandası ise, Amerikan kamuoyundan gördüğü destekti. ABD seçimlerinde 'başkan adaylığı' gündeme geliyor, adaylığını destekleyen komiteler kuruluyor ve işin ilginci, onu 'ABD Başkanı' olarak görmek isteyen Japonlar da kampanya düzenliyorlardı!..

Ama MacArthur, elinde kimseye hesap vermediği bir iktidar varken, bunu terk edip yarışa girmedi. Kore ile ilgili gelişmeler konusunda Washington, MacArthur'un yabancı misyon şeflerine bilgi vermesini istediği zaman, Kore'den sorumlu olmadığını söyleyen 'General' bu talebi anlamsız buldu: "Ben, egemen olarak, niçin böyle bir şey yapayım? Başkan Truman yapmıyor. İngiltere Kralı veya başka bir devlet başkanı da yapmıyor."

Ne var ki, Kore'de gelişmekte olan olaylar, MacArthur'un bu iktidarının sonunu getirecekti...

1950'nin 24 Haziran sabahı, Kuzey Kore topları ateş yağdırmaya başlarken, MacArthur'un faal askeri yaşamının son perdesi de açılıyordu. Ertesi gün, Uzakdoğu'daki tüm ABD güçleri ona bağlandı ve Güney Kore'yi desteklemesi istendi. Ama o, yine hazırlıksız yakalandı.

Birleşmiş Milletler kuvvetleri Mançurya'ya yaklaşırken Çin Halk Ordusu da Kore'yi desteklemeye karar vermiş ve gerilla savaşında ustalaşmış yüz binlerce askeri, geceleri yürüterek müttefik kuvvetlerinin karşısına yerleştirmişti.

MacArthur bu konuda karargâhına gelen sayısız uyarıyı yeterince önemsemedi.

Çin yığınağı karşısında tedbir almamış olması, MacArthur'un dokunulmazlığını kaldırdı. MacArthur efsanesi Amerikan halkı arasında sürüyordu; ama Truman onun ipini çekmeye karar vermişti.

16 Nisan 1951'de, 14 yıldır hiç görmediği ülkesine dönmek üzere yola çıktı. Japonya'da çeyrek milyon kişi onu uğurlamaya gelmişti. ■

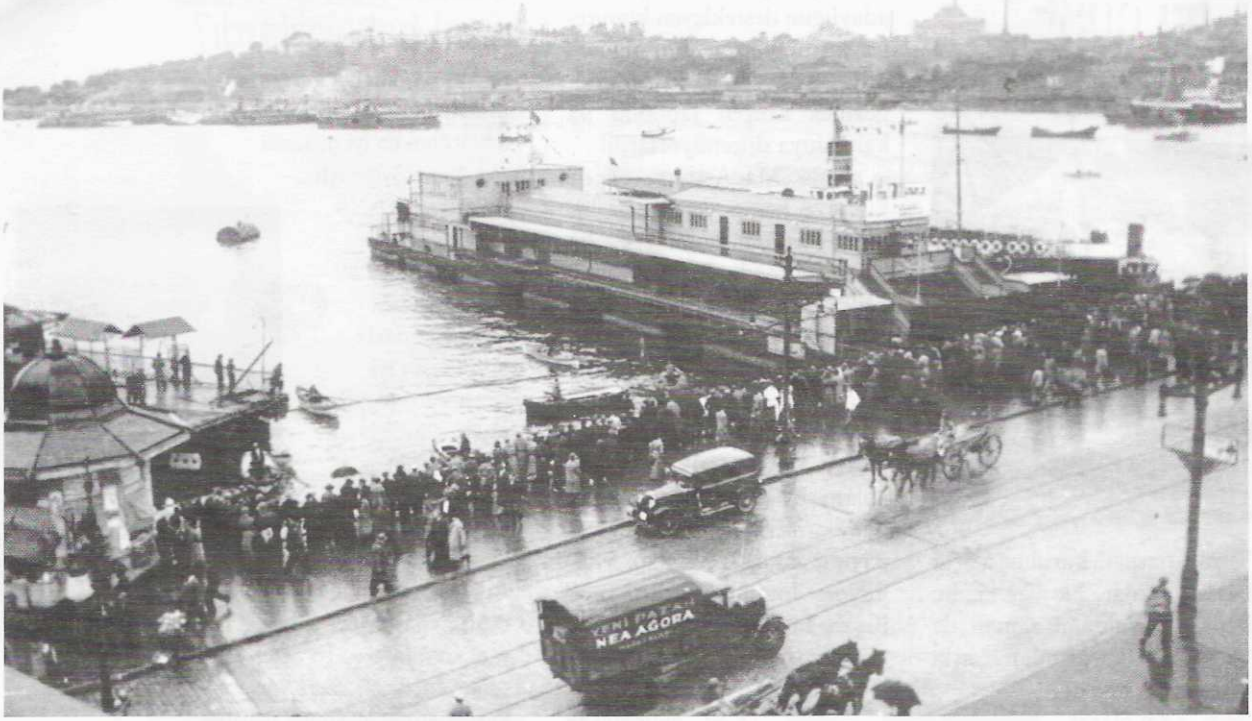

MacArthur'un Güney Kore'de karşılanışı (en üstte, solda). Kore Savaşı'ndaki başarısız yönetimine rağmen General MacArthur 1950'lerin başında da hâlâ bir efsaneydi (sol üstte). Ama Truman (solda; MacArthur ile birlikte) onun ipini çekmeye karar vermişti.

MacArthur'a nasıl bakıyorlardı?

General Montgomery *(altta)* MacArthur'un İkinci Dünya Savaşı'nın en iyi generali olduğunu söylemişti... Amerikan Genelkurmay Başkanı Marshall da, ondan pek hoşlanmamakla birlikte, en iyi generalleri olduğunu teslim ediyordu... İngiltere'nin Genelkurmay Başkanı Alanbrook da aynı görüşteydi: Askerlik sanatının en hızlı değişim gösterdiği yıllarda, yeni koşullara en iyi uyum sağlayan, hava, deniz ve kara kuvvetlerinin müşterek çalışma esaslarını çözen dahi beyinlerden birisiydi.

Karaköy'deki Kadıköy iskelesi

'Saatin altında bekle!'

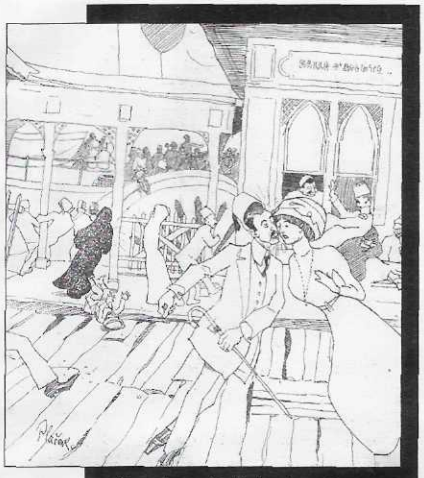
Karaköy rıhtımındaki Kadıköy iskelesinin İstanbulluların gündelik yaşamında çok önemli bir yeri vardı: Burası, her İstanbullunun ilk aklına gelen önemli buluşma yerlerinden biriydi.

ESER TUTEL

Eski Kadıköy vapur iskelesinin, İstanbulluların gündelik yaşamında çok önemli bir yeri vardı. Yalnız Kadıköy taraflarında oturanların değil, evleri de, işleri de Avrupa yakasında olan pek çok İstanbullunun vazgeçilmez uğrak yeriydi Kadıköy iskelesi...

İnsanlar birbirlerine çoğunlukla hep Kadıköy iskelesinde randevu verirler, sevgilileriyle buluşmaya gelen sabırsız gençler, girişteki saatin al-

– Ne oluyor? Zelzele mi oluyor?
– Merak etmeyin Madam, Kadıköy vapuru, Köprü ile şakalaşıyor.

(2 Eylül 1909 tarihli Kalem dergisinden, 'Placeur' imzasıyla... Bu köprü, 1876'dan 1912'ye kadar kullanılan köprüdür. Yani şimdikinden iki önceki Galata Köprüsü...)

tında bekleşirlerdi. Günün hemen her vaktinde, iskele saatinin altında, daima birilerini beklemekte olan üç, beş kişiyi görebilirdiniz.

Bir dönemin ünlü gazetecilerinden Hikmet Feridun Es, bir gün, yıllarını Şehir Hatları'na veren emektar bir iskele görevlisinin, iskele saatinin altında randevu verenlerin sayısının günde neredeyse 200'e yaklaştığını söylediğini anlatmıştı. Memurun dediğine göre, bir o kadar da boşu boşuna bekleyenler olurmuş, o meşhur iskele saatinin altında...

İskele saati de saatti hani! Pek çok kişi tam girişin üstündeki bu kocaman yuvarlak saate bakarak ayarlardı kendi saatini...

40'LARIN İKİNCİ YARISI

Saçları briyantinli, geniş omuzlu, dar paçalı bobstil giyinmiş gençler... Mantar pabuçlu, japone kollu kızlar, tazeler... Fötr şapkalı, badem bıyıklı beyefendiler... Şapkası tüllü, üstünde manto, elinde çanta, zarif hanımefendiler...

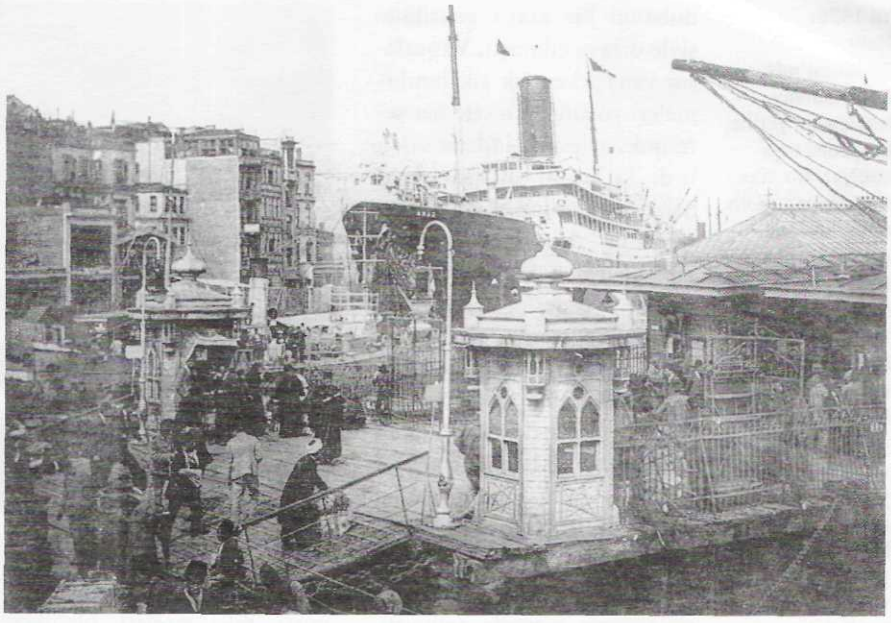
Her sınıftan, her yaştan insanla karşılaşabilirdiniz o iskele saatinin altında...

'Kadıköy İskelesi' sözü, bazen de yanlış anlaşmaya neden olurdu. 'Kadıköy İskelesi' denince, akla gelen yer, daima Galata Köprüsü'ndeki Kadıköy İskelesi olurdu. Ender de olsa, buluşmayı beklediğiniz kişi, yanlış anlayabilir, gider sizi Karaköy yerine Kadıköy'deki vapur iskelesinde bekleyebilirdi!

Galata Köprüsü'nün Karaköy'e yakın bir yerine dikine bağlanmış olan iskelenin, Köprü'den bakılınca sol tarafı Haydarpaşa, sağ tarafı da Kadıköy vapurlarının yanaşıp bağladıkları yerlerdi. Haydarpaşa'dan gelen vapur burnunu dikine Köprü'ye vererek iskeleye yanaşır, Kadıköy'den gelen vapur ise Köprü'nün önünde büyükçe bir yay çizerek burnunu gideceği yöne çevirdikten sonra gelir iskeleye bağlardı.

İskele büyük bir dubanın üzerine kondurulmuştu. Bu büyük duba sekiz-on küçük

Yıl 1919: Karaköy'deki ilk Kadıköy vapur iskelesi (üstte). Yıl 1937: Yağmurlu bir günde Galata Köprüsü üzerindeki ikinci Kadıköy vapur iskelesinin önü *mahşer gibi* (sol sayfada üstte)...

Yıl 1934; henüz yeni Kadıköy vapur iskelesi, Karaköy'deki yerine bağlanmamış; Galata Köprüsü'ndeki iskeleler ise vızır vızır çalışıyor (solda). Yıl 1955: İşte her İstanbullu için pratik bir buluşma noktası; 'iskeledeki saatin altı'... Bu iskele 22 yıl boyunca hizmet verdi (sol sayfada, altta).

Yıl 1936: Haliç Tersanesi'nde, eski Kadıköy iskelesinin yerine, bir yenisi inşa ediliyor. Bir süre sonra yüzer iskele römorkörlerle çekilerek, Galata Köprüsü'nün limana bakan dış kısmına, dikine bağlanacak... Bu arada, Şehir Hatları'nın 1903 yapımı Neveser vapuru ile, 1914 yapımı Kınalıada da onarım için iskeleye yanaşmışlar, sıralarını bekliyorlar (sağda).

dubanın bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmıştı. Vapurların yanaşırken sık sık bindirmeleri yüzünden iskele her seferinde öylesine şiddetle sarsılırdı ki, nasıl bir sarsılma! Sanki, yedi bilmem kaç şiddetinde bir deprem oluyormuş gibi gelirdi bize! Ayakta duranlar birden sendelerler, oturmakta olanlar da korkudan ayağa fırlayıverirlerdi!

Bu iskelenin hizmet verdiği dönemden önceki yıllarda da aynı yerde benzer iskeleler vardı. Sözünü ettiğim 30'lu, 40'lı, 50'li yılların iskelesi, 1935'te Haliç Tersanesi'nde yapılmış, 2 Ekim 1936 günü de törenle hizmete açılmıştı. O günlerin koşullarına göre, iskelenin derli toplu ve de yeterince ferah olması için özen gösterilmişti... Kaç paraya mı mal olmuştu? Tamamı tamamına 300 bin liraya! O gün için gerçekten büyük para!..

İlk yıllarda tertemizdi, ferahtı, rahattı ve de büyük bir ihtiyacı karşılamaktaydı. İskelenin alt katı yolculara ayrılmıştı: Bilet gişeleri, büyükçe bir bekleme salonu, memur ve çımacıların odaları ve de tuvaletler iskelenin hep bu zemin katındaydı. En uç tarafta da, bir birahane vardı...

Nefis bir manzarası olan iskelenin ucundaki birahane, tüm limanın ve Üsküdar önlerinden tâ Haydarpaşa'ya, Sarayburnu'ndan tâ Eminönü'ne kadar kesintisiz seyredildiği bir yerdi. Oturduğunuz yerden, elinizde buz gibi bir bira bardağı, önünüzde mezeler, gidip gelen Boğaz, Kadıköy ve Ada vapurların seyretmek, sorarım size, ha deyince yaşanabilecek az keyif miydi!

İskelenin üst katında İdare'nin teknik bürolarıyla enspektörlük birimleri yer almaktaydı.

İSKELELER DE YAŞLANIR!

İskele yıllarca tertemiz kullanılmıştı. Ama son zamanlarında, bakımsızlıktan

Kadıköy'e ilk vapur ne zaman çalıştı?

Sultan Abdülmecid döneminde, Fevaid-i Osmaniye idaresi tarafından Kadıköy'e ilk vapur *(altta; Kadıköy yakasındaki ilk iskele)* 1846'da çalıştırılmaya başlandı. Hatta Adalar'a da... O zamanlar Kadıköy vapurları Köprü'ye bağlanmış bir dubadan kalkardı. Ahşap olan Köprü'nün eskiliği bir yana, dubanın üstündeki iskele de derme çatmaydı. Kadıköy vapurları da, Şirket-i Hayriye idaresinin Boğaz köylerine çalışan yandan çarklı vapurları da hep Köprü'deki bu iskelelerden hareket ederdi. Bakırköy ve Yeşilköy'e çalışan vapurlar ile Ada vapurlarının iskelesi ise Sirkeci'deydi. Vapur sayısının artması nedeniyle bunların iskelelere yanaşmaları, kalkmaları giderek daha zorlukla yapılır hale geldi. Sonunda, sırf Kadıköy ile Haydarpaşa vapurları için özel bir iskele yaptırılıp Köprü'ye, bugünkü Ziraat Bankası'na yakın bir yere, dikine gelecek şekilde bağlandı. Zaman içinde, şu ya da bu nedenle eskiyen iskelenin yerine yenileri yaptırılıp yerleştirildi...

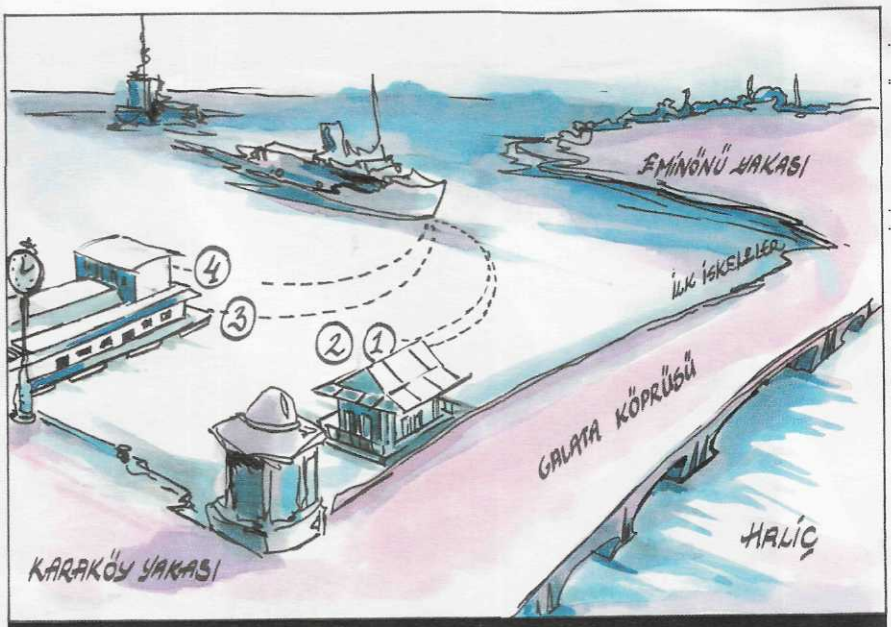

olsa gerek, hayli çaptan düşmeye başladığı belli oluyordu. Her gün binlerce yolcunun girip çıkması yetmiyormuş gibi, vapurların yanaşırlarken sık sık çarpıp bindirmeleri yüzünden, artık köhneleşmeye yüz tutmuştu.

Özellikle de 50'li yılların ortalarına doğru, iskelenin artık su üstünde duramayacak derecede köhneleştiği gözlenir hale gelmişti.

Yıl, 1958... Bu durumda yapılacak tek şey, iskeleyi hizmetten almaktı. İskeleleri kış aylarında elden geçirip yenilemeye çalışan Denizcilik Bankası, 19 Aralık günü iskeleyi yerinden alarak, üç römorkörle Haliç'teki Camialtı Tersanesi'ne götürüp bağladı.

22 yıllık iskele burada bir güzel tamir edilecekti. Bir ay süreceği tahmin edilen çalışmalar boyunca, Kadıköy vapurları Köprü'deki 3 numaralı Ekspres ve 4 numaralı Adalar iskelesinden kaldırılacaktı. Bu uygulama elbette biraz kargaşalığa neden olacaktı; vapurların yanaşıp hareket etmeleri zorlaşacaktı...

ÇİZİM: SERDAR GÜNBİLEN

❶ Birinci Kadıköy İskelesi: 1919 yılında yapılan iskele, 1935 yılına kadar kullanıldı.
❷ İkinci Kadıköy İskelesi: 1935'de yapılıp, yine aynı yere bağlandı. 1958 yılının 19 Aralık gününe kadar kullanıldı. Onarım için çekildiği Camialtı Tersanesi'nde 16 Ocak 1959 günü patlayan lodos fırtınasında battı.
❸ Üçüncü Kadıköy İskelesi: 1959 yılında yapılan iskele yeni yerine bağlandı. 1 Mart 1966 günü Dolmabahçe önlerinde, biri petrol yüklü iki Sovyet gemisinin çarpışması sonucu limana dolan yakıtın alev almasıyla yandı. Yeniden yapılırcasına onarılan iskele, 1984 yılına kadar aynı yerde hizmet verdi.
❹ Dördüncü Kadıköy İskelesi: 1984 yılında yaptırılıp yine aynı yere bağlandı. Halen kullanılan bu iskele, bugün 19 yaşındadır.

LODOS FIRTINASI ÇIKINCA...

Aradan günler geçti, 58 yılı sona erdi. 1959 yılının Ocak ayı, şiddetli lodos fırtınalarının yaşandığı bir ay oldu. 16 Ocak günü, öylesine büyük bir lodos fırtınası patlak verdi ki, rüzgarın şiddetinden koca iskele bağlı durduğu Camialtı Tersanesi'nde sulara gömülüp dibe oturuverdi.

Sabahleyin tersanenin önünden geçenler, gözlerine inanamadılar:

Onarıma alınmış olan koca iskelenin yerinde yeller esmekteydi! Daha bir ay öncesine kadar o meşhur yuvarlak saatinin altında insanların buluştukları, salonunda Kadıköy yolcularının vapur bekledikleri koca iskelenin, kala kala ancak çatısı kalmıştı suların dışında!

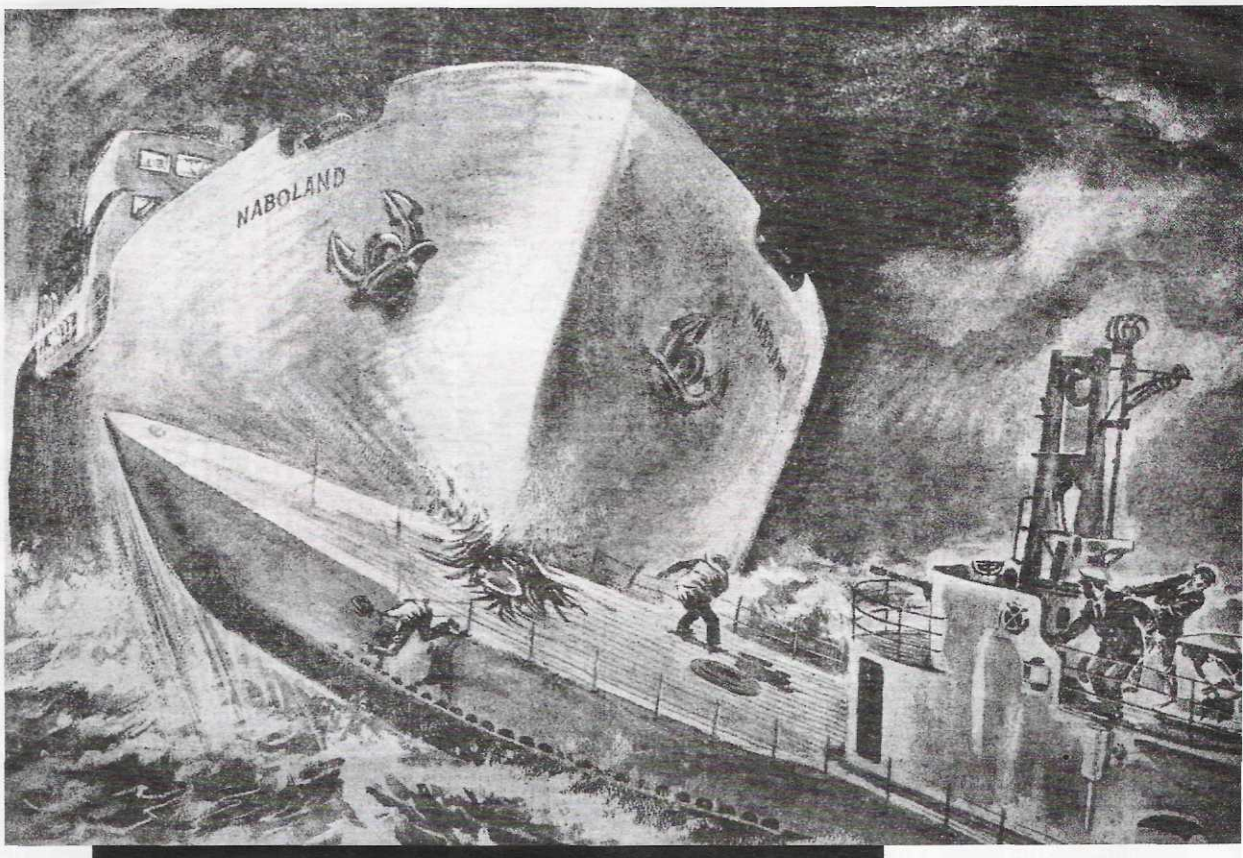
Bu iskelenin yerine hemen bir yenisi yaptırılıp, bu sefer Köprü'ye değil de, Karaköy rıhtımına, uzunlamasına bağlandı. 1966'da ciddi bir şekilde yanınca, esaslı bir onarım gören bu iskele de 1984'te kaldırılıp yerine bugün kullanılmakta olan son iskele yerleştirildi.

Boğaz köprülerinin hizmete girmesine rağmen, bugün de Anadolu yakasında oturan halkın büyük bir kısmı yine işlerine, güçlerine vapurla gidip geliyor. ■

FOTOĞRAF: ARA GÜLER

1960'larda kuşbakışı Galata Köprüsü ve Kadıköy iskelesi (solda).

50. yılında Dumlupınar Faciası

72 saatlik dehşet

Dumlupınar Faciası'na ilişkin belgeselin hazırlık ve araştırma çalışmaları, elde edilen belgeler, yapılan röportajlarla ortaya çıkan tanıklıklar, bundan tam 50 yıl önce yaşanan olayın en dramatik yönlerini sergiliyor.

BÜLENT ÇAPLI

Dumlupınar (sağda, en üstte) ile Naboland'ın (sağ üstte) çarpışmalarını temsil eden illüstrasyon (üstte). Denizaltı Filo Komutanlığı'nın kaza haber kağıdı (sağ sayfada).

Bundan tam 50 yıl önce, 1953'ün 3 Nisan gününü 4 Nisan'a bağlayan gece, Adalar Denizi'nde yapılan ve 3 gün süren NATO'nun 'Mavi Deniz' tatbikatına katılan iki denizaltı, T.C.G. I. İnönü ve T.C.G. Dumlupınar denizaltıları, Gölcük'teki üslerine dönmek üzere Çanakkale Boğazı'na girmek üzereydiler.

Aynı saatlerde, İsveç bandıralı kuru yük gemisi Naboland da İstanbul'dan Çanakkale Boğazı'na doğru yol almaktaydı.

Denizaltılar için dönüş yolculuğunun ilk aksiliği, I. İnönü denizaltısının Kilitbahir önündeyken arızalanması oldu. Gerçi bu arıza topu topu 10 dakikalık bir gecikmeye yol açmıştı; ama Dumlupınar ile aralarındaki mesafenin kaybolmasına da yetmişti.

I. İnönü denizaltısı gece boyunca Dumlupınar'a yetişmeye çalıştı. Taa ki saatler 4.40'ı gösterene kadar. Ancak, artık çok geçti.

Dumlupınar, Çanakkale Boğazı'nın en tehlikeli noktası

sayılan Nara Burnu açıklarına geldiğinde, gözcü, sancak tarafında iki silyonu ile kırmızı bordo feneri görünen bir geminin, üzerlerine doğru gelmekte olduğunu üstlerine rapor etti.

Ancak yapılacak bir şey yoktu, Naboland gece yarısı saat 2'yi 15 geçe Dumlupınar'ın baş torpido dairesine sancak tarafından çarptı; sonra da Dumlupınar'ı yasladı, ezdi ve üzerinden geçti.

Denizaltı dibe gitmeden önce, kısa bir süre pervaneleri havada göründü ve biraz sonra o da kayboldu. Denizin üzeri kesif bir motorin tabakasıyla kaplandı. Bütün bunlar, 1-2 dakika içerisinde olup bitivermişti. Dumlupınar, 81 kişiyle birlikte Çanakkale Boğazı'nın derinliklerine gömülüvermişti.

Denizin üzerinde, bir cankurtaran simidine tutunmuş iki kişi, Seyir Astsubayı Hüseyin Akış ve Seyir Astsubayı Hüseyin İnkaya ile onların biraz ilerisinde, Vardiya Subayı Üsteğmen Hasan Yumuk vardı. Suyun üzerinde, çarpışma anında köprü üstünde bulunan İşaret Astsubayı Şaban Mutlu'nun cesedi yüzmekteydi...

Hasan Yumuk çarpışma anını anlatırken, dehşeti yeniden yaşıyordu: "Baktık ki, bir dağ gibi üzerimize geliyor. Bize baş torpido dairesinden vuracak. Köprü üstünde komu-

İki yıldır hazırlanan belgesel

Dumlupınar Faciası'na ilişkin belgeselin hazırlık ve araştırma çalışmaları bundan tam iki yıl önce başladı. Prof. Dr. Bülent Çaplı başkanlığındaki belgesel ekibi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın arşivlerinde bir aya yakın bir süre araştırma yaptı.

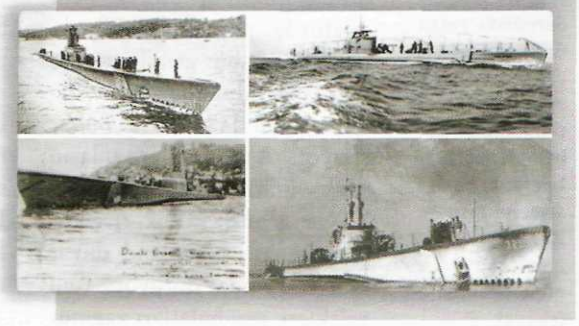
Bu çalışma sırasında, daha önce hiç el sürülmemiş belgelere ulaşıldı. İsveç Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin yardımıyla Naboland'ın mürettebatına da ulaşıldı.

Dumlupınar'ın eski bir Amerikan denizaltısı olması nedeniyle, geminin eski kayıtları ve görüntüleri de elde edilebildi.

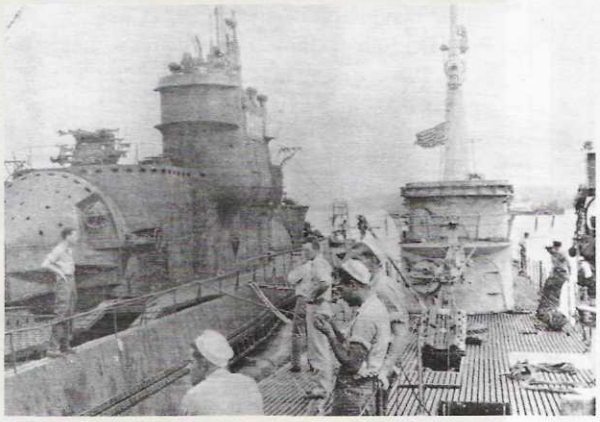
2001'in Nisan ayında, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın özel izniyle, Dumlupınar ile aynı sınıf denizaltı olma özelliğini taşıyan Murat Reis, seyir halindeyken ve dalış yaparken görüntülendi. Bu çalışmadan üç ay sonra, Murat Reis hurdaya ayrıldı. Artık dünyada hiçbir ülkenin donanmasında bu sınıf bir denizaltı kalmadı. Böylece, bu sınıfın son örneğinin seyir halindeki son görüntüleri de belgeselde yer alacak...

Belgesel ekibi, kazadan kurtulan Hasan Yumuk, dönemin Denizaltı Filo Komutanı Fahri Korutürk'ün emir subayı Necdet Şenergün, kurtarma çalışmalarını yürüten Kurtaran gemisinin komutanı Necdet Tezeren, Kurtaran'ın doktoru Osman Köksal ve kaza sonrasında açılan davalarda Deniz Kuvvetleri'ni temsil eden Fahri Çoker ile söyleşiler yaptı. Bu isimlerden ikisi, artık hayatta değil. Belgesel, onların televizyon kameraları karşısındaki ilk ve son tanıklıklarını kaydetmiş oldu...

Prof. Dr. Bülent Çaplı başkanlığındaki belgesel ekibinde, Prof. Dr. Ahmet Tolungüç, Öğr. Gör. Bülent Özkam, Uzm. Gönül Akpınar, Yönetmen olarak Nihat Özcan ve Görüntü Yönetmeni olarak da Yusuf Akçura görev aldılar. Dumlupınar belgeselinin *(altta; çeşitli tarihlerde çekilmiş fotoğraflarda)* metnini, Can Dündar kaleme alacak.

Dumlupınar, Pearl Harbor'daydı!

Dumlupınar, 1950'de Türk donanmasına katılmadan önce, Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde görev yapmaktaydı. SS 325 bordo numaralı gemi 'U.S.S. Blower' adını taşımaktaydı ve 23 Nisan 1944'te denize indirilmişti. U.S.S. Blower'ın geçmişi talihsizliklerle doluydu. Her görev yerinde bir kaza ya da arızaya uğramış ve İkinci Dünya Savaşı'nda başarı kaydedememiş bir denizaltıydı. U.S.S. Blower ilk görevi için 10 Ekim 1944 tarihinde limandan ayrılmış ve ertesi sabah bir devriye gemisi ile müsademe etmişti. Bu müsademede, sızmaz kasarası baş üst güvertesi hasara uğramış ve sancak pervanesinin kanadı yırtılmıştı. Pearl Harbor'da ilk cephe görevini yapmış *(üstte)* ve üçüncü cephe görevinde ise bu kez başka bir arıza, telsiz arızası nedeniyle üsse dönmüştü.

tan var, ben varım; Kemal Ünver, Hüseyin İnkaya, Hüseyin Akış, Şaban Mutlu ve ayrıca iki gözcü daha var. Baş torpido dairesine sancaktan vurdu. Gemi daldı, ben de daldım beraber. Kule, yukarıdaki kaporta açık; su geliyor içeri, ben de orada döndüm birkaç defa anaforda. Bir-iki dakikada battı. Ben bu gemilerin hiç batmaz olduğuna inanıyordum. Puslu da bir hava. Buhar çıkıyor. Aşağıdaki insanların sanki iniltisini duyuyorum... Ve gemi gitti... Yukarı çıktığım zaman, Naboland duvar gibi karşımda duruyor. Can yelekleri, can halatları yağmur gibi denize dökülüyor. İki gözcü Naboland'a doğru yüzüyorlardı. Bağırdım; ama çocuklar bizi duymadılar herhalde. Ve yüze yüze Naboland'ın pervanelerine gittiler. Tutunacak bir yer arıyorlardı..."

Yarış kayığı temposunda bir filika geldi üzerlerine. Gelenler Naboland'ın mürettebatıydı. Denizdekileri kayığa aldılar. Ardından, kazazedeleri Gümrük Muhafaza Teşkilatı'na ait bir motora naklettiler.

İki saat sonra Denizaltı Filo Komutanı Fahri Korutürk'e acı haber iletildi: Dumlupınar denizaltısı Nara'nın derinliklerinde kaybolmuştu. İşte ancak bundan sonra I. İnönü denizaltısı Dumlupınar'a neden bir türlü yetişemediğini anladı.

Şimdi zamana karşı yarış başlamıştı. I. İnönü denizaltısı süratle geri dönerek kaza yerine doğru yola koyuldu. Bir yandan da Kurtaran gemisi...

DENİZALTI İLE İLK KONUŞMA

Tatbikatta, denizaltı kurtarma gemisi olan Kurtaran da yer almaktaydı. O da diğer gemiler gibi üsse dönüş yolculuğundaydı. Bozburun açıklarında kaza haberini alır almaz yola koyuldu. İlk gelen haberler Gemlik gemisinin battığına ilişkindi. Kurtaran gemisi komutanı Güverte Kıdemli Yüzbaşı Nejat Tezeren önce muhriplerin haberleşmesinden, kısa bir süre sonra da Donanma Komutanlığı'ndan gelen telsizle, batan geminin adını öğrenecekti: Dumlupınar.

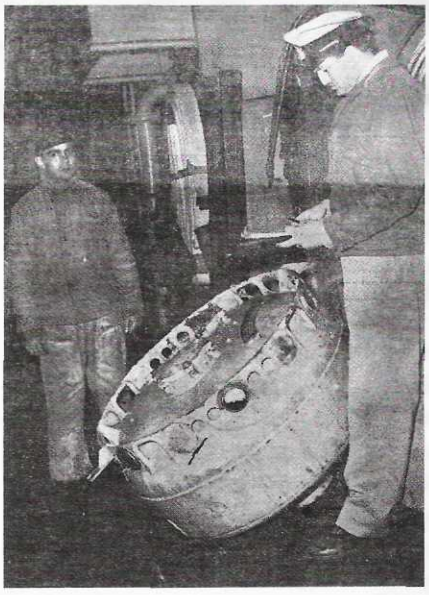
Dumlupınar denizaltısının battı şamandırası sabah 6 sularında 10 numaralı gümrük motoru tarafından bulundu.

Çanakkale deniz birlikleri kumandanı Albay Zeki Adar, şamandıranın içindeki telefonu açtı ve denizaltının derinliklerinden Astsubay Çavuş Selami Özben'in sesini duydu.

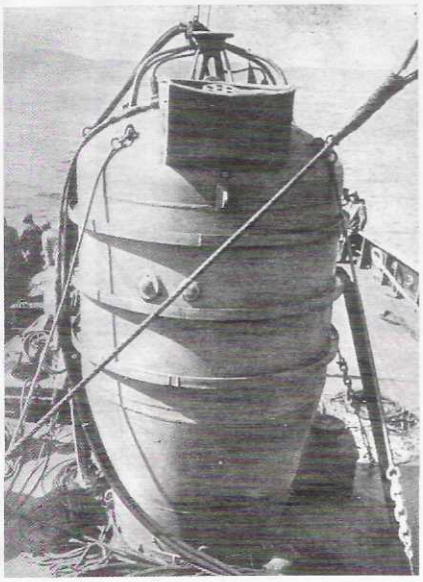
Özben, 22 kişinin hayatta olduğu müjdesini veriyordu. Zeki Albay hava temizlemek için gerekli bilgileri söyledikten sonra, moral verici konuşmalar yaptı ve el lambasını kurtarma işinde kullanılmak üzere saklamalarını tavsiye etti.

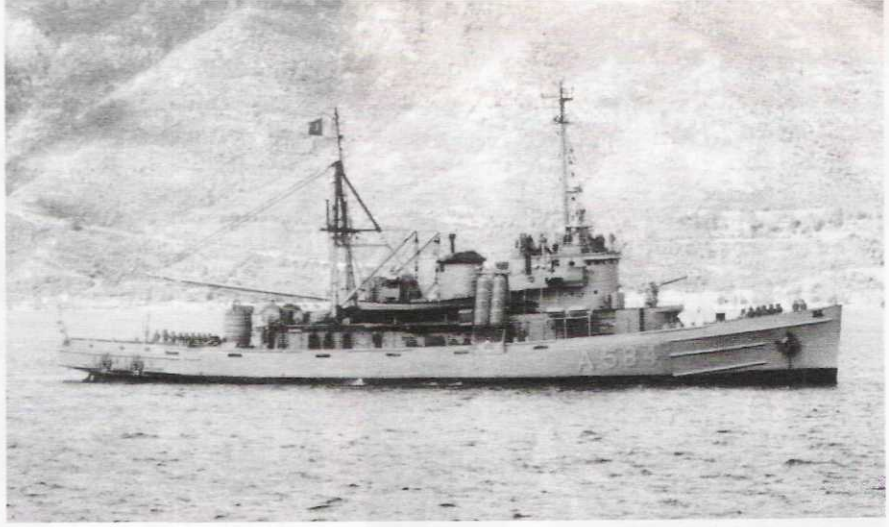
Şimdi yapılacak tek şey kalıyordu: Kurtaran gemisinin gelmesini ve kurtarma çalışmalarının başlamasını beklemek...

I. İnönü denizaltısı Dumlupınar'ın battığı yere vardığında saat sekizdi. Çanakkale deniz kumandanı telefon konuşmasını aktarıp ayrıca 5 kişinin de kurtulduğu haberini veriyordu. Kurtulan beş kişi, gemi kumandanı Yüzbaşı Sab-

Elektrikçi Astsubay Çavuş Selâmi Özben'in sesi, 84 metre derinlikte yatan Dumlupınar'dan yükselen son ses oldu (sağ üstte). Dumlupınar ile irtibatı sağlayan telefonlu battı şamandırası, Kurtaran gemisinin güvertesinde (sağda).

Dumlupınar'ın kaportası üzerine oturtulmak istenen kurtarma çanı (en solda). Kurtaran gemisi (en üstte) ve geminin güvertesinde, dönemin üst rütbeli subayları (sol üstte). Kurtaran'ın komutanı Nejat Tezeren'in tanıklıkları Dumlupınar belgeselinde yer alacak (üstte). Eski tip bir derin su dalgıç cihazının içinde, dalgıç Adil Çorbacı denize indiriliyor (sol üstte).

ri Çelebioğlu, Üsteğmen Kemal Ünver, Üsteğmen Hasan Yumuk, Başçavuş Hüseyin İnkaya ve Başçavuş Hüseyin Akış, Çanakkale Askeri Hastanesi'ndeydiler.

DUMLUPINAR'LA İKİNCİ KONUŞMA

Dumlupınar'la ikinci konuşma, I. İnönü denizaltısı 2. kumandanı Üsteğmen Suat Tezcan tarafından yapıldı. Durumda bir değişiklik yoktu; 22 kişi kurtarılmayı bekliyordu.

Üçüncü konuşma için şamandıranın yanına gittiklerinde ise, bütün bu umutlu dakikaların verdiği sevincin yerini acı aldı. 22 kişiden ayrı yerde bulunan Başçavuş Ulvi Elhazar kendi çabasıyla yukarı çıkmayı denemişti ama... Naaşı alınarak karaya çıkartıldı. Bu arada üçüncü konuşma da gerçekleşemedi. Aşağıda telefon açıktı ve inilti halinde dualar duyuluyordu. Artık yukarıdaki sese yanıt gelmiyordu. Yapılacak tek şey Kurtaran gemisini beklemekti.

Kurtaran öğle saatlerinde olay yerine vardı ve gemi kurtarma subayı dalgıç Kıdemli Yüzbaşı Rasim Akınsal ile ekibi, battı şamandırasına gi-derek konuşmaya çalıştı. Fakat o da bir saat kadar, dairede inilti halinde duadan başka bir şey duyamadı ve sesler kesildi.

SAATLER SAYILIYDI...

Kurtaran gemisi daha önce 35 kulaca kadar tatbikat yapmıştı. Oysa Dumlupınar 46 kulaç (96 metre) derinlikteydi. Gerek derinliğin fazla oluşu gerekse süratli akıntı, kurtarma çalışmalarını zorlaştırmaktaydı. Nitekim Kurtaran'ı denizaltının üstüne sabitleme çalışması sık sık sekteye uğradı.

NATO'nun 'Mavi Deniz' tatbikatına katılan ikinci Türk denizaltısı, I. İnönü idi (solda).

Hatta kaza mahalline ulaşmış bulunan muhripleri demirleterek şamandıra gibi kullanma yoluna bile gidildi. Bu arada şamandıralama işlemi sırasında, Dumlupınar'ın battı şamandırası koptu.

Bu, artık telefon irtibatının tamamen kesilmesi anlamına geliyordu.

Kurtarma dalışlarının başlayabilmesi için gerekli olan şamandıralama işlemi bu zor şartlarda, 5 Nisan 1953 Pazar günü, saat 03.30'a kadar devam etti.

Sonunda Kurtaran, kazadan 25 saat 15 dakika sonra, Dumlupınar üzerine tespit edilebilmişti.

Sualtı muhabere cihazlarıyla, 22 kişiye kurtarma çalışmaları hakkında ümit verici mesajlar gönderilmekteydi.

Çanakkale Ağır Ceza Mahkemesi'nde neler oldu?

Dönemin Donanma Komutanlığı Baş Hâkimi Binbaşı Fahri Çoker, Dumlupınar Faciası'nın mahkeme safhasını şöyle anlatır: "Çanakkale'de deprem olduğu için mahkeme binası hasar görmüştü. Endüstri Meslek Lisesi'nde yapıldı dava *(sağda; 30 Nisan tarihli gazeteler davayı manşetten verdiler)*. Selahattin Ayaloğlu'nun başkanlığında oldu, dinleyici çoktu. İhsan Yarsuvat bey İsveç tarafını savunuyordu. Sabri Çelebioğlu'nun avukatları Suat Tahsin Türk *(üstteki fotoğrafta en sağda; yanında Dumlupınar'ın komutanı Sabri Çelebioğlu, Naboland'ın süvarisi Lorentzon ve İsveç Başkonsolosu)*, Bekir Sami Gömülgen ve bir kişi daha vardı." Fahri Çoker'in, Naboland'ın kaptanı Oscar Lorentzon *(sağ üstte)* hakkındaki izlenimi de ilginçtir: "Sakin bir insandı. Göze batan bir tarafı yoktu. Soruları cevaplıyordu." Dumlupınar'ın Komutanı Yüzbaşı Sabri Çelebioğlu için de Çoker, şunları dile getirir: "Belki hayatının sonuna kadar bu olayın acısını yaşadı. Şaşkındı. Doğru dürüst cevap veremiyordu. Bu, suçluluğundan değil, arkadaşlarını kaybetmiş olmanın verdiği acıdandı." Hâkim Binbaşı Fahri Çoker'in dava hakkındaki izlenimleri de şöyle: "Çok zor bir davaydı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bu davayı takip etmek üzere

Hürriyet

PHILCO

Dumlupınar Faciasının Dâvası Başladı

Başvekil A.Menderes Irak'a gitmekten caydı

Kızılay idare heyeti tamamen değişti

Şilep kaptanı ile denizaltı komutanı mesuliyeti birbirlerinin üzerine attılar

Dumlupınar'da çan kılavuz teli yoktu. Battı şamandırası gemiye sadece telefon teli ile bağlıydı. Bu nedenle de dalgıçlar kılavuz telini denizaltıya takmaya çalışıyorlardı. Kılavuz telini bağlayabilseler, kurtarma çanını kullanabileceklerdi.

Pazar sabahı 05.15'te ilk dalgıç Üstçavuş Adil Çorbacı denize indirildi. Dumlupınar'ın kaportasına çanın kılavuz halatı götürülmeye çalışıldı. Ama dalgıç daha 50 metre inemeden, şiddetli akıntıdan dolayı su üzerine çıkarıldı.

O andan itibaren çalışmalar, devamlı dalgıç değiştirerek sürdürüldü. Bir ara, dalgıçlardan Astsubay Üstçavuş Nurettin Ersoy denizaltıyı görebildiğini söyledi. Ancak ondan sonra, sessizlik hâkim oldu. Bir öksürük sesi duyulunca, dalgıç yukarıya alındı: Çünkü artık dalgıçtan ses gelmiyordu.

3 kişilik bir heyet kurdu. Albay Naci Seyhan, Denizaltıcı Yarbay Barbaros Günergin ve ben... Biz üçümüz, duruşma aşamalarında mahkemede bulunduk. Sabri Çelebioğlu'nun avukatına hukuki ve mesleki yardımda bulunduk." Bu açıklamalara şunu da eklemek gerekir ki, 1955 yılına kadar süren davaların sonucunda, her iki geminin kaptanı da suçlu bulundu.

Dumlupınar'a dalış çabaları, derin su dalgıç cihazı kullanılması, tıpkı kurtarma çanında olduğu gibi, dipteki aşırı akıntı yüzünden başarısız kalır (sol sayfada). 7 Nisan Salı günü ümitler tükenir ve sıra, hüzünlü törenlere gelir: Gedikpaşa Ortaokulu öğrencileri denize çelenk atıyorlar (solda).

Pazartesi günü, dalgıçlar hayatlarını tehlikeye atarak tekrar daldılar; ama başaramadılar. Sahilde birikenler, telaş ve heyecanla her karaya ayak basana, 'Kurtuldular mı?' diye soruyordu.

AKINTI, ÖLÜMÜ GETİRDİ

Denizaltı Filo Komutanı Tuğamiral Fahri Korutürk'ün Emir Subayı Üsteğmen Necdet Şenergün, kurtarma çalışmalarının komuta kademesindeki etkisini şöyle anlatır:

"Filo Komutanı Korutürk ne istediyse, Deniz Kuvvetleri, kendi bünyesindeki bütün gemileri, her türlü vasıtayı tahsis etti. Buna rağmen, doğanın gücünü yenmek mümkün olmadı. O üç günden sonra, yaşayanlardan yana ümidimiz kalmadı... Amerikalılarla, Napoli'yle yapılan haberleşme sonucu, oradaki NATO Güney Kanat Müttefik Komutanlığı'nda, tesadüfen bir dalgıç ekibi olduğunu öğrendik. Onları hemen gönderdiler. Uçakla 3 kişilik bir ekip geldi: 2 albay, 1 binbaşı. Hemen durumu incelediler. Onlar da bu akıntıda, kurtarma hamlesinin yapılamayacağını tespit ettiler."

Pazartesi'yi Salı'ya bağlayan gece, saat 02.15 itibariyle, ümitler tükendi. Kazadan bu yana, 72 saat geçmişti... Salı günü, saat 15.00'de Başaran gemisi üzerinde, Milli Savunma Bakanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı, Denizaltı Filo Komutanı, İsveç'in Ankara Büyükelçisi'nin ve kurtarma çalışmalarına katılan gemilerin personelinin katıldığı sade ama hazin bir tören düzenlendi. Dokunaklı konuşmaların ardından, denize çelenkler bırakıldı... ■

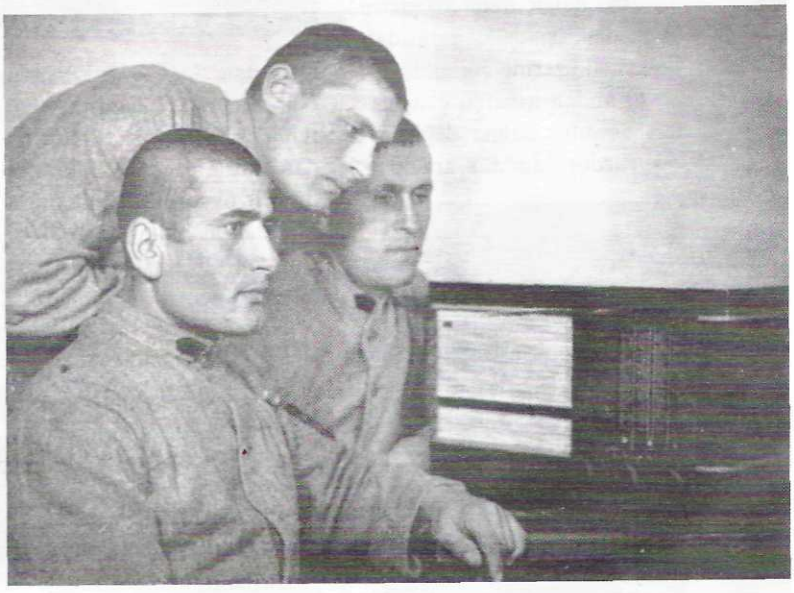
Denizaltı Filo Komutanı Tuğamiral Fahri Korutürk'ün Emir Subayı Necdet Şenergün'ün (solda) tanıklıkları da belgeselde karşımıza çıkacak. Faciadan kurtulan Üsteğmen Hasan Yumuk ile Üsteğmen Kemal Ünver, Çanakkale Askeri Hastanesi'nde (altta).

Dumlupınar Faciası'nın yankıları

Türkiye'nin gözü Çanakkale'de

1953'ün 5 Nisan günü 'ajans haberlerine' kulak verenler, peş peşe okunan Milli Savunma Bakanlığı tebliğlerini dinlerken, radyo başında ölüp ölüp diriliyorlardı.

ERTAN ÜNAL

Türkiye, 1953'te, 18 Mart günü Gönen'de meydana gelen ve 246 kişinin öldüğü depremin yaralarını sarmaya çalışırken, bu kez 4 Nisan günü bir başka facia ile sarsıldı: NATO'nun 'Mavi Deniz' tatbikatından dönen Dumlupınar denizaltısı, İsveç bandıralı Naboland şilebiyle çarpışıp batmıştı...

Kendisi de ön kısmından yara alan Naboland'ın telsizleri o dakikalarda, tüm dünyaya şu mesajı yayıyordu: "Çanakkale'den 3 mil mesafede meçhul bir denizaltı ile çarpıştık. Acele yardıma ihtiyacımız var."

Olay duyulur duyulmaz, tüm Türkiye'nin kalbi, gözü, kulağı, 48 saat süreyle Çanakkale'ye kilitlendi. Denizaltıda yakınları olanlar, bulabildikleri ilk araçla Çanakkale'ye hareket ettiler.

Halk da işyerlerinde, evlerinde, kahvelerde, lambalı radyoların başında, Milli Müdafaa Vekaleti'nin (Milli Savunma Bakanlığı) yayınladığı 'tebliğ'lerden bilgi edinmeye çalıştı. Sokaklarda, müvezzi çocukların sattığı akşam gazeteleri kapışıldı.

İlk resmi tebliğin iyimserlik kokan havasında, Dumlupınar'da, 22 denizciyi 24 saat

Milliyet

Çanakkalede batan denizaltımız maalesef kurtarılamadı

81 DENİZCİMİZ ŞEHİT OLDU

48 saatten beri, 110 metre derinlikte helyum ve oksijen cihazlariyle yapilan kurtarma faaliyeti bir netice vermedi

6 Nisan 1953 tarihli Milliyet'in birinci sayfasında 'Dumlupınar Faciası' (sağda). 7 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesinden bir fotoğraf: Nara Burnu sahillerinde bekleşen kazazede yakınları (en sağda).

hayatta tutabilecek oksijen bulunduğu belirtiliyor, kurtarma çalışmalarının tüm hızıyla sürdüğü açıklanıyordu...

O saatlerde Çanakkale'de, Nara Burnu açıklarında, hummalı bir faaliyet sürdürülmekteydi. Denizaltı kurtarma gemisi Kurtaran, İmroz tahlisiye gemisi, Turgutalp ve Kaldıray yardım gemileri, I. İnönü denizaltısı olay yerine gelmişler; Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Sadık Altıncan, Donanma Komutanı Tümamiral Kemalettin Bozkurt, Denizaltı Filo Komutanı Tuğamiral Fahri Korutürk denetiminde, çalışmalarını sürdürüyorlardı.

İstanbul'da bulunan Amerikan 6. Filosu Komutanı Amiral Cassady de bir muhriple, kurtarma ekibini Çanakkale'ye göndermişti.

GAZETE HABERLERİ

5 ve 6 Nisan 1953 tarihli gazete haberlerine göz attığımızda, olay yerinde dalgıçların; 5 kez hava, 4 kez helyum oksijen ve 2 kez de derin su dalgıç cihazıyla olmak üzere, tam 11 dalış yaptıklarını öğreniyoruz.

5 Nisan gününün radyolarındaki 'ajans haberlerine' kulak verdiğimizde de, peş peşe okunan Milli Savunma Bakanlığı tebliğlerinde, iyimser

Cumhuriyet

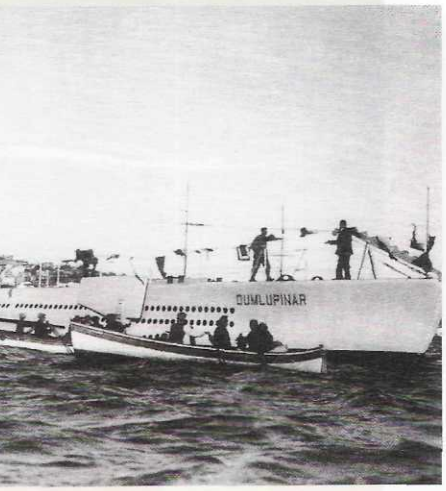
Dumlupınar denizaltımızda bulunan mürettebattan ümid kesildi

Kahraman denizcilerimizi kurtarmak için girişilen faaliyetler fena hava şartları yüzünden maalesef akim kaldı

Milletimiz Sağ olsun

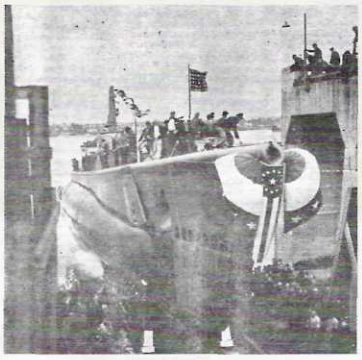
Savunma Bakanının faciaya dair demeci

Yayınlanan

İki 'Dumlupınar' vardı...

Türk Deniz Kuvvetleri'nde aynı adı taşıyan denizaltı gemilerinin ikincisi olan Dumlupınar, 19 Aralık 1950'de İstanbul'a geldi ve düzenlenen törenle donanmaya katıldı *(sağ altta; Dumlupınar, o dönemdeki adıyla Blower, Groton-Connecticut'ta kızaktan indiriliyor, 23 Nisan 1944).* Dumlupınar, 95 metre uzunluğunda olup sualtında 9; su üstünde 19,5 mil hız yapabiliyordu. O dönemde, Tuğamiral rütbesiyle Denizaltı Filo Komutanı olan Fahri Korutürk, bir süre Dumlupınar'ın da komutanlığını yaptı. 'Dumlupınar' adı verilen ilk denizaltı ise İtalya'da yapılmış ve 6 Kasım 1931'de donanmaya katılmıştı *(üstte).* 74 metre boyunda olan ve su üstünde 15 mil hız yapabilen bu denizaltı, 1949 yılına kadar görev yaptı.

havanın yerini karamsar ifadelere bıraktığını anlıyoruz. Radyo başında bekleşenler, adeta ölüp ölüp diriliyorlar.

5 Nisan sabahı saat 08.00 ve 12.50'de yayımlanan tebliğlerde, Dumlupınar'daki 7 subay, 35 astsubay ve 39 erin (toplam 81 kişi) hayatlarından endişe edilmeye başlandığı bildiriliyor.

Tebliğleri adeta soluk almadan izleyenler, artık, "Allah'tan ümit kesilmez" demekle yetiniyorlar.

O sıralarda ben, ilkokul 2. sınıfta okuyorum ve subay olan babamın görevi nedeniyle, Ezine'deyiz. Çanakkale'ye çok yakın olan bu şirin ilçede, facianın ağırlığı tüm şiddetiyle hissediliyor. Genel bir yas havası -çocuklar da dahil- herkesi sarıyor. Herkesin gözü, kulağı Çanakkale'de...

Radyolar sürekli açık ve o radyolardan, duya duya adlarını ezberlediğimiz Mualla Mukadder'lerin, Hamiyet Yüceses'lerin, Sabite Tur Gülerman'ların sesleri yerine, ağır

Denizaltı Filo Komutanı olduğu yıllarda Amiral Fahri Korutürk (sol üstte). 6 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesi kazazedelerden ümit kesildiğini birinci sayfadan bildiriyor (solda).

Dumlupınar, Akdeniz'de (sağda).

bir müzik yükseliyor. Bu müzik, zaman zaman okunan tebliğlerle kesiliyor.

Bir ara babam, sert bir sesle, "Susun, yedinci tebliğ okunuyor" diye sesleniyor.

Merakla radyonun başına koşuyoruz... İlk duyduğumuz sözler, Dumlupınar denizaltı gemisindeki mürettebatın hayatlarından umut kesildiği yolunda oluyor...

Radyodaki tok ses, "Bundan sonra tebliğ neşredilmeyecektir. Hayatlarından ümit kesilen personelin isimleri aşağıdadır" deyip okumaya başlıyor: Kurmay Albay Hakkı Burak, Makine Kıdemli Yüzbaşı Naşit Öngören, Makine Yüzbaşı Affan Kayalı, Güverte Üsteğmen İsmail Türe...

FOTO SABAH'IN VİTRİNİNDE

Yıllar sonra, yazar Zeyyat Selimoğlu'nun bir yazısında, Kurmay Albay Hakkı Burak'ın adına yeniden rastladım...

Zeyyat Selimoğlu, Dumlupınar Faciası'nda şehit olan I. Denizaltı Filotillası Komodoru Kurmay Albay Hakkı Burak'ı yakından tanıyordu. Sözünü ettiğim yazısında da ona, ölümünden sonra şöyle sesleniyordu:

Dumlupınar Faciası'nın gazetelere yansıyan dramatik öyküleri

Dumlupınar Faciası'nın ardından, dönemin gazete ve dergilerinde, bu trajik olayın kahramanlarına ilişkin çok ilginç anlatımlar, tüm böylesine dramların getirdiği bir üslup içinde aktarılır. Bu dramatik öykülerden bir bölümü, gerçekten dikkat çekicidir...

Sahibini bekleyen fotoğraf

Dumlupınar'ın hareketinden önce güzel bir bahar günü, İzmit'te bir fotoğrafçıya yakışıklı bir bahriye eri girer. Yüzünde beliren safiyane bir gülümsemeyle, resim çektirmek istediğini söyler, "Yakışıklı olsun, sefere çıkıyoruz, dönüşte gelip alırım" der. Kimbilir, belki vatanın uzak bir köşesinde özlemle dönüşünü bekleyen sevgilisine, karısına ya da anne-babasına gönderecektir... Fotoğraf, o dükkanda günlerce, sahibinin seferden dönüp kendisini almasını bekler. Ama bu seferden dönüş, hiçbir zaman gerçekleşmez. Denizcinin bu fotoğrafı, 'Sahibi gelmeyecek fotoğraf' başlığı altında, Cumhuriyet gazetesinde yayımlanır.

Sahibi gelmiyecek fotoğraf

İşte «Dumlupınar» denizaltımızla birlikte sulara gömülen şehitlerimizden biri... Fakat onu ne biz tanıyoruz, ne de resmi çeken fotoğrafçı... Kısa hikâyesi şu:
Akdeniz manevralarından önce, İzmitteki bir fotoğrafçıya levend gibi bir deniz eri geliyor. Objektifin karşısında poz veriyor ve:
— Sefere çıkıyoruz, diyor; fotoğrafı dönüşte alırım!»
Gidiş o gidiş...

'II. İnönü' yerine 'Dumlupınar'

Teğmen Bülent Orkunt, kazadan bir hafta önce katılır denizaltı filosuna... Apoletlerindeki işaretler, hâlâ pırıl pırıldır. Büyük bir tutkuyla özlemini çektiği ideali gerçekleşmiş, denizci olmuştur. O yılların deyimiyle, 'mutlu bir izdivaç yapmış', çiçeği burnunda bir eştir. Atama emrinde, görev yeri olarak II. İnönü denizaltı gemisi belirtilmiştir. Ancak II. İnönü, o tarihte Amerika'da onarımda bulunduğundan, Teğmen Bülent Orkunt, 'geçici olarak' Dumlupınar'da görevlendirilir. "Benim için fark etmez" deyip, şevkle gider Dumlupınar'a...
Bu ilk seferi, aynı zamanda son seferi olacaktır.

Çocuğunu göremeden...

Astsubay Selahattin Çetindemir *(altta)* ise sefere çıkarken yuvasına yeni gelecek konuğun heyecanı içindedir. Üçüncü çocuğunun doğumunu beklemektedir. Sefere çıkarken, dönüşte kucağına alacağı 'nurtopu gibi bir evlat' düşüncesi, sürekli kafasındadır... Açık denizde geçen günlerden sonra denizaltı dönüş yolunda ilerlerken de, aklında hep bu düşünce vardır. Ama ne yazık ki 'Selahattin Astsubay' da yeni doğan çocuğunu göremeden hayata veda edecektir *(üstte;*

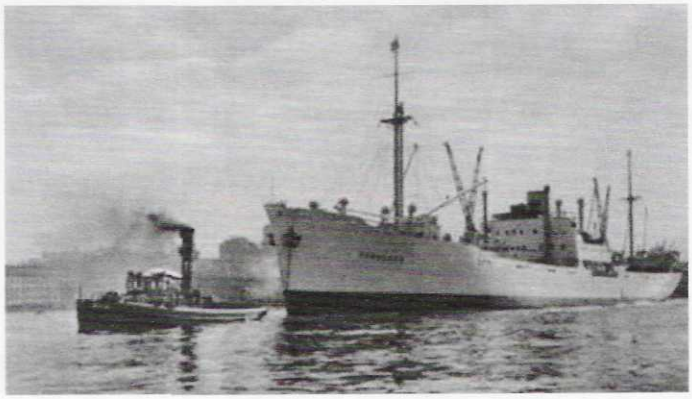

"Bundan böyle resmi tebliğ yayınlanmayacakmış Hakkı Ağabey... Senin ve yanındakilerin hakkında artık resmi tebliğ yayınlamayacağımıza göre, 38 kulaç aşağıda sizleri, sizlerle baş başa, yapayalnız bırakıyoruz demek. (...) Demin İstiklal Caddesi'nden geçiyordum. Foto Sabah'ın vitrinine apaydınlık resmini koskocaman asmışlar. Gelen geçen takılıp kalıyordu..."

Bir de Dumlupınar Facia'sının 3. yıldönümünde, 4 Nisan 1956'da da, dönemin Donanma Komutanı olan Tümamiral Fahri Korutürk'ün anma törenine gönderdiği mesajın çok dikkatimi çektiğini söyleyebilirim:

"Üç yıl önce bu saatlerde Denizaltı Filosu Komutanı olarak Gemlik muhribiyle Çanakkale'ye bir an evvel ulaşmak üzere hızla yol alıyorduk" diyen Korutürk, Nara sığlığına vardıklarında yaşadıklarını da şöyle anlatıyordu:

"Nara önüne geldiğimizde, Dumlupınar'ın battı şamandırasıyla, bu şamandıranın sahilden olan mesafesi, bize vaziyetin vahameti hakkında ilk canlı delil oldu. Vaziyet hakkında daha esaslı bilgi almak için, yakında bulunan I. İnönü denizaltısının güvertesine çıktım. O dakikadan itibaren, 72 saat süreyle yalnız Dumlupınar'da ve 44 kulaç derinlikte bulunan arkadaşlar için düşündük, çalıştık ve yaşadık. Kurtaran gemisinin içi ve dışı asker, sivil yüzlerce vatandaşla dolmuştu. (...) Bugün, bu hatıraları düşündüğüm sırada dahi, o günün heyecanını hissediyor ve kulaklarımda hâlâ Kurtaran'ın MN 5'li telsiz telefonuyla Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın MN5 cihazı arasındaki bilafasıla (aralıksız) devam eden ses ve mesaj uğultularını duyuyorum..." ■

Dumlupınar'a çarpan İsveç bandıralı 3 bin 990 grostonluk Naboland şilebi (solda). Dumlupınar Faciası'nda yaşamını yitirenler arasında I. Denizaltı Filotillası Komodoru Kurmay Albay Hakkı Burak da vardı (sol üstte). Deniz tutkunu yazar Zeyyat Selimoğlu, 'Hakkı Albay'ın yakın dostuydu (altta).

Dumlupınar Faciası anısına yayımlanan albümün kapağı (altta).

Hürriyet muhabiri Çetindemir'in evinde eşiyle birlikte).

Refah Faciası'ndan kurtulan astsubay

Astsubay Kıdemli Başçavuş Ömer Öney *(altta)*, yıllarını denizciliğe vermiş parlak sicilli bir askerdir; ilk Dumlupınar denizaltı gemisinde ve 1942'de batan Atılay'da görev yapmıştır. Bu arada, 1944'te meydana gelen 'Refah Vapuru Faciası'ndan sağ olarak kurtulmayı başarmıştır. Ancak bu kez, Ömer Astsubay yaşamını Dumlupınar'da noktalayacaktır.

On dakika geç çıksaydı...

Denizaltılarda sigara içmek yasak olduğundan, Makine Üsteğmen Fikret Coşkun *(solda)* -kurtulanların ifadesine göre- kazadan 10 dakika önce köprü üstüne çıkar. Burada arkadaşlarıyla sohbet ederek sigarasını içtikten sonra tekrar aşağı iner... Fikret Üsteğmen, sigara içmek için yukarıya daha geç çıksa ya da köprü üstünde biraz daha oyalansa, büyük olasılıkla, kazadan sağ olarak kurtulanlar arasında yer alacaktı.

'Sevgi sinyali' verilmiyor...

Dumlupınar personelinden Gelibolulu Üsteğmen İsmail Türe *(sağ altta)*, sefer dönüşü 'uzatmalı nişanlısı' ile evlenecektir. Gelibolulu nişanlısı, Boğaz'dan denizaltının geçeceği saatte, el feneriyle penceresinden 'Seni seviyorum' işareti verir. Bu şirin haberleşme, İsmail Üsteğmen'in çıktığı her seferde tekrarlanır. Nişanlısı kadar denize de âşık olan İsmail Üsteğmen bu mesajlara, 'Ben de seni seviyorum' yanıtını verir. Ancak evliliklerinden önceki bu son seferde, nişanlısı onu pencere başında, boşu boşuna bekler. Dumlupınar, Gelibolu kıyılarından geçmeyecektir.

◆ HAZIRLAYAN: DEVRİM ÇAKIR
devrim.cakir@dunya.com

Prof. Şerif Mardin, Tanzimat fikrini değerlendiriyor:

"Telaşın bedelini ödüyoruz..."

'Tanzimat Kültüründe Tabiat Fikri' konulu konferansta bir araya gelen akademisyenler, Tanzimat fikrinin, 'tabiat olgusu'na yansımalarını anlattılar.

Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin öncülüğünde, 13-14 Mart tarihlerinde, 'Tanzimat Kültüründe Tabiat Fikri' başlığı altında bir konferans düzenlendi. Tanzimat döneminde, tabiat olgusunun nasıl algılandığı ve bu algılayışın bilim ve sosyal yaşama neler getirdiği, neleri değiştirdiği konusu; akademisyenlerin araştırmaları ile sunuldu.

'Tanzimat Kültüründe Tabiat Fikri' konferansı, bir anlamda bir beyin jimnastiği çalışmasıydı ve yeni tezler eşliğinde, yeni bir araştırma programının ana hatlarının şekillenmesiyle sonuçlandı.

Biz de, bu araştırmanın fikir babası olan ve konferansta, "Tanzimat'ta Tabiat Fikrinden Yeni Bilime Geçiş: Bir Kurgu" konulu sunumunu dinleyicilerle paylaşan Prof. Şerif Mardin ile bir söyleşi yaptık...

➤ *'Her dünya görüşü, arkasında gizil bir tabiat görüşüne de yer verir' diyorsunuz... Sanırım, konferans için hazırlanan poster de, bir anlamda bu farklı biçimlerin önemini vurgulayan bir sembol niteliği taşıyor...*

FOTOĞRAFLAR: YAŞAR OKUYAN

Resimlerden biri, Nurhan Atasoy'un "Hasbahçe-Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek" adlı kitabından alınmıştır. Diğeri ise "Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu" adlı kitaptan alınmıştır. Burada iki tabiat anlayışı var. Birincisi, Osmanlı tabiat anlayışıdır ki, burada, tabiata insanların bir şekil vermesi mümkündür ve en güzel tabiat, kendisine şekil verilen tabiattır. Yani, tabiatın en güzel ve sembolik anlayışı,

Sabancı Üniversitesi'nden Prof. Şerif Mardin, konferansta, 'Tanzimat'ta Tabiat Fikrinden Yeni Bilime Geçiş: Bir Kurgu' konulu sunumunu yaptı (sağ üstte). TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nden Recep Şentürk, oturum başkanı Gürol Irzık ile birlikte (sağda).

bahçede görünür; Osmanlı bahçelerinde. İkincisi, Şeker Ahmet Paşa'nın resmi ki, bu, böyle bir muntazam ve düzenlenmiş bir bahçe göstermiyor bize. Biraz gizemli ve kontrol edilmesi mümkün olmayan; karanlık, nereye gideceği anlaşılmayan bir tabiat anlayışı yansıtıyor. Bu da romantiklerin getirmiş olduğu bir tabiat anlayışı. Yani zengin, fakat kontrol edilmesi mümkün olmayan bir şey kökeninde.

➤ *Başlangıçta, 'tabiat, bilim ve Allah' kurgusunun, Batı ve İslamî düşünce tarzında birbirine yakın olduğunu, fakat zamanla ayrılma gösterdiğini söylüyorsunuz... Sizce bu ayrışma hangi noktada başladı ve nasıl devam etti?*

Burada ayrışmayı meydana getiren dört gelişme söz konusudur. Birincisi, 13. Yüzyıl'da İncil'in tefsir edilmesi; ikincisi, Rönesans'ta insanların meşru olarak, iradelerini her şekilde kullanabilecekleri düşüncesinin yaygınlaşması; üçüncüsü, Aydınlanma devrinde; Allah'ın bir nevi, kainatın büyük saat kurucusu olarak görülmesi ve biraz da artık etkisiz hale gelmesi; dördüncüsü de, matbaanın gelmesi ile bazı etkilerin, bu anlayışları spesifik bir şekilde belli bir yöne doğru itmesi...

➤ *Bilim böyle yollardan geçerken, Tanzimat bunları kendisine adapte etme çabasında değil miydi?*

Osmanlı bu noktalardan geçmemiş; geçmediği içinde bu dört istasyondan, bu fikrî ivme üzerindeki oluşumlardan Batı gibi etkilenmemiş ilk etapta... Sonraları, bir takım gelişmeleri kendine adapte etmeye çalışmış... Ama, Batı için dört yüz yıl sürmüş olan bu gelişmeyi, yüz yıl içinde adapte etmek kolay bir şey değil. Adaptasyon çalışmaları pek çok konunun ortaya çıkmasına neden olmuş. Tıbbiye, hastaneler, üniversiteler... Yalnız bunların ortaya çıkması ile, Avrupa'da dört yüz yıldan beri süregelen değişikliğin, Osmanlı'da bir yüzyıla sığabilmiş olduğunu söylemek mümkün değil.

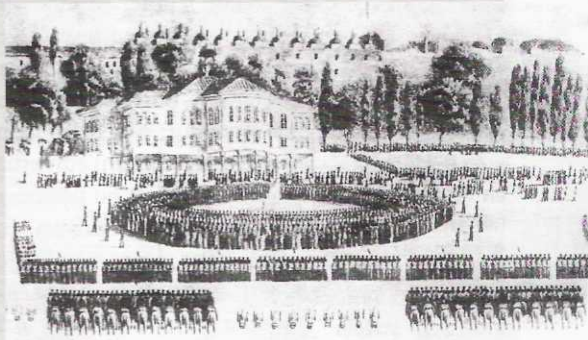

➤ *Dolayısıyla siz orijinal fikirlerin çıkmamış olmasını buna bağlıyorsunuz?*

Orijinal fikirlerin çıkmamış olmasını bir 'okuma kültürü'nün gelişmemiş olmasına bağlayabiliriz. Matbaanın gelişmesiyle, kritik bir 'okuma kültürü' diye bir şey çıkıyor. Bu bize geç geldi. Bu açıdan, bazı yaklaşımların bize çok kolay geçtiğini söyleyemeyiz. Bu yaklaşımda, kitabın bol olduğu yerde, 'kritik okuma' kültürü diye bir kavram ortaya çıkıyor. Bizde kritik okuma kültürü, çok daha sonra ve çok daha yavaş ortaya çıkıyor.

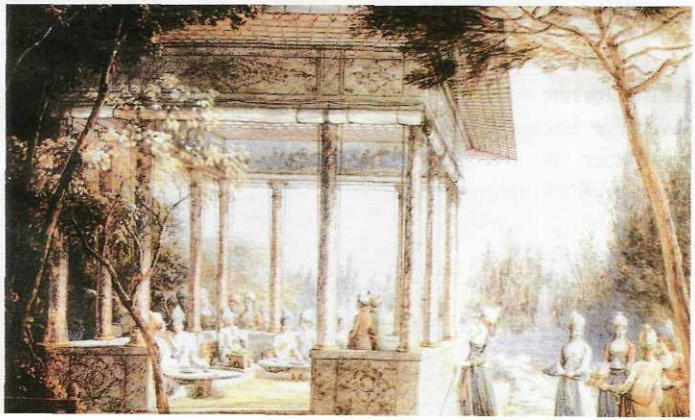
➤ *Tarafsız bir gözle Tanzimat dönemini değerlendirmeye çalışırsak, neler söyleyebiliriz?*

Tanzimat döneminin anlamı

3 Kasım 1839'da, İstanbul'da Gülhane Meydanı'nda okunan fermanla *(üstte)*, Osmanlı toplumunda 'Tanzimat Dönemi'nin başladığı farz edilir. Tanzimat'ın fikir babası olarak birçok isim ileri sürülürse de, Mustafa Reşit Paşa *(altta)*, bu konuda simgeleşmiştir. Popüler Tarih yazarlarından Orhan Koloğlu'nun, Tanzimat konusundaki yorumu şöyledir:

"Tanzimat'a taklitçi diyerek geleneksel yapının dışlanmasını eleştiren bir kesim vardır. Bunlar hiçbir zaman, 'Avrupa karşısında, eski tempo ve modelle farkın artmasını önlemek mümkün olur mu?' sorusunu yanıtlamaya yanaşmamışlardır. Uzlaşmacı sayıp, 'modern'i İslam'la senteze sokarak eski yapıyı bir anda dışlamadığı için eleştirenler ise, 'Zaten güçlü olan reaksiyon, bu durumda büsbütün güç kazanıp çağdaşlaşmacıları devirseydi, Tanzimat'tan ne kalırdı?' sorusuna yanıt bulamamışlardır."

Tanzimat dönemi Osmanlı padişahı Abdülmecid (sol üstte). Sultan ve haremini, Osmanlı bahçesinde gösteren bir tablo (solda).

Sultan Abdülmecid'i Batılı hükümdarlarla birlikte gösteren bir illüstrasyon (altta). Arkadaşımız Engin Narin Eskicioğlu, Prof. Şerif Mardin ile (sağ üstte).

Tanzimat döneminde gerçekleştirilen büyük işler, hep bir telaş içinde yapılmıştır. Değişimler, hemen hayata geçirilmeye çalışılmıştır; telaş bundandır. Bu telaşın bir bedeli olmuştur; o bedeli bugün bile taşımaya devam ediyoruz. Çünkü bazı işler, bu dönemde dört dörtlük yapılamamış.

➤ *Neler doğru yapılsaydı, bugün belki daha başka bir noktada olurduk ya da Tanzimat fikri daha başarılı olurdu?*

Bence Tanzimat, o şartlar içinde çok başarılı bir gelişme olarak değerlendirilmeli. 'Telaş'a, şartlar sebep olmuş. Kim olsa, hangi medeniyet olsa telaşlı olurdu. Çünkü bu bir 'yakalama meselesi'... Kaçırdığınız dört yüz yılı yakalayacaksınız; kolay bir şey değil... O 'dört yüz yıl' da, yalnızca bir zaman uzantısı değil. O dört yüz yıl içinde pek çok gelişme olmuş; birbirini katlayan ve kritik okur kültürüne getiren... Bu gelişmelerin hepsinin kümülatif sonucunu bir yüzyıl içinde yakalayacaksınız; bu da imkansız bir şey aslında...

➤ *Sizce bu konferansın en önemli noktası neydi?*

Konferans o kadar çok konuyu ortaya attı ki, bende, bundan sonra bu konulardan hangisine yönelelim, diye bir soru işaretti oluştu. Bu tür çalışmalardan beklentimiz şudur: Bir gün, bu tebliğlerimiz dört başı mamur bir şekilde yazılacak, neşredilecek ve insanlar bunu okuyacak. Sonra, bu okuduklarının gerekli bir yaklaşım olduğuna inanırlarsa, onlar da yola çıkacaklar. Bizim, 'olmazsa olmaz' dediğimiz araştırmalarını yapacaklar; ellerindeki iskelet üzerine bu detayları koyacaklar; o zamanda bir resim ortaya çıkacak. O resmin ortaya çıktığını, katiyen söyleyemeyiz bugünkü Türkiye'de...

■ **Engin Narin Eskicioğlu**

Mussolini'nin mektupları...

İtalya'nın faşist diktatörü Benito Mussolini'ye sevgilisinin yazdığı aşk mektupları, arşivde yok oldu! Roma'daki Devlet Arşivleri Başkanı Maurizio Fallace, Mussolini'nin sevgilisi Claretta Petacci'nin 1937'de yazdığı ve yıllardır büyük bir gizlilik içinde saklanan bu mektupların, esrarengiz bir biçimde yok olduğunu açıkladı.

'Kişisel içerikli' olmaları nedeniyle 'en hassas belgeler' sınıfında bulundurulan mektupların yokluğu, açıklanmak üzere arandıkları sırada ortaya çıktı. İtalyan polisi olayla ilgili soruşturma başlattı.

İtalyan yasaları bu tür belgelerin, yazıldıktan 70 yıl sonra açıklanmasına izin veriyor. Mussolini'nin sevgilisi Petacci, İsviçre'ye kaçma girişiminden bir süre önce bu mektupları arkadaşlarına bırakmış; ancak 1950'de, İtalyan devleti tarafından mektuplara el konulmuştu. Evli olan Mussolini'nin başka kadınlarla da ilişkisi olmasına rağmen, Petacci ile beraberliği, 10 yıldan fazla sürmüştü. Petacci, Mussolini ile birlikte, 1945'te İtalyan direnişçileri tarafından öldürülmüştü.

Selçuklu çinisi internette

Adını Anadolu Selçuklularından alan 'Selçuklu çinisi'ni tanıtmak için, bir internet sitesi kuruldu. AA muhabirinin edindiği bilgiye göre, Konya'da yüzyıllardır üretilmeyen ünlü 'Selçuklu çinisi', son yıllarda açılan kurslara katılan genç kızların ellerinde, yeniden hayat bulmaya başladı. Konya Selçuklu Çini Koruma, Yaşatma ve Geliştirme Derneği Başkanı Nihat Çağdaş, Türkiye'nin bu önemli tarihi mirasına sahip çıkmaya çalıştıklarını söylüyor. Bu kapsamda 'www.selcuklucini.com' sitesini hazırladıklarını belirten Çağdaş, sadece antika eserler ve tarihi binalarda kalan Selçuklu çinisini tanıtmayı amaçladıklarını vurguluyor.

Arkeoloji Ödülü, sahiplerini buldu

Aydın Doğan Vakfı tarafından verilen 'Arkeoloji Ödülü'nün bu yılki sahipleri belli oldu. Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu, Özgen Acar, Oğuz Alpözen, Prof. Dr. Muhibbe Darga, Prof. Dr. Hayat Erkanal, Doğan Hızlan, Prof. Dr. Fahri Işık, Prof. Dr. Engin Özgen, Dr. Alpay Pasinli ve Prof. Dr. Veli Sevin'den oluşan Aydın Doğan Arkeoloji Ödülü Seçiciler Kurulu, 7 Mart 2003 Cuma günü toplanarak, 26 başvuruya Seçiciler Kurulu'nun önerdiği 5 adayı da ekleyerek, toplam 31 adayı değerlendirdi. Seçiciler Kurulu, Aydın Doğan Vakfı'nın arkeoloji dalında belirlediği ilkeler doğrultusunda ödülün, Ord. Prof. Dr. Sedat Alp *(en üstte)* ve Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu *(üstte)* arasında paylaştırılmasına karar verdi.

Kurul, arkeoloji bilimine çeşitli açılardan katkıda bulunan Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (İstanbul) ve Vehbi Koç Vakfı Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nün *(üstte)* 'Hizmet Ödülü' ile takdir edilmesinin Vakıf'a önerilmesine de karar verdi.

'Mütareke Evi'ne akın var...

Bursa'nın Mudanya ilçesinde, iki yıl süren restorasyon çalışmalarının ardından açılan 'Mudanya Mütareke Evi Müzesi', ziyaretçi akınına uğradı.

Müzeyi, yeniden açıldığı 29 Ocak tarihinden bu yana 4 bin 165 kişi ziyaret etti. Cumhuriyet tarihinde önemli bir yere sahip Mudanya Mütareke Evi, 9 günlük bayram tatili süresince, 3 bin 121 yerli ve yabancı turisti ağırladı. Mudanya Kaymakamı Mustafa Esen, iç mekanlardaki eksikliklere rağmen, ziyarete açılan müzeye ilginin, beklediklerinden de fazla olduğunu belirtirken, müzeyi ziyarete gelenlerden giriş ücreti alınmadığını da vurguluyor.

'İkinci başkent' Edirne tartışılacak...

Garanti Bankası tarafından kurulan Osmanlı Bankası Müzesi'nin etkinlikleri kapsamında düzenlenen Voyvoda Caddesi Toplantıları'nın Nisan ayındaki konuğu, Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nden Doç. Dr. Tülay Artan *(altta)*. Artan'ın "17. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Edirne Başkent miydi?" konulu bir sunum yapacağı toplantı, 16 Nisan Çarşamba günü, saat 18.30'da gerçekleştirilecek. Tülay Artan sunumunda, Osmanlı devletinin Bursa'dan sonraki ikinci başkenti Edirne'nin, üçüncü ve son başkent İstanbul karşısındaki konumunu ele alacak. Artan, imparatorluğu Edirne'den yöneten dört padişahın 46 yıllık saltanatları boyunca yapılan hanedan, askeri ve dini saray törenlerini inceleyecek. Toplantıda ayrıca, Abdurrahman Abdi Paşa'nın 'Vekayinâme'si ve Ahmed Bin Mehmed'in 'Teşrifat Defteri' ışığında, Edirne'nin 17. Yüzyıl'ın ikinci yarısında payitaht işlevlerine sahip olup olmadığı sorusuna yanıt aranacak.

Osmanlı Bankası Karaköy Binası, Voyvoda Caddesi, 35/37
(212) 292 76 05

Marilyn Monroe dirilecek!

Sinemanın efsanevi sarışını Marilyn Monroe'nun ünlendirdiği 'Erkekler Sarışınları Sever' (Gentlemen Prefer Blondes) filminin yeni versiyonundaki başrol için, Hollywood'un en gözde beş oyuncusu yarışıyor. Film için, Cameron Diaz, Angelina Jolie, Julia Roberts, Nicole Kidman ve genç oyuncu Reese Witherspoon'un isimleri etrafında konuşuluyor.

'peoplenews' sitesinin haberine göre, Marilyn Monroe, yıllar sonra sinema yapımcılarının desteğiyle dirilecek. Monroe ile özdeşleşen 'Erkekler Sarışınları Sever' adlı film, ilk kez 1928'de sinema izleyicisiyle tanışmış; Marilyn Monroe'nun rol aldığı 1953 çevrimi ise, filmi dünya çapında üne kavuşturmuştu. 'Diamonds Are A Girl's Best Friend' adlı parça eşliğinde, Monroe'nun ölümsüz dansıyla zihinlerde yer eden filmde, güzel yıldıza Jane Russell, Charles Coburn ve Elliott Reid eşlik etmişlerdi.

'Maddi Tarih' seminerleri

Karşı Sanat Çalışmaları bünyesinde 'Maddi Tarih' başlığı altında bir dizi seminer düzenleniyor.

Her pazartesi, 19.30-21.00 saatleri arasında gerçekleştirilen seminerlerde, 19. Yüzyıl'da, savaşın kavram ve realite olarak geçirdiği değişim; bunu hazırlayan politik, ekonomik ve felsefi nedenler ele alınıyor.

Ayrıca endüstri devrimi ve sosyal Darwinizm'in etkilerinin de işlendiği seminerlerde, kara ve deniz silahlarında, ulaşım ve iletişim olanaklarında meydana gelen değişim; bunların savaş alanlarına yansıması; demiryolları ve telgrafın savaşa katkıları; donanmalar ve emperyalizmin etkileşimi; İngiliz deniz hakimiyetine yöneltilen tehditler ve Birinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan nedenler de konular arasında...

Birinci Dünya Savaşı öncesinin savaşlarına genel bir bakış, Doğu sorunu, uluslararası pakt sistemleri ve stratejik savaş planları da 'Maddi Tarih' seminerlerinin ilgi alanı içinde.

Karşı Sanat Çalışmaları, (212) 245 15 08 (212) 245 46 57

'Aile Tarihi' yarışması

İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü, Tarih Vakfı ile işbirliği içinde, lise öğrencilerine yönelik 'Aile Tarihi Yazma Yarışması' düzenliyor. Katılımcılar, kendi aileleri veya başka herhangi bir ailenin tarihini yazabilecekler. Yarışmanın katılımcıları, ele aldıkları ailenin geçmişiyle ilgili nüfus ve evlilik cüzdanları, ölüm ilanları, aile kayıtları ve fotoğraf gibi belgelerle elde ettikleri tanıklıkları toplayarak bir metin oluşturacaklar. Hazırlanan çalışmalar, 5 Mayıs 2003 tarihine kadar Tarih Vakfı'na gönderilecek. Yarışma hakkında daha detaylı bilgi, 'www.bilgi.edu.tr' ve 'www.tarihvakfi.org.tr' adreslerinden edinilebilir.

Etnografya Müzesi yenilendi

1998 yılında onarım nedeniyle ziyarete kapatılan Ankara Etnografya Müzesi, 13 Mart'ta ziyarete açıldı. Cumhuriyet döneminin seçkin yapılarından biri olan ve Türk etnografyasının eşsiz eserlerini barındıran müzenin, onarım dolayısıyla zorunlu olarak kapatılması büyük bir boşluk yaratmıştı. Klasik Türk mimarisinin Ankara'daki ilk örneklerinden olan ve 1925 yılında Atatürk'ün emriyle ilk müze binası olarak inşa edilen Etnografya Müzesi, 1930 yılında halkın ziyaretine açılmıştı. Müzede, arkeolojik, etnografik ve el yazması olmak üzere toplam 25 bin 575 eser bulunuyor. Müzede ayrıca, bir ihtisas kütüphanesi de yer alıyor.

Darülfünun'dan günümüze...

Haftanın 7 günü 24 saat açık olan çağdaş sanat galerisi Bilgi Atölye 111, 5-25 Nisan tarihleri arasında, "Darülfünun'dan Günümüze Üniversite Yayıncılığı ve Yaşamı" başlıklı sergiye ev sahipliği yapacak.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, geçen yıl düzenlediği "Türkiye'de Yayıncılığın Sorunları" sempozyumunun ardından bu yıl da "Darülfünun'dan Günümüze Üniversite Yayıncılığı ve Yaşamı" sergisiyle, akademik yayıncılığın Türkiye'nin ilk yüksek öğretim kurumu olan Darülfünun'dan bugüne kadar geçirdiği aşamalara ışık tutuyor.

Osmanlıca ve Türkçe diplomalar, kimlikler, öğrenci pasoları, kayıt belgeleri, sınav kâğıtları gibi dokümanların yanı sıra, dönemin orijinal kitap ve dergilerinin de yer alacağı sergide meraklılar, öğrencilerin özgün fotoğraflarını da görme fırsatı bulacaklar.

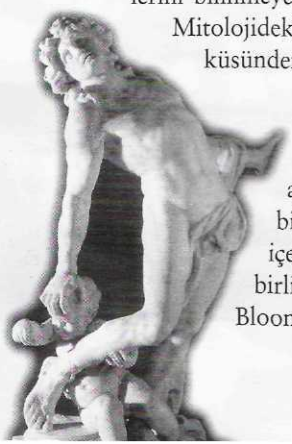
Serginin danışmanlığını, İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi'nden Prof. Dr. Nuran Yıldırım ile Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden Prof. Dr. Emre Dölen yapıyor.

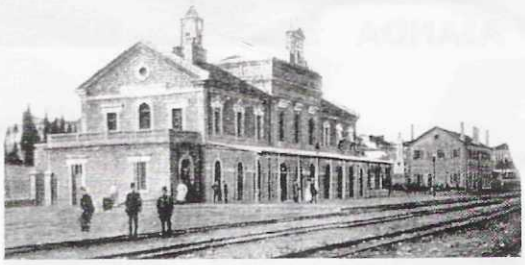
Sıraselviler Cad. No. 111, Taksim

Savaş filmine savaş darbesi

Brad Pitt'in rol alacağı savaş filmi 'Troy'un Fas'ta yapılması planlanan çekimleri, 'savaş' nedeniyle ertelendi! 'imdb' sitesinin haberine göre, Irak operasyonu ve terörist saldırılar nedeniyle, Warner Bros yetkilileri, 'Troy' filminin gelecek ay başlayacak çekimlerini bilinmeyen bir tarihe erteledi. Mitolojideki 'Truvalı Helen'in öyküsünden yola çıkılan ve Pitt'in Tanrı Aşil'i *(solda)* canlandıracağı filmin çekimlerinin, ünlü yıldızların güvenliğini riske atmamak için ertelendiği ifade ediliyor. Bu arada, film şirketinin Meksika ya da başka bir ülkede çekimleri gerçekleştirmek için arayış içerisinde bulunduğu belirtiliyor. Brad Pitt ile birlikte 'Troy' filminin kadrosunda, Orlando Bloom, Eric Bana ve Sean Bean yer alıyor.

Haifa Tren İstasyonu (üstte).

Kutsal topraklarda haberleşme...

Schneidertempel Sanat Merkezi, 30 Nisan'a kadar sürecek olan ilginç bir sergiye ev sahipliği yapıyor. Türkiye Filateli Dernekleri Federasyonu Başkanlığı'nda bulunan ve 1996-2000 yılları arasında Dünya Filateli Federasyonu Direktörü seçilen N. Cengiz Arsman'ın koleksiyonundan örneklerin, meraklılarıyla buluşturulduğu sergi, 'Osmanlı İmparatorluğu Kutsal Topraklarında Posta Haberleşmesi' adını taşıyor.

Sergi, Osmanlı devletinde kutsal topraklarda, başta Osmanlı olmak üzere, posta hizmeti veren bütün devletlerin yazışmalarını göstererek, sosyal yaşam kesitlerini açıklıyor.

(212) 249 01 50

İstanbul'dan Hindistan'a 'Ara'da Sırada'

Galatasaray'daki Ara Kafe, 'Ara'da Sırada' adı altında başlattığı Ara Güler fotoğrafları sergisi dizilerini sürdürüyor. Fotoğraf meraklıları bu kapsamda, 10 Nisan'a dek "Ara'da Sırada 3 / 1950-1962 Eski İstanbul Anıları" sergisini izleyebilecek. "Ara'da Sırada 4" adını taşıyan ve 25 Mayıs'a dek izlenebilecek olan sergide ise, Güler'in, 1986-1991 yılları arasında, Hindistan, Racastan ve Benares'de görüntülediği fotoğraflar yer alacak.

Ara Kafe, (212) 245 41 05

Fatih'in dökümhanesi restore ediliyor

İstanbul Valiliği tarafından yürütülen İstanbul'un Fethi'nin 550. yılı kutlamaları çerçevesinde, İstanbul'un fethinde kullanılan topların üretildiği dökümhanenin restore edilmesine karar verildi.

Türk Bilim Tarihi Kurumu (TBTK) tarafından yürütülen proje, 5 Mart günü, Yıldız Sarayı'ndaki Müsahip Ağalar Dairesi'nde düzenlenen bir basın toplantısıyla kamuoyuna açıklandı.

Türk Bilim Tarihi Kurumu'nun Kırklareli Müzesi işbirliğiyle yürüttüğü 'Kırklareli Demirköy Osmanlı Dönemi Demir Dökümhane ve İşletmesi Kalıntıları Araştırma - Kazı - Restorasyon Projesi'nin; askeri, mimari, top dökümcülüğü, enerji teknolojisi, yüksek sanayi ve metal teknolojisi tarihi açısından çok önemli olduğu belirtiliyor.

TBTK tarafından hazırlanan proje, acil tedbirlerin gerçekleştirilmesi amacıyla arşiv ve belge incelemeleri, laboratuvar analizleri, kurtarma kazısı, restorasyon işleri ve teknoloji müzesi hazırlıklarını içeriyor.

TBTK Kurucu Başkanı Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu önderliğinde, İstanbul'daki çeşitli üniversitelerden bilim adamlarının oluşturduğu 7 kişilik araştırma heyeti, kısa bir süre önce çalışmalarına başladı; Kırklareli ve Demirköy'de ön incelemeler yaptı.

Yapı Kredi'den tren geçiyor...

Yapı Kredi Kültür Merkezi, TCDD Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla hazırlanan 'Demir Yol, Tren Çağı' sergisine ev sahipliği yapıyor. Danışmanlığını Prof. Dr. Zafer Toprak'ın yaptığı sergi, 24 Mayıs 2003 tarihine kadar, Yapı Kredi Kültür Merkezi Vedat Nedim Tör Müzesi'nde ziyaret edilebilecek.

'Demir Yol, Tren Çağı' sergisi için hazırlanan katalogda Ayfer Tunç, Zafer Toprak ve İlber Ortaylı'nın yazılarıyla, Enis Batur'un demiryolu ve trenin hayatımızdaki yerini evrensel bir yaklaşımla, A'dan Z'ye alfabetik sıralanmış kavramlar ışığında ele aldığı bir bölüm de yer alıyor.

Yapı Kredi Kültür Merkezi, (212) 252 47 00

'Abdülhamid Düşerken'...

Popüler Tarih'in, Ağustos 2002 tarihli 24. sayısında geniş yer verdiği 'Abdülhamid Düşerken' adlı film, 18 Nisan'da sinemaseverlerin karşısına çıkıyor.

'Abdülhamid Düşerken', geniş oyuncu kadrosu ve büyük bütçesiyle tarihimizin en ateşli tartışmalarına konu olan bir dönemine ışık tutuyor. Yönetmenliğini ve senaryo yazarlığını Ziya Öztan'ın üstlendiği 'Abdülhamid Düşerken'de, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde yaşanan olaylar, bir aşk ilişkisi çerçevesinde anlatılıyor.

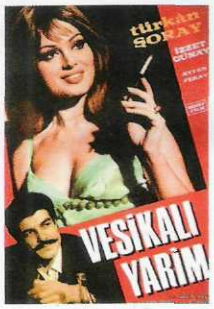

Nahid Sırrı Örik'in 'Sultan Hamid Düşerken' romanından yola çıkılarak senaryolaştırılan 'Abdülhamid Düşerken', dramatik yapısındaki süreklilik ve sürükleyicilikle; II. Meşrutiyet'in hazırlanış sürecini ve dönemin tüm siyasi gelişmelerini de işliyor.

Hürrem Erman'ın anısına...

"Bilgi'de Sinema"da, Türk Sineması'nın kısa bir süre önce yitirdiği önemli prodüktörlerinden Hürrem Erman anısına, gösterimler gerçekleştirilecek. Bu gösterimlerde, Erman'ın Lütfi Akad ile uzun soluklu işbirliğinin meyveleri olan ve Türk Sinema tarihinin önemli köşe taşları arasında bulunan 'Vesikalı Yarim' (1968) ve 'Düğün' (1973), 'Gelin' (1973) ve 'Diyet' (1974) filmlerinden oluşan Lütfi Akad'ın 'köy filmleri üçlemesi', 1-4 Nisan tarihleri arasında, İstanbul Bilgi Üniversitesi Dolapdere Kampüsü'nde izlenebilecek.

(212) 216 22 22

550. yılında Fetih ve İstanbul...

İstanbul'un fethinin 550. yılında, Türk Tarih Kurumu tarafından, 14-15 Haziran 2003 tarihlerinde, '550. Yılında Fetih ve İstanbul' konulu uluslararası bir sempozyum düzenlenecek.

İki gün boyunca 6 oturumda sunulacak sempozyum bildirileri şu başlıklar altında toplanıyor: 1453'e Kadar İstanbul; İslam Dünyası ve Fetih, Fatih ve Fetih; Fethin Yankıları I ve II; Osmanlı Payitahtı I ve II...

Türk Tarih Kurumu yetkilileri, sempozyuma (18 Mart 2003 tarihi itibariyle) 8 ülkeden (ABD, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Polonya, Türkiye, Ürdün, Yunanistan) toplam 25 bilim adamının katılacağı açıklıyorlar. Sempozyuma sunulan bildiriler daha sonra, TTK tarafından kitaplaştırılacak.

NATO ittifakı imzada...

4 Nisan 1949: ABD Başkanı Harry Truman, Kuzey Atlantik Paktı'nın imza töreninde delegelere hitap ediyor.

ABD'nin başını çektiği 'Koalisyon Güçleri'nin Irak'a savaş ilanı öncesinde, bölgedeki gerginlik karşısında, Türkiye'nin 'korunma talebi'ni ilettiği NATO ittifakı ülkeleri, aralarında anlaşıp konuyu çözümleyememişlerdi...

Irak operasyonu paralelinde gelişen tartışmalara da sahne olan NATO (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü), II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'daki Sovyet askeri varlığını dengelemek amacıyla, 1948'de kuruldu. 4 Nisan 1949 günü de 'Kuzey Atlantik Paktı'nın imza töreni yapıldı... Washington D. C.'de bir araya gelen ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz'in temsilcilerinin imzalarıyla yapılandırılan NATO, 'Soğuk Savaş' boyunca Batılı devletlerin Doğu Bloku'na karşı en önemli ortak savunma ittifakı oldu...

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, dış politikasının temel doğrultularından biri, Batı Bloku'nun bütün örgütlerinde yer almak olan Türkiye, üyelik için iki kez (Nisan 1949, Eylül 1950) NATO Konseyi'ne başvurdu. Bu başvuruları reddedilen Türkiye, ancak 17 Ekim 1951'de, Londra'da imzalanan bir protokol dahilinde, Yunanistan'la birlikte, NATO üyeliğine kabul edildi... Bu tarihten sonra, Türkiye ile ABD arasında, NATO çerçevesinde oluşturulan ikili antlaşmalarla, Türkiye topraklarında çok sayıda üs ve tesis kuruldu.

merakediyorum@googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

BİLGİLENME K HERKESİN HAKKIDIR
merakediyorum@
googlegroups.com
http://groups.google.com/group/merakediyorum